

במקום בו נוגעת האמונה קושי הוא פתח לנשמה

הישן יתחדש והחדש יתקדש

המתח בין הישוב החדש ליישוב הישן

בין תל אביב לירושלים

מימי הרב קוק ועד ימינו אנו

עיון באגרות ובעוד מקורות

מאוצר רואה האורות

לשאלת פתרון השורש

של המתח המתמיד בחברה הישראלית

ישיבת ההסדר נצרת עילית

5	שער ראשון - הניגוד שבין היישוב הישן לישוב החדש ופתרון השורש
5	דגשים לשער הראשון
5	אגרות הראיה / כרך א / צט
5	אגרות הראיה / כרך א / קג
7	אגרות הראיה / כרך א / קיא
10	אגרות הראיה / כרך א / קלז
12	אגרות הראיה / כרך א / קמו
16	אגרות הראיה / כרך א / קמט
19	אגרות הראיה / כרך א / קסג
20	אגרות הראיה / כרך א / רמ
21	אגרות הראיה / כרך ב / תרצב

22 נספח:

22	אגרות הראיה / כרך א / מד
23	אגרות הראיה / כרך א / צח
25	אגרות הראיה / כרך א / קב
27	אגרות הראיה / כרך א / שכח
27	אגרות הראיה / כרך ג / תתעא

31 שער שני - הדרכה חינוכית לאב שבניו עזבו את דרך התורה

31	דגשים לשער השני
31	אגרות הראיה / כרך א / נ
31	אגרות הראיה / כרך א / קיג
32	אגרות הראיה / כרך א / קלח
33	אגרות הראיה / כרך א / שלב
34	אגרות הראיה / כרך ב / שעה
36	אגרות הראיה / כרך ב / תקט

37 שער שלישי - שורש המחלוקת בעניין היתר המכירה וביחס ליישוב החדש

37	דגשים לשער השלישי
37	אגרות הראיה / כרך א / שיא
39	אגרות הראיה / כרך ב / תקכב
41	אגרות הראיה / כרך ב / תקנה
50	שבת הארץ / מבוא / פרק טו - קדושת הארץ וקדושת המצוות
55	שער רביעי - מקומה של נשמת התורה חכמת הנסתר בתחיית האומה
55	דגשים לשער הרביעי
55	שמונה קבצים / קובץ ח / פט
55	אגרות הראיה / כרך א / פז
55	אגרות הראיה / כרך א / קיב
57	אגרות הראיה / כרך א / רסו
61	אגרות הראיה / כרך ב / תפג

62 אגרות הראיה / כרך ב / תרב

64 אגרות הראיה / כרך ב / תרט

65 שער חמישי - תחיית הקודש

65 שמונה קבצים / קובץ ז / קצט

65 אגרות הראיה / כרך א / קסד

67 מאמרי הראיה / חלק ב / נאדר בקודש / א

68 מאמרי הראיה / חלק ב / נאדר בקודש / ה

68 מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול

70 מאמרי הראיה / חלק ב / לתחית הקודש

72 מאמרי הראי"ה - הערת הרב לספר הגלות בתוך הגאולה :

74 מאמרי הראיה / חלק א / תורת ארץ ישראל

76 נספח / החיבור בין הסלע הירושלמי ובין החול התל-אביבי – הכרח קיומי / ד"ר צבי צמרת :

וכשאזכה לקבלת תשובה מכ"ג שי', אז נוכל לבא כפעם בפעם בחליפות מכתבים לבאר כל הענין.

כללות הענין הוא, הנני קורא את כ"ג, ואת כל חכמי ישראל, היודעים את מחלת עמנו וחפצים להחיש לרפואתנו, לתן יד לכוונן ישיבה גדולה פה בעה"ק יפו ת"ו, שהיא עומדת במרכז הישוב החדש, ההולך ומתרחק, הולך ומתפתח, ע"י כחות אשר ביחש לנשמת ישראל האמתית, לאור די ותורתו, הנם זרים לגמרי ואין חקר לתוצאות המדאיבות העלולות לבא מזה, אם לא נחיש ישועה שיהי' הבנין של האומה, מיסודו על אדמת הקודש, תוכו רצוף בתורה ואמונת אמן, מובן הדבר דוקא באופן שיהי' יכול להתהלך עם החיים בכל הליכותיהם הטובות באמת. וישיבה כזאת מחויבת היא להוסד פה, להחיות את כל הישוב החדש, ופריו יתן ג"כ על הישוב הישן ועל קדושת ירושלים עה"ק ת"ו וכל ערי הקודש הנוסדות מכבר. ומחיבורם של שני הישובים יחד יהל אור על כללות ישראל בכל הגולה כולה, לרומם רוח ד' על עמו, ולקשר נפשות רבות לחבת אה"ק בקדושה ועז. ישיבה כזאת צריכה להוסד בעושר וכבוד דוקא, בתכסיסים נאים והדורים, וברוח קדושת אמת העולה על הכל, כראוי לאוירא דא"י המחכים ומחי' נשמות. והנה כבוד אדוני, התחיל בישועת ישראל בספרו הכביר, משמאי קא זכו לי לרומם שם ד', ולהקים כבוד רבותינו, אשר מפיהם אנו חיים, על מכונו, - אקוה שלו יאתה לשים ידו הגדולה עם ידי הכהה, לעדור יחד בעבודת ד' זאת. הנני רוצף בזה מכתבי הנדפס, ואקוה להודיע עוד דברים יקרים ונכבדים בזה, בע"ה, וצור ישראל יגמר בעדנו. הנני חותם בברכה נאמנה ואה"ר,

הק' אברהם יצחק ה"ק

אגרות הראיה / כרך א / קג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"א טבת תרס"ח.

ערתת שלוי וברכה מהררי קודש לכבוד הדרת הרב הגאון הגדול, עטרת תפארת ישראל, מגדל עז לתורה ולתעודה, כקש"ת מו"ה יצחק אייזיק הלוי שליט"א, מחבר ספר המופתי "דורות הראשונים", יהי ד' עמ' ויעל.

אחדשה"ט דהדר"ג באה"ר וברגשי קודש של כבוד והדר,

שער ראשון - הניגוד שבין היישוב הישן לישוב החדש ופתרון השורש

אגרות לרב יצחק אייזיק הלוי מחבר הספר "דורות הראשונים" ארבע אגרות נוספות בנושא זה לנמענים אחרים ראה בנספח בסוף פרק זה

דגשים לשער הראשון

- ✓ סיבת הניגודיות שבין היישוב הישן ליישוב החדש (צח, קיא, קמו)
- ✓ השפעתו החיובית של היישוב הישן על הציונות (תתעא)
- ✓ הצורך בהקמת ישיבה חדשה כפתרון שורש, ומדוע דווקא בלב היישוב החדש? (מד, צח, צט, קג, קלז, קמו, קמט, קסג, רמ)
- ✓ מהו תכליתה של הישיבה? (קב, קלז, קמו)
- ✓ במה תהיה שונה הישיבה מיישוב הישן? (מד, קיא, קלז, קמו, קמט)
- ✓ במה תהיה שונה הישיבה מבתי הסמינארים והישיבות החדשות באשכנז? (קמו)
- ✓ מדוע העיקר תלוי בחלק הרוחני שבתורה (קמו, קמט)
- ✓ חשיבות איחוד הלכה ואגדה (קג)

**באגרת רעב מתאריך ב' אדר תר"ע הרב מספר לבעל דורות הראשונים על התחלתה של הישיבה. אגרת תרמ"ב משנת תרע"ד היא אגרת ניוחמים למשפחתו ע פטירת הרב הלוי. מקוצר מקום לא הכנסתיים.

אגרות הראיה / כרך א / צט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ה כסלו תרס"ח

. לכבוד הרב הגאה הגדול פאר חברים מוהר"י אייזיק הלוי שליט"א, מח"ס הנעלה דורות-הראשונים, יהי ד' עמו ויעל ימים רבים עברו, שהנני מתעתד לכתב לכ"ג שי', וטרדות שונות מעכבות אותי. חפצתי לכתב דברים ארוכים קצת, לבאר את תוכן המבוקש שלי, שאקוה שגדול דעה וצדיק כביר ככבודו שי' יהי מראשי העומדים על ימיני, לכוונן מעשנו בע"ה למען ד' ונחלתו. אבל בראותי, שלא על נקלה תשיג ידי לכתב בארוכה, אסתפק כעת בדברים קצרים.

כלל גדול, ופשוט שהיו לכלל זה ג"כ יוצאים, והיתה הנבואה מעולם פועלת ג"כ על הליכות תורה שבע"פ, והכי משמע פשטות המשנה דאבות: "זוקנים לנביאים", שהי' ערך לענין הנבואה בענין תורה שבע"פ, דדוחק הוא לומר שרק במקרה היתה המסורת ע"י נביאים ובאמת לא פעלה כלום הנבואה בזה. וכן משמע לע"ד בהא דזבחים (ס"ב) "ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה", והלא היו שם ג"כ כמה חכמים, אלא שהיו ענינים כאלה שצריך דוקא כח נבואה. ואפי' אם נאמר שאין גומרים ההלכה ע"פ נבואה, מ"מ פועלת היא על סדור הלמודים. ע"כ בא"י, שהיא מקום הנבואה, יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלימוד, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית וא"צ כ"כ אריכות בירורים, והיינו "אוריא דא"י מחכים", ותלמודא בבליה הוא מטריד להו, וחכמת הנבואה, שהיא יסוד לחכמת האגדה, שהיא הצד הפנימי של שרשי התורה, פעלה בא"י הרבה יותר מבבבל, שאינה ראויה לנבואה, כדאמר'י במו"ק (כ"ה) "ראוי הי' רבנו שתשרה עליו שכינה, אלא שבבל גרמה לו". והנה אותם המושפעים מהשרשים של חכמת הנבואה - הקיצור הוא מעלה אצלם, והנתוח של ההלכות והוצאת דבר מתוך דבר נעשה; אצלם בסקירה רחבה מאד, ודי להם רמז קל להחליט משפט, וזה הי' יסוד סדר הלימוד של ירושלמי, שלגבי אותם הזוכים ליהנות מאורה של מעלה הי' די דקדוקים קצרים לבירור ההלכה, אבל לגבי בני בבל, ששרשי הנבואה לא השפיעו עליהם כ"כ, לא הי' מספיק הקיצור והי' צריך אריכות דברים. ונראה לע"ד, דיסוד הדבר תלוי בחילוק שבין בבלי וירושלמי בסוגיא דזקן ממרא בסנהדרין, בפירוש "דבר" האמור בפרשה, דהבבלי מפרש "זו הלכה" וירושלמי מפרש "זו אגדה". דבהקדמה לחוה"ל כתב, דעניני הדעות (שבאמת הן הן עניני האגדה העיקריים) לא נזכרו במקרא "וכי יפלא", וזה ראי' דאין זה שייך לחכמי הסמך והמסורת כ"א אפשר לברר ע"פ השכל, וכמה מהגאונים אמרו ע"פ זה שאין האגדות כ"כ מיוסדות להלכתא; אבל היו מהם, כפי הנראה מתשובת רב האי גאון בעניני החכמות, שהיו מחזיקים לעיקר ג"כ עניני ההגדות. והחילוק הוא פשוט, דסדר- לימוד שהוא נסמך על שרשי הנבואה וסעיפיה, ההלכות עם האגדות מתאחדות על ידו, ויש עניני קבלה ומסורת בדעות כמו במעשים, וזאת היא דעת הירושלמי שלא כד' חוה"ל, אבל בסדר לימוד שבחו"ל, שאינה ראויה לנבואה וממילא אין ענפי רוה"ק מתלכדים עם ההלכה ונתוחיה, הדעות הן רק מה שאפשר להוציא מתוך השכל ההגיוני, ואין לעניני האגדות שייכות להלכה ולא שייך עליהם לא-תסור, וזה החילוק טבע את חותם

היום הופיע האור בבית, כי הובאה החבילה ובה חמדה גנוזה ספרי דבי רב הנהדרים, ארבעת הכרכים של "דוה"ר" אשר לפי מכתב שבא אלי מידידי הרב היקר מו"ה אביגדור רבלין נ"י, שד"ר למוסד "שערי תורה" אשר בפה עה"ק ת"ו, שדר לן מר הני מרגליתא טבאן דלית להו טימא במתנה. יומא טבא הוא לי יום זה בהגלות נגלות אור יקרות זה בבית. אף כי אמנם הרבה שמעתי את שמע ספרו הנשגב, ומעט ראיתיו בדרך העברה מאשר בא לידי בדרך שאלה, אבל לא זכיתי עד כה שיהי' עמדי בקביעות משלי, למען אוכל להתבסס יפה מבסמו בכל עת חפץ. והנה אין הזמן גרמא, מרוב הטרדות, וגם טרם שנתתי לכריכה הגונה הראויה לפי כבודו של אוצר אורה זה, להרחיב איזה דברים אף באחד מכל המקצעות הרבים אשר לתורה, הכלולים בספרים הקדושים הללו, הבנויים לתלפיות לחומת אש, מפני אויב ומתנקם החפץ לבלע את הקודש, של עזה ותקפה של חיי עולם הנטועים בתוכנו, זו תורה שבע"פ. מ"מ כדי להביע מעט את רגשי תודתי להדר"ג מר שליט"א, אציע בזה הערה קטנה וכללית, הנראה לע"ד בענין אשר הרחיב בזה הדר"ג מפרק ט"ו עד פכ"ג מחלק ג' מספרו המזהיר, בדבר היחש שבין הבבלי אל הירושלמי.

והנה הדר"ג, שהוא הראשון אשר פתח בדורנו את הדלת הננעלת, שהיתה מפסקת בין חכמת ישראל, כפי מה שנקלט מושגה ע"פ הספרות האחרונה, ובין עומק חכמת התלמוד, ע"פ המושג הטהור והישר, שהוא מורשה לנו מדור דור, שעבדו בה באהבה ומסירות נפש כל גאוני הדורות, - לו נאה להציע לפנינו, כי לדעתי העניה יש לנו עוד מחיצה אחת, שהננו צריכים לפתח בה ג"כ פתח להרבות הכניסה והיציאה מגבול לגבול, והיא: בין חכמת האגדה וחכמת ההלכה. באמת, כשם שחכמת ישראל ההיסטורית לכל ענפיה חיה היא ויונקת מחכמתה של תורה לעמקה ולרחבה, והאחרונה מושפעת ג"כ הרבה מהראשונה, כן הוא בענין חכמת ההגדה עם חכמת ההלכה, שיסוד הראשונה חכמת הלב והרעיון, שכל ההלכות המרובות התלויות בדעה ובמחשבה נובעות ממנה, והשביה היא חכמת המעשים. ששניהם נובעים משני השרשים שמסתעפים מתוה"ק, הם החכמה והנבואה, שלא נתבארו עדיין יפה גדריהם ביחש לנתוח ההלכות וענין תורה שבע"פ. כי הך כללא ד"לא בשמים היא" יש בו כמה הררים גדולים, אע"פ ששיטת הרמב"ם היא ביסודי- התורה (פ"ט) דאין שייכות לנבואה לענין הלכה, מ"מ הלא שיטת התוס' (יבמות י"ד ד"ה רבי ועוד כ"מ) היא דאין זה

ההבדל בין בבלי לירושלמי. ולע"ד זהו החילוק שבין כהן לשופט, המוזכר בתורה לענין קבלה מבי"ד, שהכונה: בין דרך לימוד שרוח הקודש ג"כ מסייע את בירור ההלכה, והיינו כהן ד"שפתיו ישמרו דעת כי מלאך ד"צ הוא", ובפרט כהן גדול דבעי' שיהי' מדבר ברוה"ק בשביל אורים ותומים (כיומא ע"ג), לשופט דהיינו שמוציא משפט ע"פ הסברא ודרך הלימוד המבורר מתוך פלפול. ובאמת יש לכל אחד מהם צד חידוש שישנו בכלל לא תסור, דאם הי' כתוב רק כהן הייתי אומר דדוקא בהמדבר ברוה"ק יש ל"ת, ואם הי' כתוב רק שופט הייתי אומר דאין שייכות לענין רוה"ק כלל בנטית סברת ההלכה. וי"ל דבמקום שאין שם שום צד מקום ספק ע"פ סברת העיון שייך "לא בשמים היא" אליבא דכו"ע, אבל במקום שיש ע"פ עיון משרשי התורה, הכתובה או המסורה, צדדי ספק, כבר אין זה בכלל "לא בשמים היא". וי"ל, שההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה נשתכחו לגמרי, ומשו"ה לא הי' אפשר להחזירן כ"א ע"י פלפול של עתניאל בן קנו (כתמורה ט"ז), וי"ל שהי' די באמת שיוציא את צדדי הספיקות מתוך פילפול, וההכרעה תהי' ע"פ נבואה או רוה"ק דיהושע או של פינחס, אלא שהי' מאת ד', בהתחלת נטיית תורה שבע"פ, לחזק ידם של חכמים ע"פ השכל היוצא מפילפול של תורה, וזכה עתניאל לברר אפילו את גמר ההחלטה ע"פ פלפול, והיינו שנתן לו גולות עלית וגולות תחתית, נגד שני עניני הבירור: מה ששייך לשכל הארצי ההגיוני ומה ששייך לשכל העליון של השפעת הנבואה ורוה"ק. וי"ל דהיינו הכאה ולכידה דאמר קרא, ואמר הכתוב רבותא, דאפילו הגמר שאחר הוראת צדי הספק ע"פ עיון השכל, שהי' אפשר להיות מוכרע מהשמים, מ"מ גמרה עתניאל בפילפולו, והיינו "וילכדה עב"ק".

...

כתבתי דברי אלה המעטים בחפזון נמרץ מתוך טרדות שונות, ואת הדר"ג הסליחה אם לא יצאו הדברים מנופים ומסודרים כראוי לפי כבודו הגדול. ואני תפילה, יחזק השי"ת את חילי דמר ויזכה לגמור בכי טוב את אשר כבר עשהו, לרומם קרן תוה"ק ולהחזיר עטרה ליושנה, לאחד קדושת חכמת ישראל במקור קדושתה ממעין תורת אמת, ואל ישעו עוד אחינו ב"י בדברי שקר של הני טורמיסין וסורמיסין, אשר עשו את תולדתנו הק' פלסתר, וע"פ רב מבלי דעת.

והנה אם דברי אלה המעטים יהיו לרצון לפני הדר"ג, לכבדני בתשובתו היקרה, אז אקוה לשמו ית' שיהי' דבור של חבה מצוי בינינו בכמה מקצעות של תורה, ותלמוד יביא לידי מעשה בע"ה לחזק את ידי הבונים באה"ק, שצריכה בדורנו חזוק ואמוץ מרובה, לרומם בה קרן תוה"ק ודת משה ויהודית באמת ותמים בכבוד והדר. והדר"ג, דמן שמיא זכו לי' לקדש שם שמים בפרהסיא, אקוה שמגלגלין זכות ע"י זכאי, ועל ידו תתעורר ישועה ג"כ ע"ד חפץ לבבי, אשר גליתי במכתבי לכ"ג שי', על הדבר הנכבד של קביעות ישיבה פה בעיה"ק במרכז הישוב החדש, הצריך שמירה מרובה ויש תקוה לכוננו ולשגבו בקדושת אמונת אומן, כחפץ לבב כל יראי ד' וחושבי שמו ית'. אמנם צריך לזה עצה ותושי', ואני הנני עני וכואב צעיר לימים ולדעת, אקוה שע"י קבוץ גדולי עם ד' מזה ומזה, אשר יתמכוני וינהלוני

בעצתם, נוכל לחזק את דגל תורת אמת באה"ק, לקבע ברכה לדורות בעה"י. ואשרי הזוכים לעבוד בעבודת-הקודש זאת להחיות את אה"ק בחיי אמת.

אחתום בברכה וברגשי כבוד עמוקים מקרב לב עמוק להדר"ג, וברב תודה וברכה על אות חבתו ואהבתו הנאמנה, אשר הרבני בענותו. והי' ז"ש כנה"ר ונפש ידי"ע דושי"ת באה"ר וחותם בכל חותמי ברכות מקודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

אגרות הראיה / כרץ א / קיא

בי"ה, עה"ק יפו ת"ו, ב' אדר"ר תרס"ח.

לכבוד הדרת הרב הגאון הגדול, אוצר חמדת ישראל, מו"ה יצחק אייזיק הלוי שליט"א, מח"ס היקר דורות-הראשונים, שלוי וברכה מקודש.

כפי יכלתי אשיב בזה על שאלותיו של כ"ג. ואכתב בתחילה את לשונו במכתבו הנכבד, כחפצו הטהור.

. "אם טוב הדבר ונחץ להשתדל כי יהיו רבנים בכל קאלאני", ככל אשר הוא בכל ערי ישראל ברוסיא, גם בעיר היותר קטנה, וזה יתן עז לתורה ולכל דרכי היהדות לכל פרטיהם".

אוצר של כספים בידי אחינו היראים באשכנז, ויוכלו לקבע פרס הגון וחשוב, באופן המספיק לפרנסה בכבוד, לרבני המושבות בעתיד אי"ה, אלא שעם זה יגלו דעתם שהם חפצים שתהי' התלבשת של הרב במדה של מיזוג, באופן שיהי' מקובל ג"כ על הבריות בעלי נימוס אירופי, שאז לא תהי' מזה מניעה, וממילא תוסר חזקת הבטלות מאברכי ירושלים, ונוכל למצא מהם רבנים כאלה, שיוכלו לפעול לטובה על מצב היהדות שבמושבות.

בהערה כותב כ': "יחד עם זה נרצה לדעת באיזה אופן אפשר לתקן דרכי הלימוד בירושלים, אשר נשתומם לראות כי עד היום לא יצא מירושלים עצמה לא לבד גדול הדור, כי"א גם לא תלמיד חכם גדול ומצויין, ואין ספק שזה הוא מפני שהאברכים שם, גם היושבים באהלי התורה, יעסקו בדקדוקי עניות, ואינם יודעים דרכי הלימוד אשר הורו לנו רבותינו הגאונים, כהש"ך בחו"מ, המשנה למלך והפרי חדש, המחנה אפרים והקצות החשן, הנודע ביהודה ורבינו עקיבא איגר זצ"ל ודומיהם".

האמת אגיד לכבודו, שאין דרכי הלימוד בירושלים צריכים תיקון בנוגע לידיעת סדר הלימוד. יש להם להלומדים כל סגולות הלמדנות לא פחות מהמצויינים שבחו"ל. יודעים הם היטב את דרכי גדולי האחרונים, ועוסקים הם ג"כ בחידושים ופולפולים, ע"פ אותה הדרך הכבושה ללומדים, מאז הופיעו ספרי גדולי האחרונים בעולם. והסיבה שלא יצא מירושלים עצמה גדול הדור, במובן של הפרסום, הוא באשמת המצב. כי גדול הדור אפשר שיתפרסם או ע"י רבנות חשובה, או ע"י ספרים שידפיס. ושתי אלה יחד לא היו באפשר בארץ ישראל בכלל, וק"ו בירושתי"ו בפרט. לרבנות, ודאי שאין מקום לכתרים הרבה בעיר אחת, ובכללות אה"ק הלא היו רק ארבע הערים הידועות. ולספרים, העניות הלא היא גדולה עד שאין לחשוב כלל ע"ד הדפסת ספרים, כי איפו יוקח הכסף להדפסה, ומי יקנה אח"כ את הספרים הנדפסים, וכמה גדולי עולם נמצא בירושלים, שאינם כותבים כלל את חידושיהם, וכן הי' תמיד. ובאמת אגיד לכבודו, שאנשים שהם גדולים בתורה, ממש ככל גאוני הדור המפורסמים, נמצאים בירושלים גם עכשו, ואין אדם סופנם, ובעצמם הנם ג"כ שפלים בעיניהם, ואינם יודעים כלל את ערכם. מובן שכאלה הנם מעטים במציאות, אבל ישנם. והלא מספר גדולי הדור באמת הוא מועט מאד גם בחו"ל, המרובה באוכלוסין כ"י. וע"ד ת"ח גדולים ומצויינים, נמצאים ב"ה לעשרות ת"ח,

ע"ז אשיב, שברוסיא מחולקת היא עבודת הרבנות לשלשה חלקים ראשיים. הא' הוראת או"ה, הב' דיני ממונות, הג' עסקי צרכי ציבור, לבד החלק הרביעי, שאיננו כולל את כל הרבנים, הוא חלק הדרשות. והנה מצד הוראות או"ה בודאי תסובב טובה גדולה, במצב היהדות של המושבות, במה שיהי' להם במקומם רב מורה הוראה. אמנם מצד החלק השני, של ד"מ, הנה באה"ק כל העניינים מסורים בזה לב"ד, והרבה פעמים צריכים לדון בבפיה בכח מסודר, מפני שכל סדר ההנהגה של הישוב תלוי בכח המשפט, ע"כ הכרח הוא שיהי' כח המשפט כח היותר חשוב שאפשר. וכאשר הרבנות הכללית פה עה"ק נתחזקה בכח משטרה, והמושבות שביהודה הנן נשמעות אלי' ב"ה, ע"כ אין כדאי הדבר להקטין את זה היסוד, גם יהי' קשה מאד לחדש כח מוכרע בכל מושבה באופן שלא יזיק למנוחתה ולשלומה. ע"כ בזה החלק יותר טוב הוא להניח לע"ע על המצב הראשון, וראוי עוד לעבוד בזה, ולקשר ג"כ את יתר המושבות, שבגליל, שיהיו ג"כ זקוקים להנהגת הרבנות הראשית, כדי שיהי' תוקף דיני תוה"ק מתנהג על אדמת הקודש באופן מסודר וכללי. **החלק הג', העוסק בצרכי ציבור.** במושבות מעת הוסדן, הונהגו אצלן ועדים, שהם עסוקים בכל העניינים הציבוריים, ומנהיגים באמת את משטר העדה באופן הגון מאד ביחש להמצב החמרי, ממש כמשטר הפאליצי באירופא, ע"כ אין בזה מקום לעבודת הרבנות. אמנם אם יצליח ד' בידנו להשיג רבנים, שיהיו ג"כ דרשנים טובים באמת, ויהיו באמת יראי ד' וחושבי שמו, החפצים לרומם את קרן היהדות באה"ק, אשר שיהי' פעולתם גדולה במושבות בע"ה.

"אברכי ירושלים מוחזקים לבטלנים, כי מעולם לא ראו כי אם את ירושלים. לבדה, ועל כן עלינו לדעת אם ההכרח להביא לזה אברכים מופלגי תורה ויראי ד' באמת מארץ רוסיא, מאלה היודעים להלך גם נגד החיים, ואשר יהי' בכחם למשך אחריהם את לבב הקאלאניסטים, או שאפשר הדבר למצא זה גם בירושלים, כי טובת תלמוד תורה דברים בירושלים דורשת לקחת אברכים משם".

ע"ז אשיב, שהבטלות של אברכי ירושלים אינה כ"א בטלות חיצונית. באמת נמצאים ביניהם בעלי כשרון נעליים, ופקחים מאד בהיות עולם, נוסף על חשיבותם בתורה וביראת שמים, אלא שההלבשה המזרחית המוזרה לבני אירופא, שבני הישוב החדש הנם מהם, היא עושה אותם מוחזקים לבטלנים. אבל מובטחני, שאם רק ימצא

הראויים לעמוד בשורה הראשונה עם כל המצוינים שבח"ל, אלא שהעניות מדכאת את רוחם, וצריכים אוהבי תורה שבח"ל להשתדל ביחוד בתקנת מצבם. ולא היתה ירושלים בפרט, ולא א"י בכלל, צריכה לבקש רבנים מן החוץ מצד חסרון גדולת התורה שבת"ח שבא"י, כ"א מצד חסרון הפרסום שלהם, ומצד מניעת השמוש הנסיוני, בהנהגת רבנות, שהי' מוכרח להיות לרגלי החרבן הנורא, בעוה"ר, השורר בא"י.

לנקיון ולהנהגת הבריאות, למדעים ולכל הרגשות הבריאים הנהוגים אצל המתקדמים המהרסים, הכל צריך שימצא בבתי הת"ת. אז אין ספק שרוב הקולוניסטים, וכולם כמעט, ישלחו את ילדיהם דוקא לבתי ת"ת כאלה, ובוזה ננצח את בה"ס הכפרניים כולם, בעה"י.

. "אם ילמדו בת"ת גם שפת המדינה, אם אפשר להשיג שם מורים יהודים כשרים אשר תחלתם וסופם יראת שמים".

אני מסופק בפירוש התחלת הסעיף, אם כונת כתר"ה היא אם בהת"ת שכבר נוסדו באיזה מושבות ילמדו גם שפת המדינה, או אם כונתו אם להבא, כשיוסד בית לת"ת, ילמדו שם שפת המדינה. איך שיהי' כאן אנו נוגעים במקום הכאב. ואפרש מעט את הדברים.

זה כחמישים שנה ויותר, אשר התחילו אוהבי השכלה, מצדדים שונים, להשפיע על ירושלים בפרט, ועל א"י בכלל, רוח של השכלה. והנה כפי אשר ידענו את הפחד הנפרז מההשכלה, שהי' שורר בכל גבול ישראל, שבקרבנו הי' מונח ג"כ יסוד של אמת, כמובן עלה בירושלים ובא"י, מצד ריבוי החסידות והיראה הנמצא בם, ומצד מצב העניות וההפרדה מכל העולם החי המעשי וכל תהפוכותיו, במדה יותר גדולה, עד אשר הביא לגדישת הסאה. וחכמי אה"ק, שהיו בהם כמה גאונים וצדיקים באמת, גזרו בח"ח איסור על כל חכמה של חול ועל כל שפה זרה, ולא השאירו היתר גם לשפת המדינה, והחזיקו את הדבר בחומרות רבות, ביחוד השתמשו בזה באישיותו הגדולה של הגאון המפליא רי"ל זצ"ל. עכשו לפי מצב הזמן מוטל איסור זה כעול-ברזל על צוארי האנשים יראי-ד' ותמימי-דרך, כי אין להם שום עצה בחינוך בניהם. הם רואים עין בעין, כי א"א להתקיים ולהחזיק מעמד, לפי תנאי החיים החדשים, בלא שפה ומדע. וכל פורקי עול תומ"צ מחנכים את ילדיהם בבה"ס, ומכשירים אותם למלחמת החיים בתכלית השלמות, ורק הילדים של ההורים שהם קשורים בקדושת תורה ואמונה נשארים נחשלים בארחות החיים. אנכי העני מאז באתי פה גליתי את דעתי ליחיד-סגולה, שלא טוב הוא הדבר להחזיק במעמד כזה. עלינו להיות רואים את הנולד, ולהקדים רפואה למכה. הודעתי את דעתי, שאנו מחוייבים, משום "עת לעשות לד'", להכנס בפרצה היותר דחוקה רק להכשיר את הבנים, המתחנכים ע"י הוריהם ומוריהם בדרך התורה והמצוה, למלחמת החיים בשפות ומדעים היותר נחוצים. והנני מעלים עין

אמנם יותר ויותר עלולה היא א"י בכלל וירושלים בפרט לתן, כאשר יתוקנו החסרונות, שבאו לרגלי העניות הנוראה. שאוירא דא"י מחכים הננו רואים בחוש. לא מצאתי כמעט ילד הדיוט (אידיאט) אחד מכל ילדי אה"ק, וכל הנולדים באה"ק כולם הם בטבעם חדי השכל ופקחים מאד, שלמרות כל עניותם הנוראה, וכל מה שסבלו מצרות המצב, ודכאות הרוח של החרבן, המדכא את הנפש, לא הספיק לטמטם את אור שכלם, והנם מלאים דעה ושכל טוב.

אמנם לא לבד להיות גדולים בסברא ופולפל סוגיות מוכשרים הנם בני אה"ק. להם יש חוש עליון, ועריגה פנימית לדברים עליונים ודעות נשגבות, שאם תנתן להם הרוחה הגונה עלול הדבר שיעמדו מקרבם גדולי עולם, שיושיעו את ישראל ישועה רוחנית, בהארת אור חכמה עליונה והתנוצצות רוח הקדש כימי עולם.

. "לדעת הדרך הטובה והישרה איך לחנך את נערי הקאלאניסטים, שיהיו שומרי תורה ומצוה, ורוח מלא יראת ד', וכי גם אלה אשר ישארו אכרים פשוטים, תהי' גם להם ידיעת בית רב בתורה, ובעלי הכשרונות יהיו מוכנים עד כי יוכלו גם להשתלם בתורה ולצאת לפעלה".

זאת השאלה היא מחוברת עם השאלה שלאחריה.

. "אם נוכל להיות בטוחים, כי בהוסד שמה בתי תלמוד תורה ישלחו רוב הקאלאניסטים את ילדיהם".

זה תלוי רק אם יהי' בידינו יכולת ורצון, ליסד בתי תלמוד תורה כאלה, שימצאו בהם כל אותם הדברים הטובים הנמצאים עכשיו בבתי הספר, וההפרש יהי' רק מה ששם משפיעים בכונה מיוחדת, ע"פ חפץ המיסדים והמורים, רוח בער והרס, ובבתי הת"ת תהי' ההשפעה מלאה רוח תורה ואמונת ד' ותורתו באמת. אבל מה שנוגע למשטר ולסדרים,

מאותם שיסדו חדר מיוחד ולקחו מורים ללמוד לשון ומדע הנחוצים, והם מתנהגים בדרך התורה והיראה, אע"פ שהוא הרבה נגד השיטה הקבועה לחוש לאיסור של חכמים הראשונים ז"ל. ומ"מ כשיבא הדבר לידי מעשה, שנה"י אנחנו בעצמנו המיסדים והעושים, נה"י צריכים להצעת דברים, בדרך משא ומתן של הלכה, בערך האיסור, והטעמים המספיקים להתיירו ע"פ התנאים הראויים. מובן של "שפת המדינה" פה איננו מדויק. כי שפת הממשלה, היא השפה התורכית, אין בה שום צורך בסדרי החיים הקבועים, ומעטים הם מאד המשתמשים בה. אמנם ראוי מאד שיהיו לנו לכה"פ מצויינים יחידים בין ת"ח היודעים אותה, כדי שיוכלו להתקבל אצל פקידי הממשלה הגבוהים באורח כבוד. אמנם השימוש המעשי הוא בשפה הערבית, ודיבורה מסגלים להם רוב ילידי הארץ, גם בלא לימוד, ולכתיבתה ודקדוקה לא נמצא כ"כ ערך חשוב, ועכ"פ לא תספיק לצרכי החיים והמסחר כ"א אם תהי מצורפת לידיעה של שפה אירופאית, כאנגלית וצרפתית, ולזה ראוי להגיע.

ממוצא דברינו ידע כ"ג, שבהת"ת שכבר נוסדו עוד לא ילמדו שום שפה, ובאותם שנקוה שיוסדו בעה"י צריכים אנו לתקן את הדרך לזה באורח שלו וקדושה, שיהי רוח חכמים נוחה הימנה ומזה באה ג"כ תולדה, שקשה הדבר פה מאד למצא מורים לשפות, שיהיו בדוקים ביראת שמים. כי ע"פ רוב אותם שלמדו שפות למדום באיסור, ונטו כבר אחרי החיצונים, מתבלי הכרם. ואם ימצאו יחידי סגולה, לא יספיקו לכל בתי הת"ת. ע"כ ראוי ונכון יהי לשלח כאלה מחניכי היראים שבגרמני, עד אשר תסולל לנו בהיתר דרך כבושה לזה, כהא דשמואל "והכל לשם שמים".

. איזה קאלאני מוכשרת יותר להתחיל ממנה".

בזה אין להכריע דבר, כי כולן הנן נצרכות לזה מאד. השפעת בתי הספר היא מזקת ומחרבת את א"י, ובתי הת"ת עוד לא באו למטרתם מפני חסרון ההשלמה העולמית המוכרחת, החסרה עדיין מהם, שהסיבה הראשית לזה היא מיעוט היכולת של העסקנים, ומצטרף ג"כ הרגל הדעת לשנאת כל חדש. אבל אם נתאגד יחד, חכמי לב מוחזקים בתורה ויראת שמים, נוכל לתקן הרבה בע"ה. מ"מ ראוי להקדים את הקולוניות העזובות, שאין בהן ת"ת כל עיקר, ואח"כ לפנות לתקן את אותן המושבות שיש בהן בתי ת"ת, אלא שאינם מסודרים כראוי. את המצב, של

מושבות הגליל לא אדע. אמנם היותר קרובה ליהודה היא המושבה סאמארין (שומרון), שלה ראוי להקדים הצלה. כי שם נעצה השיטה הצרפתית את יתדה, וחרשי-משחית נלוו עמה, ורחוקה היא מכל עיר מערי- הקודש, ומ"מ נמצאים בקרבה אנשים רבים, הנוהים בכללם אחרי חינוך ישר ומקובל ביראת ד' באמת, מתוקן יפה עם דרכי החיים.

והנה אחד מהתיקונים היותר גדולים, שבהחזקת היהדות במושבות, הוא שאה"י אנכי בעניי מסבב מפרק לפרק במושבות, להשיג על דרכי היהדות הבוללים, ולדרש דברי תוכחה ומוסר השכל. אבל צריך לזה הוצאה חשובה, כי אנו מוכרחים להנהיג את הרבנות, הכללית בדרך כבוד, וק"ו שלא להשפילה ע"י קבלת שום טובת הנאה מאותם שאנו חפצים להאיר את דרכם בקודש. וע"כ ראוי שתהי אצלי מוכנה תמיד מרכבה, כדי לסבב על כל המושבות הנפוצות ביהודה ובגליל, העולות למעלה משלשים במספר, והנן עזובות באין דורש ומבקש. ואנכי יודע ועד כמה גדולה היא השפעת הסיבוב המכובד והשיחה והדרשה וכל ארחות הקירוב, אבל צריך ע"ז קופה הגונה. אולי מאת ד' תהי זאת, שיוחל אור חדש להאיר על אדמת הקודש בישוב החדש, לקשרם בעבותות אהבה לתורה ויראת ד', ותהי צדקת המעשים לזה שלמה ותקותם לדור דורים.

והישיבה, כשיזכנו השי"ת להוציאה אל הפועל, בה יהי פתח תקוה לכל, לשאלת הרבנים, לשאלת המורים, ולכלל כבוד התורה והיהדות בישוב החדש, ולקשר קבוע ופנמי לישוב החדש עם הישן, ולשניהם יחד עם כללות תפוצות ישראל בגולה. וצור ישראל יופיע על עצתינו, ויהי עמנו בכל פעלנו. והי זה שלו וברכת ד' וטובו כנפשו הרוממה ונפש דורש"ת הק' באה"ר ורגשי כבוד והדר,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

דברים רבים מאד יש לדבר ע"ד תקון המצב של ת"ח הצעירים, ביחוד של א"י בכלל ושל ירושלים בפרט, וע"ד עניני הרבנות של הישוב החדש, וע"ד הצורך של התקשרותם עם גדולי עמנו בכל הגולה, ונחשך למכתבים הבאים בעה"י. הנ"ל

אגרות הראיה / כרך א / קלז

הפרוץ המרובה של הפדגוגיה החדשה, ההולכת לבלע את כל קודש ד'.

ועם זה עלינו ליסד בתי מלאכה, ובתי ספר לעבודת האדמה, ממולאים ברוח תורה ואמונה, בדעה ושכל טוב, בחפץ טהור להבריא את הנשמה ואת חגויה הישראלית בארץ ישראל. וזה אמנם צריך שיבא אחר יסוד הישיבה הראשית.

ואז כאשר חפץ ד' בידינו יצלח, ומן הניסיון יראו הכל איך הדרך הישרה היא באמת אותה שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, וכאשר יוכחו שכל אותם הפחדים הדמיוניים, שמפחדים מנהלי המוסדות הישנים, מפני כל שינוי לטובה, אע"פ שהוא מוכרח מן התורה ומן השכל הישר, שהוא יסוד הסברא הברורה, שהם פחד לא הי' פחד, ולהיפך ע"י שוא"ת שלהם הסכנה היא בולטת, שכיון שכל המתחנכים תחת ידי בעלי תורה ויראה אינם מתכשרים ללכת עם החיים, לא מצד ידיעותיהם ולא מצד הנהגתם ונימוסיהם, ממילא נעשים הם בגדלם לאנשים חלשים, נמוגי רוח, ומוטלים על הציבור, וההולכים בדרך ההרס ההולכים ע"י זה ומתחזקים במפעליהם, אע"פ שסופם הוא הריסה מוחלטת, המורגש יפה למי שיש לו עין צופיה, - ואחר כל אלה הנני להעיר את כבודו, שרק אז כשיהי' לנו על מה להראות באצבע, אז יודו לנו גם הישנים שכונתם לשם שמים, וממילא יתפשט החידוש לטובה על כל בתי החינוך והישיבות באה"ק, ויתרבה עז ותעצומות לעם הקודש בדרך אמת, העומד להיות קיים לעד, והעתיד להוציא ניצנים לתפארת, לשמחת א' ואנשים.

לכן למה זה נפזר בתחילה את כחותינו ללא הועיל, על דרישה של תיקון ביחד עם אחינו יחידי הסגולה הארטאדאקסים האשכנזים, על המוסדות של הישיבות העומדים בצביונם, טוב יותר שנחל בתחילה ליסד את המוסד החדש לנסיון, והננו יכולים להיות בטוחים כי נכח ד' דרכנו, וכשיצלח פעלנו בזה אז יהי' לנו יתד הגון על מה לתלות את התיקונים הנדרשים בכל מרחבי אה"ק.

עם פ' נתן דברתי מקופיא, ע"ד יסוד ישיבה פה למטרות חינוך רבנים בשוב החדש. יותר לא יכולתי לפי מצב נפשו להסביר לו. כמובן נקדתי לו, לא פעם אחת, כי ההנהגה הפנימית כולה מוכרחת היא להיות רק בידי שומרי אמונים,

שלו וברכה לכבוד הרב הגאון הגדול, אוצר חכמה וכליל תפארת, מו"ה יצחק אייזיק הלוי שליט"א. הנני מוצא חובה לעצמי להעמיד את כ"ג שי' על אמתת הדברים ביסוד פעולתנו לטובת אה"ק.

הנני רואה, שכת"ר מזרז במכתבו, את רבני אה"ק שלא להפיל אפילו קוצו ש"י מדעתם, כאילו הורגלו הם לבטל את דעתם מפני השפעת חוץ. ידע אדוני שאין הדבר כן. אם נחפש בכל מלא רחב הארץ לא נמצא אנשים כ"כ עומדים על דעתם, בקביעות ודיוק נמרץ, כמו רבני אה"ק, במה שנוגע לשמירת האמונה, וע"ז אין הם צריכים שום זירוז. אמנם חובתנו עתה היא לאיך גיסא, אנחנו חייבים לראות את הנולד ולדאג בעד מצב היהדות הארצישראלית, שהיא במובן ידוע היהדות הכללית של כל ישראל, שיהי' לו בסיס חזק לדורות יבאו. וזה אי אפשר כ"א ע"י מה שנמשיך כחות חדשים אל תוך המחנה המחזקת בעץ החיים של תורה ואמונה, באופן שיהי' להם מעמד נכון בחיים, ע"י מה שיהיו מוכשרים לחיי החברה, ע"י הידיעות הנחוצות בלימודי ידיעות העולם והשפות היותר מוכרחות, ועם זה להמשיך אורה עליונה של דעת היהדות במעלתה היותר עליונה, שהיא מגעת עד מרומי דעת ד', ע"י התרחבות ידיעת חכמת ישראל לכל מקצועותיה. ולזה צריכים אנו לחדש סדר הישיבות, ושינוי סדר זה לא יעלה בידינו בשום אופן אם נתחיל עם המוסדות שכבר הם קבועים. יוכל להיות בזה רק הונאת דברים משני הצדדים, אבל לא תועלת וקיום אור ד' על ישראל' שאנו מצפים לו. עלינו ליסד כעת ישיבה חדשה, ודוקא במרכז הישוב החדש, שהוא יותר נזקק לתחיה רוחנית, פה נוכל להאגד יחד בעצה אחת. תכלית הישיבה תהי' בראש, שהמצוינים שיתחנכו בה יוכלו להיות רבנים במושבות, מפני שידעו יפה את העולם ואת החיים, ויוכלו להשפיע רוח דעת ואהבת תורה ויראת שמים של אמת במושבות, ויתר החניכים יהיו ג"כ אנשים שימשיכו עליהם אותו החן והפאר הראויים לבני תורה המעורבים בדעת עם הבריות, המוכשרים ביותר יוכלו להיות מחברים טובים בכל אותם המקצועות של תורה וחכמה, הדרושים לעבודה בדורנו, כדי להשיב לשם ד', לארץ ישראל ולישראל, את כבודם הראוי להם, והמוכשרים לפדגוגיה יוכלו להיות מורים טובים ומכובדים על הבריות, מלאים אור של חיים בריאים ורוח איתן של יהדות ואמונה שלמה, שיהי' כח בידם לעמד נגד

וביחוד היושבים בפנים והיודעים יפה את הארץ ואת מחסריה.

הנני מקוה, שאתכבד בתשובת כתר"ה על יסוד דברי למעשה שלא באיחור זמן רב. כי העניינים הנם דוחפים אותנו בכל עת, להחל בפועל את אשר יהגה לבבנו זה כמה.

אחתום בברכה וכ"ט מקודש, כנה"ר ונפש מתכבד בידידותו ודושי"ת באה"ר,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

אגרות הראיה / כרך א / קמו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ז סיון תרס"ח.

מקודש יענה אלקים שלומו, לאיש צדיק הולך בתומו, גדל-דעה משגב לעמו, כבוד הרב הגאון הגדול עטרת תפארת מוה"ר יצחק אייזיק הלוי שליט"א..

וכל אשר לו, שלוי וברכה, ברב טוב וחסד.

הנני נכון בזה להשיב לכ"ג על מכתבו הנכבד, כפי יכלתי, בעה"י.

(א) פאול נתן לא התראה עמדי בפעם הזאת. מפי השמועה נודעתי, שהוא עוסק עכשו ביסוד בית-ספר טכני בחיפה. אבל כמדומני שבטח הוא שלא בא בשום משא ומתן עם הרבנים, ביחוד מהמחזיקים במוסדות של הישיבות ות"ת. בכלל כבר הודעתי לכבודו, שלפי מצב הישיבות שבירושלים, א"א שיעשה בהם שום דבר חדש, מצרכי-הזמן היותר נחוצים כעת, להחזקת מלחמתנו נגד מהרסינו ומחריבינו, וכיון שהם רחוקים מכל תיקון חדש מובן שאין לפחוד כלל שהם יתחברו עם ה' פ' נתן ומסעדיו. ובשום אופן לא ישיבו לו אלה מחזיקי בתי הרבים, שהם נכונים לחדש פני הבתים, לא ע"פ אותה התכונה שאפשר לצייר שאנשים שכמותו ימצאו בה חפץ, היא אפילו באותה הצורה הכשרה אצל ארטאדאקסי אשכנז, כי הקצוות רחוקות הן אולי יותר מרחוק מזרח ממערב.

(ב) כמדומה אני, שהננו עומדים על נקודה אחת, ומ"מ הנני מוצא הכרח לבאר מעט דברי.

מעולם לא יעלה על דעתי, שתכלית הישיבות בישראל היא רק כדי להעמיד רבנים. תחיית התורה, המעמדת קדושתם של ישראל בכלל, ע"י גדולי תורה באמת, מיחידי סגולה, וע"י המון רב כפי האפשרי של בע"ב ת"ח הגונים, צריכה להיות לעולם המגמה הראשית בכוונותן של הישיבות. אבל כדי להביא את מצבנו הנשבר. בכל מקום, וביחוד באה"ק, לידי מדה זו, צריכים אנחנו להסתכל יפה במצב הזמן הארוחות החיים הממשיים השולטים במציאות, כדי שנבנה את בנינו על בסיס חזק. ונטיעתנו תהיה עלולה להיות קיימת ועושה פירות, בכלל זה הוא כמובן הסדר, להקדים את המוקדם, וממילא יתאחר המאוחר. הרבנות, אמת הדבר שכפי צורתה היום היא חטיבה מאוחרת, מ"מ אנו מוכרחים להודות, שלפי מצב היהדות בימינו, אנו צריכים לדאוג הרבה בשביל קיומה וחשיבותה. ועל כן כאשר אנו מוצאים כעת את הישוב החדש ההולך ונבנה, שהיסוד החשוב הזה חסר בו לגמרי, אנחנו חייבים להשתדל לכל לראש בתיקונו, להסיר את הסיבות אשר גרמו את החסרון. ולהעמיד את היהדות הארצי ישראלית של הישוב החדש בצורה אחת עם היהדות האמיצה של המקומות היותר טובים שבגולה, שאז כמובן יגלה עליה האור של מעלת ארץ ישראל. עד שנוכל לקוות, שתעלה עוד בכמה מעלות בקודש על כל המקומות אשר נתפזרו שם נפוצותינו מעולם על אדמה טמאה.

ומאחר שמצאתי את מצב הישוב החדש ירוד בפרט החשוב הזה, לעומת מצב היהדות שבגולה. תחת אשר בכל תפוצות ישראל, תיכף כשמתקבץ איזה ישוב של איזה עשרות משפחות מאחינו, מיד מרגישים צורך במינוי רב להורות איסוד והיתר, ובכלל שתהיה הדרת היהדות שלמה בתכסיסה, הנה פה יש מהמושבות שהן עירות בינוניות, ומהן שמונות משפחותיהן למעלה ממאה ויותר, ומינוי רבנים מקומיים לא יצא כלל כמעט אל הפועל, בלתי במושבה האחת הגדולה, פתח-תקוה, שנתישבה לכתחילה מבני ירושלים, מבעלי הישוב הישן, שהם השתדלו למנות להם רב מיוחד. וכאשר החילותי לסור אל המושבות מצאתי בבירור, שאם היו לנו רבנים חשובים, בכל אחת מהן, היה מצב היהדות עומד במעלה יותר גבוהה. התחלתי לדבר ע"ד הרבנות המקומית, ומצאתי ע"ז מניעות וניגודים פנימיים וחיצוניים. מהחיצוניים היא ג"כ מניעת השכירות, מצד דלדול המצב, ובאחדים מצד רגילות קבלת תמיכה, שהרגל זה מפקיע את המתרגל מלשא בעול בכל דבר הטעון חסרון כ"ס. אבל זה לא היה כ"כ עומד על הדרך. אגודת "שומרי

מתקבלים בקרב הישוב החדש, ולהרים שמה בקביעות את קרן היהדות, מה שאי אפשר למדה זו להעשות כעת ע"י השפעתי הרחוקה. לבדה, שאינה נפגשת כ"א עם המושבות הסמוכות, ולעתים רחוקות. וזאת היא הסיבה אשר אמרתי, שתכלית הישיבה בראש תהי', שהמצויינים שיתחנכו בה יוכלו להיות רבנים במושבות.

ומה שכבוד הדר"ג חושש, שישביה כזאת כשתוסד ביפו תהיה גורמת ביטול, חלילה, לישיבות שבירושלים, מטעם אשר החסרון היותר גדול שבישיבות הירושלמיות הוא מה שחסר להם השלא- לשמה, כי לא הי' להם מקום תקוה להיות לגדולי הדור ולהיות רבנים גדולים ומנהיגי הדור, ואם תקום ישיבה בפנים חדשות ביפו, לגדל רבנים עבור ערי ישראל שם, ירדו הישיבות בירושלים עוד הרבה יותר ממדרגתן, מפני שכל בעלי הכשרון ילכו ליפו. ידע אדוני, שאע"פ שאמת נכון הדבר, שיש איזה צד חסרון במה שהגורם הבריא של תחרות החיים, המעוטה ביסוד של השלא- לשמה, חסר הוא מהישיבות שבירושלים, אבל חסרון זה אין בידינו עכשו לתקנו. הרבנות של המושבות, שלכל היותר נוכל להושיב עליה עד עשרים רבנים, - כמובן אין להעלות בחשבון את המושבות היותר קטנות, שאינן מצטרפות למנין עשר משפחות, - היא לא תעלה רפואה של המצאת השלא-לשמה בתוך הלימוד הארצישראלי. רחוקה היא עדיין מאד רבנות קטנה כזו של מושבה, שתתן את האומץ ע"י התקוה שלה. רבני המושבות, מצד הרבנות שלהם, לא יוכלו להחשב לגדולי הרבנים ולמנהיגי הדור, כשם שלא יוכלו להחשב כן כל הרבנים של העיירות הקטנות בחו"ל. וביחוד לפי המצב הנוכחי, שהמשכרות של הרבנות אינה ניתנת מהמושבה, כ"א מקופת הישיבות, הניתנת גם בלא עול הרבנות ללומדים בישיבות, וההוספה המועטת, שאולי תגרום הרבנות, אינה כדאי להכריע את הכף, אפילו לקבל את הטפול והעול של רבנות המושבות הקשה ביותר, מצד מניעת הרגלם של בני המושבות, זה רבות בשנים, לשאת בעול החמרי והרוחני של רבנות קבועה בתוכם. ע"כ כאשר עוד נוסף לזה, שגם עכשו רחוק הדבר שיתקבלו רבנים במושבות מחניכי הישיבות, אם לא יהיו בתחילה מושפעים מרוח חדש שיוכל לקרבם יותר אל חיי הישוב החדש, אין כדי למנע מליסד את הישיבה ביפו למטרה זו, מפני הדאגה שמא יהיה בזה קפוח לישיבות שבירושלים. ובעצם הענין הנני אומר ברור; שלא לבד שישביה זו כשתוסד ביפו, ברצות השם יתברך דרכנו, לא תוכל לגרום שום הפסד לישיבות הירושלמיות, כ"א שהיא

תורה", ביחד עם הישיבות שבירושלים, הן תמיד מוכנות לעזור בחלק היותר עיקרי מהשכירות, ואם יחסר איזה סכום נמצאים בכל מושבה יחידי סגולה, יראי ד' וחושבי שמו, החפצים בכל לב בהרמת קרן היהדות, והיה נקל להשלים. ובוה היינו יכולים לכבוש את המניעה העקרת מהמניעות החיצוניות.

אבל, לא זה הוא העיקר. מניעות פנימיות החלו להגלות, שיסוד הכל הוא מה שאין רוח הישוב החדש יכול לשאת את מהלך הרוח, את הסגנון ואת התכונות של חניכי הישוב הישן. וזה הוא דבר המקיף לא רק את קלי-העולם, המואסים בתורה ובמצות, כ"א גם חלק גדול מההגונים, בני תורה ויראת שמים. התנועה החיה של הישוב החדש, חדות החיים ואומץ הלב, הרחבת הדעת, וגאות הלאם השורר בקרב הישוב החדש, לא יכולה לשאת את הגו הכפוף, את הפנים הצמוקות והעצובות המפיקות פחד ומורד לב, את העינים התועות המראות יאוש ושנאת החיים, ההלבשה הזרה המזרחית, כשהיא מצטרפת עוד עם איזה דכדוך של עניות היא מטלת אימה של בוז, על האיש המורגל בחיים אירופאיים, אם מעט ואם הרבה. כל אלה לא יוכלו להיות מתקבלים בלא זעף בקרב הישוב החדש, וכאשר הטפוס היותר מצוי בין חניכי הישיבות של הישוב הישן הוא זה הצביון, ע"כ עצום הוא הניגוד במושבות נגד קבלת רבנים. וכאשר בינותי בדבר ראיתי, שאפילו אם נתגבר על כל הניגודים, ונכניס רבנים בחזקת היד, לא יביאו כלל את התועלת הרצויה, כל זמן שהניגוד הפנימי, שיסודו הוא עמוק ברוח האדם, אי אפשר לו שיסור ממקומו.

וכאשר לשנות את צביון החיים בקרב הישוב הישן, מבלי להזיק לכמה דברים יסודיים, הוא דבר שאי אפשר, כ"א בהדרגה גדולה ואריכות זמן גדול, - והענין עומד ודוחק. ע"כ החלטתי, שאי אפשר לנו לתקן את הדבר הגדול הזה, העומד ברום עולם היהדות של הישוב החדש, ושנוגע הרבה ג"כ להישוב הישן, ע"י השתלשלות הפעולות שהקיבוצים פועלים זה על זה, כ"א ע"י מה שניסד ישיבה פה במרכז הישוב החדש. פה שהחיים הנם קרובים בכל מהותם לחיי המושבות, ע"י השגחה טובה, מכשרונות טובים הנמצאים באה"ק והנכונים לבא מחו"ל, עם שטף הכניסה ההולכת וזורמת, יכולים לצאת אנשים מוכשרים, אם ימלאו את תפקידם יפה בשקידת התורה ועמלה, בחריפות ובבקיאות ובהוראה בעומקא דדינא, להיות

להיות חסר בה "הרוח הגדול אשר יעטר את תלמידי חכמים הגדולים". ודוקא בישיבה כזאת יוכל להתקיים התוך של דרשת "אדם כי ימות באוהל", אדם חי, המטה את תשוקותיו וכחותיו לא להוללות וסכלות, כ"א לעמלה של תורה ושמחת השגחתה, אבל מי שאין לו הרגשת החיים וזיוס הוא לא יכול להיות אדם אשר ימות באוהל. והמצויינים מישיבה כזאת לא יוכלו להיות ממוצעים, שהם כקדרה דלא חמימא ולא קרירא, כ"א גבורים כאריות במלחמתה של תורה, ומלאים חפץ לרוממה ולשגבה על אדמת הקודש, לא משום פניה ותכלית של רבנות, כ"א מפני אהבת השם יתברך, אהבת התורה, אהבת ישראל ואהבת ארץ ישראל, הבערת בקרבם בשלהבת אש קודש.

אין אנו זקוקים בשום אופן ללמוד מדרכי אירופא, - אע"פ שגם זה איננו כלל מוחלט, וממתקנים שבהם הלא עלינו החובה ללמוד, אבל בימינו נתקלקלו כ"כ הדיעות, עד שקשה למצא את הנקודה של המתקנים שבהם, - אבל עלינו לחדור ביותר בתוך מאור התורה עצמה. לא תוכל לעד התורה להיות מצומצמת רק בחקר הלכה המעשית לבדו. החלק הרוחני שבתורה, לכל רחבו, עמקו והיקיפו, מוכרח גם הוא למצא מקום בישיבה. האגדות. המדרשים הנגלים והנסתרים, ספרי המחקר והקבלה העיונית, המוסר והרעיון, הדקדוק. הפיוט והשירה, כמובן של חכמי אמת וחסידים הראשונים, גם הם הנם גופי תורה, שאף ע"פ שאי אפשר לתן להם כ"כ זמן וכ"כ קביעות, כמו ההלכות והתלמודים, הפוסקים הראשונים והאחרונים, מ"מ א"א כלל, ביחוד בימינו, וביותר בארץ- ישראל, הדורשת תעופה רוחנית מבנייה בטבע קדושתה, המלוה את כל אורה, למנע את כל אלה מלקחת עבורם מקום חשוב. וצד חידוש זה הוא מוכרח בדורנו, ומוכרח הוא ביותר בישוב החדש, הדורש רפואה רוחנית. וחדש כזה איננו אירופי, בשום אופן, כ"א כולו שלנו.

"הישיבות בירושלים צריכים תיקון גדול (כותב כ"ג), ועלינו להשתדל לתקנם, שיתאימו גם לצורך הדור ודרכי החיים, אבל לא לבטלם חס ושלום ולבנות עתה חדשות בעיר יפו". אבל רק ע"י בנין ישיבה חדשה, שתוכל בלא התנגדות לקבל לתוכה את יסוד החיים של הקדושה והעז, יפוח רוח טהור, אדיר וקדוש, גם על הישיבות שבירושלים, הלא לבד שלא יתבטלו כ"א יוסיפו פאר והדר. ואם במרכז הישוב החדש, המחובר בחפץ אדיר לבנין האומה ולרוח ד' אשר בתוכה, ע"י הרבנות הכללית של יפו והמושבות, לא תוסד ישיבה חדשה, חלילה, רק אז צפויות הנן הישיבות הירושלמיות לירידה, לא מצד תחרות של ישיבה, כ"א מצד

עתידה לרומם את ערכן. כי באמת לא רק אותה המניעה של חלק השלא-לשמה, שמצד חסרון רבנות, הוא לבדו הוא הגורם בשפלות- הידים של הלומדים בישיבות, שאינם יוצאים אל הפועל לפי ערך כשרונותיהם, כ"א בכלל תרדמת החיים הבאה ע"י הרוח הישן, שהוחזק ובא מאותה התקופה שהיתה עדיין הארץ חרבה, ורוב הגרים בה לא באו כ"א לצפות ליום האחרון ולהקבר בקרבה, וימי חייהם היו רק שלשלת של קבלת החלוקה, המצומצמת ומחוברת באי-כבוד, ותפילות על מקומות הקדושים החרבים בעוה"ר, שהיה חסר מעיקרו את זרם החיים הטבעיים ומרוצתם העליזה, המעוררת לעבודה מעשית ושכלית. במצב כזה היו יכולים לעמוד בשלמות רוחנית רק יחידי הסגולה, שהיו אנשי קודש, ואור ד' הופיע עליהם, ומתוך החרבן והשממון שאפו את אויר קדושת אה"ק. אבל יתר כחות הצעירים, שלא באו למדה זו, נרדמו כשרונותיהם, ורוח עצבון זה, אע"פ שב"ה הוא הולך ומתפכח, מ"מ עדיין שולט הוא בישוב הישן, ורק ע"י התעוררות חיים של הישוב החדש, כשיהיה מחובר באור תורה באופן גדול ומצויין, ישוב גם הישוב הישן וכל לימודי ד' אשר בתוכו לתחיה, ויתחילו הכשרונות הצפונים בהם להגלות.

ויותר מזה, שאינני קובע ממסמרות בדבר, שיהיו חניכי הישיבה, אפילו המצויינים, דוקא רבנים. אדרבא, כל חפצי הוא, שיהיו מהם מתלמידים, במשך שנות לימודם, חלק הגון מידיעות שמושיות, ואותם שיש להם נטיה למלאכה יתלמדו איזה שעות ביום בבית-המלאכה, אשר כבר הועמד עמנו פה במוסד "שערי תורה", (שזה מקרוב אשר נוסד, ערך שנתים, ועתה הוא עומד ב"ה במדרגה כזאת, עד שהבנק אנגלא-פלשתניא הכין על ידו ארון-ברזל, ע"פ תכנית הארונות האירופאיים, בפורמאט גדול, והם מלאים רצון מטיב המלאכה), עד שיצאו לנו ג"כ גדולי-תורה שיהיו בעלי- אומנות, המתפרנסים מיגיע-כפם, או אנשים מוכשרים לכל עסקי החיים, ותהיה התורה נלמדת דוקא לשמה, משום תכלית החיים שבהגיון התורה וחבתה.

ומאחר שזאת היא כל עקרה של הצורה החדשה, שאני חפץ בהישיבה, דהיינו שיהיה שורר בקרבה עז החיים, הראוי לשמעתתא דבעיא צילותא, ושמחת לב, אין בה כמובן שום מניעה, באופן שלא תוכל לתן לנו "גדולי תורה הבקיאים בש"ס בבלי וירושלמי, אשר כל ישעם וחפצם וכל חלקם בחיים הוא להבין ולהשכיל בדברי תורה", ולא יוכל

תחרות של רוח ההרס והכפירה, שעכ"פ יש עמו ניצוצות של ברק החיים, המושך בכל יום לבבות מבית המדרש מתוך חולשה ויגון.

כ"ג חושדני, שאיני יודע כ"א את רוסיא, ואם הייתי רואה את ירידת היהדות שבאשכנז, שבאה מפני שלא שמו על לב לתקן את קלקול הישיבות ולהשאירן כמו שהן, אז הייתי אומר אחרת. הנני מוכרח להעיד על עצמי, שלא נעלמו ממני כל פרטי חיי היהדות שבאשכנז, לכל צדדיהם, אם לא מראיה, אבל מעיון והגיון נוסף על המחקר שע"פ השמועה. אבל דוקא ידיעה זו היא המכרחת אותי לבקש ליסוד ישיבה כזאת, שהיא ממש כחפץ כ"ג "תקון לקלקול הישיבות ולהשאירן כמו שהן". כלומר, להכניס רוח חיים בתוך הגיון התורה באופן חזק כזה, עיוכל לעמוד בפני סערת הזמן, ולהגדיל את הכמות ואת האיכות של למוד התורה, להרגיל את התלמידים ללמוד גם המקצעות, אשר כפי ההרגל הישן לא היה להם עסק עמם, כמו שימת הלב להצד ההיסטורי והבקורתי, אשר חטפו אותנו בזרוע מהרסים ומחריבים, עד אשר קם כ"ג להושיע את חכמת ישראל ביחס להצד הראשון ביחוד, וכדרכה של תורה, כל אשר יוסיף לעבוד במקצע זה, החדש כמעט אצל חכמי תורה האמיתיים, כן יוסיף להניח מקום לאחרים לשוטט ולהרבות הדעת. וחינוש כזה איננו עלול בשום אופן להשכיח את התורה. חלילה, ולעשות את הרבנים לאינם יודעים אותה, ואת היראים, המושפעים מרוח קדוש זה' לאינם-יהודים יותר מיהודים, כ"א להרחיב את השכל. להגדיל את החריפות ואת הבקיאות, לחבב את התורה, לרומם את הנשמה הישראלית ולגרש את כל רוח זר, אותו שהוא כרקב לבית יעקב, ע"י רוממות הנפש, הבאה מידיעת גדולת ערכה וצל תורה וכחה האלהי, המתגלה דוקא ע"י כל הקיפה, "מי ימלא גבורות ד' ישמיע כל תהלתו".

"עלינו להשמר מאד מדרכים חדשים" אומר כבוד גאונו. ואני הנני אומר בבטחה, שכבודו יודה, שיותר הועיל הוא למצב היהדות בספריו ההיסטוריים, אע"פ שביחש של כל המחברים משוקדי תורה הלך בדרכים חדשים, ממה שהועילו לנו כמה מחברים אחרים, שנתנו לנו עוד חידושים ופלפולים ע"פ הדרכים הישנים. הננו רואים החרבן הולך ומתגבר, אין מנוס מפניו, לא בחו"ל ולא בארץ. הישיבות המלאות תורה בפלפול ובקיאות ברוסיא לא תוכלנה לעמוד בפני זרם ההרס, וכל עמל התיקונים הקטנים ילך בתהו. אך דרכים חדשים הננו חייבים לסול, שהם הם הנם באמת הדרכים היותר ישנים, שבהם הלכו רבותינו הראשונים, ביחוד אותם שעמדו לישראל בעת צרתם הרוחנית

והחומרית, ויאירו להם את דרכם באור תורתם, צדקתם וחכמתם גם יחד. ואם הדרכים הללו נשתכחו כמעט, הננו מוכרחים לשוב וליסדם, והיסוד הראשון מוכרח הוא להיות כעת על אדמת הקודש, ובישוב החדש, שבעצת ד' הנה הוא הולך ונבנה, ונוכל להיות בטוחים שכל המסייע בזה, יהיה מהקרואים הראשונים לקול העתיד לפוצץ בראשי ההרים: "כל מי שפעל עם אל יבא ויטול שכרו".

לא רק "ידיעות שמושיות והשקפה כללית על העולם ועל דרכי העולם" חסרות לנו לתן בישיבות, הצריכות להמשיך את קיומן לתן לישראל את אורו וישעו. אע"פ שגם אלה הידיעות וההשקפות ג"כ אי אפשר להכניס בהמוסדות הישנים שבישוב הישן, רק ע"י מה שמתחילה תהיה להם הבחנה מוחשית על הצלחת החידוש, שזהו אפשר רק בנסיון חדש. אבל לא רק בזה נושע. אלה הידיעות הנן טפלות, וכמובן א"א שתהיינה חסרות מבעל-תורה חשוב בימינו, כדי שלא יתחלל שם שמים על ידו. אבל העיקר הוא הרחבת הדעת בעומקה ורחבה של תורה עצמה לכל צדדיה, ע"פ אותה התכונה שבקיעי הזמן מכריחים אותנו להעמיד להם בונים וגודרים.

כמובן, המחלקות התחתונות של הישיבה הן עצמן יוכלו לשמש אותו השימוש שאנו מבקשים מבית-ספר למורים, אבל גם הוא צריך שיהי' רטוב מטל חיים של צדדי התורה, המבוקשים ביותר בימינו באורח מתאים עם ידיעתה של תורה, הרגילה מאז, ע"פ הדרך הישן, באין מחסור דבר

והמחלקה העליונה היא באמת הישיבה. בקרבה לא ימצא מקום כ"א לתורה. אבל לתורה בכל עשרה ותפארתה

אנכי הנני עושה את שלי, ידעתי כי למחיה שלחני ד' אל אדמת הקודש, והנני מוצא לעצמי חוב קדוש לדבר כפי רוחי הפנימי, בעבור שמו הגדול ועבור עמו ונחלתה ועוד אקוה לברר הדברים, כשיזכני כ"ג בתשובתה היקרה, בעזה"י.

ישלים ד' פעלו, ויאיר אורו על עמו רעדת קדשו לאורך ימים טובים, ויזכה לראות בטוב ד' בהר הקודש, בשוב לו הודו והדרו, בעת אשר מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו כדבר ד' אשר נאמן

והי' זה שלוי' וברכת אוהב נאמן, מוקיר גדל ערכה

אגרות הראיה / כרך א / קמט

ב"ה, רחובות, ד' מני"א תרס"ח.

מביו המצרים, קרן ישועה ירים, מאיר לארץ ולדרים, לכבוד הרב הגאון הגדול, תפארת עז ומגדול, כקש"ת מז"ה יצחק אייזיק הלוי שליט"א שלו' שלו' בכפילא, לכ"ג וכא"ל באה"ר.

מכתבו הנכבד דמר הדר"ג שי' מיום כ' תמוז הגיעני לשמחת לבבי. והנני רואה כי הננו הולכים ומתקרבים אל המטרה, כי רוב חילוקי הדעות שבינינו אינם נוגעים לעצם הענין כ"א תלויים הם בשמא בעלמא. ומזה אקוה, כי גם הענינים שעדיין עצמם מחולקים, ג"כ יתבררו יותר עד שמה שיהי נוגע למעשה נעמד בעה"י על נקודה אחת, לעבוד עבודת הקודש לדי' ולעמו על חבל נחלתו.

אבאר דברי מעט :

הנני רואה מתוך דברי כ"ג, שגם הוא שי' מסכים על הצורך הגדול, שיש לנו כעת, לעשות את הבנים, המגודלים בתורה ויראת שמים, חמושים כפי ההכרח בזיון של הידיעות השמושיות, הנוגעות לצרכי החיים, למען לא יהיו הם בגדלם החלק היותר חלש מהאומה, כ"א יוכלו בעז-רוח להרים קרן בדעותיהם הטהורות ומעשיהם הטובים לעמד במעמד של כבוד והדר נגד המשחיתים המהרסים את כל חומות בית ישראל, השורפים את כל מועדי אל בארץ. ההבדל בינינו איננו א"כ אלא בשם: אנכי קורא לאלה המחלקות, שבהן נהיה מושיטים לתלמידים את הידיעות השמושיות, ביחד עם היסוד העקרי של תורה ויראת שמים במדה היותר רחבה האפשרית, בשם "המחלקות התחתונות של הישיבה", וכ"ג קורא לאלה "בתי ספר נמוכים" או "בתי ת"ת". הנני בכל לב מסכים לשינוי-שם זה, רק שהדבר יעשה ביסודו, והמחלקות הללו תהיינה כפרוזדורים, להביא את הטובים שבתלמידיהם אל הישיבה, שאליה עינינו נשואות.

בעצם הישיבה, כבר אמרתי במכתבי הקודם, שכל מגמתי היא שבה יהי' מקום רק לתורה, אבל לתורה במובן הרחב והמקיף שלה, הכולל את כל חלקיה, בין מצדה המעשי, בין מצדה העיוני והרוחני. וע"ז כנראה אין כ"ג מסכים,

מפני כבודם של ת"ח, הנני מוצא את עצמי מחוייב להודיע לכ"מ, שאמנם ימצאו בישיבות, שבישוב הישן בכלל ובירושלים בפרט, ג"כ כאלה שאינם לקויים באותן החולשות ע"פ המדה אשר ציירתי. מ"מ הטפוס המוחזק הכללי הוא זה אשר בארתי, ומפני כך הדבר מוכרח שיצא תיקון של מטבע כללית חשובה מהצד החדש של הישוב, ואח"כ תגדל ע"י זה עצמו תפארת הישוב הישן. וקורא אל על מצבנו מקרא שכתוב "והושע ד את-אהלי יהודה בראשנה למען לא-תגדל תפארת בית- דויד ותפארת ישב ירושלם על יהודה, ביום ההוא יגן ד' בעד יושב ירושלם, והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד ובית דויד כאלהים, כמלאך ד' לפניהם" (זכרי' י"ב, ז ח). עכ"פ צריך שיושעו תחילה אהלי יהודה, ואח"כ מזה עצמו תצא הגנת ירושלם ההולכת ועולה, וכל שיהי' בצורה גדולה תקדים להיות קטנה בהתחלה.

הנ"ל

בטח יזכר הדר"ג את אשר אמרתי במכתב, זה כבר, כי הבטלנות של ת"ת שבישוב הישן איננה כ"א בטלנות חיצונית, אבל בפנים הם מלאים חכמה ושכל טוב, ונמצאים בקרבם כשרונות יקרים מאד. אוריא דא"י המחכים לוחם הוא בכל עז גבורתו עם העניות המדכאת ומשפלת, ורבות רבות מאד נצח את האחרונה. וכל אשר תחדל העניות לדכא את חיי המצויינים שבבני תורה שבישוב הישן, כן יראה יותר הדרם. ע"כ גדולה היא מאד החובה להרחיב את המעמד החמרי של יחידי-הסגולה, הנמצאים במספר הגון בין הישוב הישן בכלל, ובשפע ביחוד בירושלים. כ"ז היא אמת ברורה לענין מה שנוגע להשלמת עצמם של ת"ח הללו, אבל כדי שיוכל לבא קשר של השפעה מת"ח על הישוב החדש, ועל הישן ההולך גם הוא ומתחדש, ע"י חדירת הרוח, דרך בקיעים ופרצים שבבנינו העתיק, דבר זה עלול לבא, לפי מה שעניינו רואות, רק ע"י יסוד ישיבה גדולה ורבת ערך, ומכובדת מכל צד, במרכז הישוב החדש. מההשפעה של חיבור רוח החיים לקדושה ואמונה, לתורה ויראת שמים, שרק ע"י שיחות ומעט ספרות החילותי להזרים על כללות הישוב, שהנני רואה את פריה לברכה ב"ה, נוכל להיות בטוחים, שאוצר-חיים מלא, כשיוסד לנו פה, נשים ע"י ממש נשמה חדשה מלאה ישן וקודש-קדשים בכנסת-ישראל שעל אדמת הקודש, די יסעדנו.

ומה שאני קורא גופי תורה, ועורג להכניסם בסדר הלימוד הקבוע, כפי הנראה שקורא אותם כ"ג "דברי חקירות ישנות שאינם לא מעלים ולא מורידים בימינו אלה". ובה הנני מוצא את עצמי מחוייב לברר מעט את דברי, למען נתיצב, כאשר אקוה, גם בנקודה עיקרית זאת על מצב אחד.

כשאני אומר, שהננו צריכים ללמוד גם את הצד הרוחני שבתורה בדרך תלמוד קבוע, ושבה תלויה היא ישועת הדור, אינני חושב כלל לצמצם את מגמתי על איזה ספרים מיוחדים, לא אחרונים ולא ראשונים. אין כונתי ללמוד את "האמונות והדעות" לרס"ג, את המו"נ והכוזרי ודומיהם, כשהם לעצמם, כדי ללמוד את הדעות שבהם, למען שנקח מהם זיין ללחום מלחמתנו. ידעתי גם אני רוב העניינים שבספרים היקרים הללו שעבר זמנם, הרבה מהם באמת נתבטלו מפני שנתבטלו יסודותיהם הפילוסופיות, וחלק גדול מהם, אע"פ שבאמת ראויים הם ללמוד וללמד, מפני שהם רעיונות נצחיים שאינם יכולים להתבטל מפני כל תמורה מדעית שבעולם, אבל העולם נעתק מכל המרחב העיוני הזה מפני שעזב את כל המחשבות הרוחניות, ויבחר לו את חכמת החיים והמעשה תחתם. אמת הדבר, שהחסרון של השמן הרוחני שבמחשבותינו מעיק עליו הרבה, ומאבד את כל החן והעדן של חוג החיים, אשר על כן ברור הוא שסופו לשוב ולחפש בנרות את האוצר הרוחני אשר זנח, בהחפזו לתפש בידו את חומר החיים, אבל דבר זה הוא חזיון שרק יחידי סגולה יראו אותו, ולא נוכל עדיין לצאת עמו בפומבי אל שוק החיים. ע"כ אינני מדבר בשביל טנדנציה מעשית, כ"א בשביל חובת תלמוד תורה במובנה הגבוה, שסוף הכבוד לבא, ובה אינני מוציא מן הכלל שום צד, מכל הצדדים שנמצאו אתנו באוצר הרוחני שבתורה, בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, מן הראשונים ומן האחרונים, בין מן הפילוסופים, בין מן המחקרים, בין מהמקובלים, בין מבעלי האגדה והדרוש, בין מבעלי המוסר והעבודה. כולם יחד הם לנו מקצע גדול בתורה, שחובת ת"ח בזמננו גדולה היא לדעת אותם. כמובן נכנסים גם בכלל זה כל צדדי החקירה של המדע ההיסטורי לכל צדדיו, שספרי כתר"ה המה בימינו הראשים שלהם. וכשם שהעושר של ההלכה משתלם הוא ע"י ידיעת כל השיטות כולן, בין שהן מוסכמות להלכה ובין שהן דחויות, מפני שרובי הידיעה והכרת הגוונים המרובים והשונים מחכים את הלומד להיות עושה את עצמו, שיעשה בעצמו אדם מקורי' היודע לזרות ולהברר, להכריע ולחדש, - כמו-כן

העושר האגדי, לא במובנו השטחי, כמו שעשו חכמי אשכנז, וכשם שנוהגים בעלי הסימינארים, כ"א במובנו העמוק והפנימי, הנקנה ע"י יגיעה ותלמוד קבוע, המחובר עם קדושה ויראת שמים טהורה של עוסקים בתורה לשמה, הוא מכשיר את האדם להיות בעצמו איש חי חיים רוחניים וקדושים, באופן שיהי' יכול לחדש מעצמו דרכים רבים ונשגבים, להאיר באורה של תורה, בכל הצדדים שהדור צריך להם בימינו, ממש כאותם העניינים והפעולות שעשו הגדולים הקדמונים וחשובי האחרונים בזמניהם.

אין אנחנו יכולים להעלים עין מכל הצעקה המרה, שצווחו גדולי העולם, בין המקובלים, בין הפילוסופים, בין בעלי המוסר והעבודה, על העזיבה הרוחנית, שיסוד הקובלנא הננו מוצאים בתורה, בנביאים ובכתובים, ובדחז"ל כולם. דעת אלהים, אהבתו ויראת הרוממות, הבאה מתוך הכרה וידיעה המשובצת ברגשות חיים ומלאים המתחדשים לבקרים, הוא היסוד הפנימי, לכל העולם כולו, לכל החיים, לכל המטרות של כל התורה והמצות, של כל התלמוד וההלכה, אשר אם הוא כאן הכל כאן. הסבה, אשר הניעה את לב מהרסי העולם לקצץ בנטיעות ולהפוך את הקערה בהכחשת הקבלה, בפנימיותה היא רק מה שנחשך העולם מדי דור ודור מכל מאור פנימי, הבא דרך צינורות הרוחניות. ע"כ חדלה האהבה מתוך מיעוט הידיעה, ומתוך יבשת הרגש פסקה החבה, ומתוך שנתבטלה האהבה יצאה הרשעה לקצץ את חבלי היראה, שנעשו למעמסה, ולא מצאה ע"י יכולת כ"א בהכחשות רשעיות ובוריות. ואם היתה האהבה נמשכת מתוך קדושת הנפש וחיבורה לאורה של תורה, ע"י כח ההגיון הרוחני, המתחבר עם עומק ורחב של ההלכה המעשית, לא היתה באה כלל לידי מדה זו, וממילא היתה מרגשת שהפיכות הסדרים שלה בהצעת הדורות, שעשתה אותם פלסטר, לא יועילו כלל להפר חק ולנתק מוסרות. למשל, כשם שלענין קדושת שמירתנו את יסוד שיעורי התורה אין לנו שום הפרש אם השיעורין הם הלל"מ, כמסקנת הבבלי (יומא פ'), או שבאמת הם תקנת ב"ד של יעבץ, וכפשטם של דברי הירושלמי דריש פאה, לדעת רבי יונה ורבי הושעיא, מפני שעיקר הכל היא קבלת האומה, ומתוק קבלת האומה הננו מקיימים בטהרה גם דברים שהם באמת תקנות של דורות אחרונים, כחדר"ג ותקנות שו"ם וכיו"ב, כן אין לנו הפרש בדבר יחושנו בקדושת אמונתנו לתורה שבע"פ, בין אם נחתמה המשנה בדורות קדמונים או אחרונים, וכיו"ב התלמוד. אלא שהלב הכשר המלא קדושה ואהבה לתורה ומצות, הנובעת מתוך

אהבת ד' ודרכיו, המחוברת באהבת ישראל ובצפיה לישועתו ולכבודו על אדמת הקודש, אשר הפליא לו צור עולמים לנחלת עולמים, הלב הזה הוא רואה את הדברים בחוש ישר, ומוצא בקרבנו בהבנה פנימית את הסקירה הנאמנה בשלשלת הדורות והשפעותיהם הרוחניות. ע"כ לא יעלה על דעתו כלל לאיר את המוקדם, אע"פ שלא הי נוגע לענינו כחוט השערה. והלב אשר נתרוקן מכל קודש מבקש תואנות, וחושב במהומת זדונו, אולי יקל לו לבא למטרת ההריסה ע"י הפיכת סדרי המעשים והדורות. ואם נעזוב את הלב בריקניותו ולא נחיינו במאור הפנימי, הנובע מקדושת טל של תורה, המחיה את הנשמה בעדן אהבת שם ד' ואהבת עמו ונחלתו, ע"י התגבורת הרוחנית של שביעה גדולה מכל הצדדים הרוחניים שבתורה. כשהם דוקא מחוברים לכל התלמוד המעשי הרחב והעמוק, ע"פ הסדרים של רבותינו הראשונים והיותר מובהרים של גדולי האחדונים, כדברי כ"ג, אם הריקניות תשא במעמדה, אז אם גם עשרת מונים נחסם לפני הרשעה את הדרך של הפרצות התאריכות, תמצא לה חבלי שוא אחרים במה להמשך אל כל דחי. ע"כ יחד עם הדרך הסלולה, אשר הישיר כתר"ה בחקר ההיסטוריה, ע"פ סדר הלימוד הישר בגופי תורה, של תורה שבכתב ושבע"פ, במשנה ובתלמודים וכל אבזרייהו, מוכרחים אנו לצרף את כל הצדדים הרוחניים אשר אמרתי, לדעתם, להבינם ולהרגישם, ולהוציא על פיהם לקח ותלמוד להחיות לב דור אחרון. וחלילה חולין הוא לנו לדמות בית נכון ונשא, המיוסד על פי רוח קדוש וטהור זה, לבתי הסימינארים המערביים, שאפילו הטובים שבהם עשו את מלאכתם לחכמות חיצוניות ולנימוסי הטרקליניות המערבית עיקר, ותורתם ויראתם טפלה. ולא המיסדים כולם אשמים בדבר, כי הלא היו מהם ג"כ צדיקים וגדולים בתורה לפי הערך אלא שכבר נשחתה היהדות האשכנזית והמערבית בכלל, בתחילה, ע"י המאשרים המתעים שקדמו בדור שלפני פנינו, עד שלא מצאו להם גם ישרי-הלב ידים וחומר נבון על מה לבנות את היסודות היותר עקריים, לקומם את התורה ואת היהדות בכלל על יסודות נאמנים. והננו זוכרים אותם לטובה על החלק אשר הצילו מכליון חרוץ, אע"פ שרחה מאד עבודתם מהמגמה של החזרת עטרה ליושנה, כדרך שעשו אנשי כנה"ג, שברכו את שם ד' הגדול, מ"מ עשו מה שהיי ביכלתם לעשות. ואנחנו, אמנם אם לא נאחר את המועד, אם נחיש את מעשנו פה באה"ק, כעת בעוד יש לנו ת"ל חומר הגון וטוב, יהדות בריאה ורעננה, אלפים ורבבות שלמי אמוני ישראל, אוהבי תורה ומסורים לברית ד' לעמו

ונחלתו בכל לב ונפש, נעשה ונצליח. אנחנו לא נהי' כעת צריכים לקשט את ת"ח העומדים בראש היהדות דוקא בכל קישוטי הבל של נוסח אשכנז, אשר ממילא מוכרח הוא ע"פ רוב שיתרוקן מתורה ומיראה, כ"א להעמיד לנו ת"ח מובהקים, שעיקר יתרונם הוא גדולת תורתם ויראתם, אלא שעם זה יהיו אנשים מן הישוב, אנשים חיים ומלאים עז וחיל, בעלי שפה ודבור, בעלי תרבות ודרך ארץ, לא באופן מגוהץ ומבורק של דקדוקי עניות תורה, כ"א באורח תפארת הראויה לת"ח, שהיתה מעולם נחלה לישראל, טרם כסה החושך ארץ אחרי הגזירות האחרונות האיומות והבלבולים הרוחניים העצומים, של שנות ת"ח ות"ט ותקופת הש"צ שר"י וכל הנגעים אשר נמשכו אחריהם.

העיקר בהישיבה צריך שיהי' הרוח השלם והמלא, רוח הקדושה והעז. לפעמים נמצא כמה מקצעות, שא"א ללמד אותם בעצם היכל הישיבה, מפגי שאינם שוים לכל נפש, ויוכלו להמשיך ולחקות את הראויים אותם שאינם ראויים לכך. זה מסור כמונן למנהיג ראשי, הנותן לבו לעדרים, אבל שכל המגמה תהי' להעמיד לישראל על בסיס היהדות הנאמנה אנשים שלמים בכל מלא אור התורה והחיים, דבר זה מוכרח.

והלימוד הרוחני של התורה, בתור חלק רשום הנדרש כראוי, אף אם לא הי' נהוג בדורות הראשונים, שלא היתה המחלה הרוחנית גדולה כ"כ, גם אז היינו חייבים לחדש אותו ולקבעו, אבל באמת קבוע וקבוע הי' מראש מקדם. וכי יוכל לעלות על דעתנו, שכל ההגדות כולן והמדרשים, שבהם גנוזים אוצרות חיים של גגזי תורה, חכמות רוחניות ונשגבות, אלא שנתעלמו במעטפות מפני כמה מטרות, אשר כבר בארו אותן הראשונים האפשר הוא שלא היו למדים אותם עם הראויים להם בכל הודם וזהרם הפנימי. ובדורות האחרונים למדו כמה מגדולי ישראל באורח קביעות את התלמוד הרוחני, אם בדרכים של חכמי הקבלה, או בדרך המחקר והמוסר, אבל למדים היו בדרך הרחבה הראוי לעשות פירות ופרי פירות, אלא שאז עוד לא הי' המצב מחייב להרחיב כ"כ את הדברים, כמו שלא הי' המצב מחייב כ"כ להסיר את המעקשים מדרך התולדה וסדרי דברי הימים, מפני שלא היו הדברים כ"כ מסוכסכים, טרם באו פריצים ויחללו.

אין אני אומר, שכל בני הישיבה יהיו מלומדים גדולים בכל המקצעות. זהו דבר למעלה מן היכולת. יחידי סגולה

הנני חוזר עוד הפעם את דברי, שראשית מעשנו לתיקון
אה"ק בזמנינו צריבה להיות מתחלה זוקא מישיבה
חדשה, גדולה ומרכזית לישוב החדש. והבוחר בתורת
חיים, יראנו בתחיית תורתו ועם קדשו על אדמת הקודש,
וירים קרן לעמו ויראיו באמת.

ברוך יהי כ"ג מר שליט"א ברב טוב חסד וברכה, ויזכה
להאיר עיני ישראל בספריו היקרים לאורך ימים טובים,
ויתענג על טוב ד' על אדמת הקודש, בראש שבי ציון ברנה
וצהלה, בבא לציון גואל, מלכם לפניכם וד' בראשם, כנפשו
הגדולה ונפש מוקיר רוממות ערכו, מושיט לו ברכתו באה"ר
מהררי ארץ חמדה,

אגרות הראיה / כרך א / קסג

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ו' לתשו' תשרי תרס"ט.
שלו' וברכה וגמח"ט לכי הרב הגאון הגדול רב פעלים מו"ה
יצחק אייזיק הלוי שליט"א.
יקרת כ"ג מיי"ט אלול העבר הגיעתני לנכון.

מאד מאד אשתוקק, שלא תפזר האגודה, שכת"ר שי' הוא
היושב בראשה, את כחותיה ע"ד עניני מינויי החכם-בשיים
ביחוד בכל תוגרמה. כי חוששני מאד שתפסת מרובה לא
תפסת. לעת עתה ראוי להשתדל, שתהי' משרת הרבנות-
מטעם הזאת מסורה בירושת"ו ביד יראי ד', ובדרך אגב
ראוי לשום עין ג"כ על יתר המקומות. אבל חלילה להחליף
עבודה זו בעבודה העיקרית של הרמת קרן התורה, ע"י
ישיבות טובות, המחודשות ברוח חיים ובקדושת אמת,
שזה יכין כל הנצחון לעתיד בע"ה. בודאי הי' טוב אם
אפשר הי' לשמור את משמרת הרבנות הרשמית בידי
גדולים, גאוני תורה, אבל הננו רואים שזהו דבר שא"א,
ולקהלות האשכנזים אין זה נוגש כמעט, כ"א בדרך שלילי,
שלא תמסר המשרה בידי משחיתים. כמובן הירידה
הראשונה, שכבר נפקעה גדולת התורה לפי ערך מהרבנות
הזאת, היא הכשירה את הירידות האחרות. כי מעכשו אין
פה להגיד להממשלה שיסוד הרבנות הבשיית היא באמת
לפתור את השאלות של הדת, במקום שכל גדולי הרבנות
שבמדינות מסופקים, שהיא יודעת היטב שכבר נפקעה
גדולה זו מכבר, ושלא ימצא לה יושב על כסא הרבנות
בקונ' שיהי' דומה להרא"מ או להחכם ר"י בכר דוד בעל
"דברי אמת" בדורותיהם, וממילא מתלבשת היא בצורה
של פקידות בממשלה, לצרכם של בני אותה הדת. ובאיזה

יכולים להולד בכשרונות כאלה, שיוכלו להיות סופגים את
כל הצדדים, אבל הרוב יתפרדו כ"א למקצע שלו, ואין אדם
לומד כ"א ממקום שלנו חפץ. אבל בכללות הישיבה חייבת
היא לתן לאומה כל מה שחסר לה, וכיון שבין כל הדברים
המושכים את הלב בזמננו, והפועלים הרבה על החיים,
היא הספרות והשירה מוכרחים אנחנו לראות שגם בזה
המקצע יהי' לנו משלנו, ולא תהי' עוד ברית כרותה שכל
בעל כשרון ספרותי, וכל משורר מפורסם, מוכרח הוא
להיות כופר ופושע-ישראל למפרע. את מגדל-תרמית זה
אנו חייבים להרוס, ולהראות לכל באי עולם את ההוד
השירי והנועם הספרותי, אשר יפרחו בהיותם משוקים
ממקור חיי האומה הטבעיים והנאמנים, מקור מים חיים
ד'.

ובמה שנוגע לרבנים במושבות, אע"פ שא"א הדבר שתעגנה
המושבות, עד אשר יוכלו לצאת מהצעירים שבחניכי
הישיבה ראויים להוראה ולרבנות הישוב החדש, מ"מ
אפשר לתקן הדבר ע"י מה שניקח מבחירי תלמידי הישיבות
מירושלים, מצפת ומטבריא, אחדים ת"ח הגונים, וע"י
שימוש של שנה ושנתים יהיו כבר מורגלים בהנהגה,
הדרושה לרבנות המושבות, ובתהלכות החיים המתקבלות
בהן. ואם ימצא לנו ע"ז די יכולת נוכל לבוא במשך זמן קצר
אל המטרה, להושיב רבנים הגונים, שיהיו לחן ולתפארת
במושבות, ושדבריהם ונימוסיהם יהיו מתקבלים יפה,
ויוכלו לפעול הרבה להרמת קרן היהדות, ויהיו סוללי דרך
לחניכי הישיבה הגמורים, אשר יצאו חמושים בכל אותם
דרכי הזיין, שבני הדור החדש הבאים לכבוש את א"י
מתגדרים בהם, באופן יותר שלם ומשוכלל בעה"י.

כללו של דבר, אין אני מוצא בין השקפותינו מחיצה גדולה.
ובדבר אשר יהלמני צדיק חסד, להיות שומע לעצה, הנני
מודיע בזה לכ"ג, שהנני רחוק מאד מהעמיד על דעתי שום
דבר בחפזון, וכל מה שהנני מכריע, ביחוד בעניני הכלל
שהם עומדים ברומו של עולם, איננו בא כ"א ע"י עיון גדול
בכל הצדדים וצדי צדדים, ובכונה מיושרת לשם שמים,
בלא שום פני' חלילה, ואחר כל אלה הנני מוכן להרכין
ראשי לפני כל ראשי עם ד' העסוקים גם הם בכל לב ונפש
בשאלות הנוגעות להקים תורת ד' ובריתו בישראל, כדי
לכונן יסודות אשר יבנה עליהם היכל ישועת ד' לעמו על
ארץ חמדתו.

כח נלחם. ע"כ הננו צריכים לשוב לרומם את כח התורה במעלה עליונה, ולהשתדל שיהיו בעתיד מגדולי ת"ח בא"י אנשים הראויים להתיצב בהיכלי מלך, אז יהי ד' עמנו, ונכונן יתד לעמנו במקום קדשו.

אחתום בברכה באה"ר, כנה"ר ונפש ידידו דוש"ת בהדרת כבוד,

הק' אברהם יצחק ה"ק

אגרות הראיה / כרך א / רמ

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ראש חודש כסלו תר"עין.

שלו' וברכה מהר"ר קודש לכבוד הגאון הגדול עטרת תפארת ומגדל עז, מגהר"ר יצחק אייזיק הלוי שליט"א.

שלו' שלו' בכפילא.

מכתב הדר"ג, מצ"ג העבר, הגיעני במועדו הנכון, ומפני עיכובים רבים ושונים לא עלתה בידי די השיב להדר"ג עד כה.

והנה בדבר פתח-תקוה, נקוה שיהי מסודר הכל על צד היותר טוב בע"ה.

ועד כה היתה המניעה ממצב הבריאות של היקר ד"ר אויערבאך שי', יחזקהו ד' לעבודת הקודש בעד עמו ונחלתו.

ובראשון-לציון ג"כ ב"ה עומד הדבר להסתדר כראוי, רק שהקצבה שקצבו באסיפה, שני מאות פרנק, לא יספיק, גם עם המעט המתקבץ מהמושבה, לשכור ג"כ מורה לשפה הערבית. כי ע"ד שיתופם של בני המושבות עצמם, אי אפשר לדון על כל המושבות בסגנון אחד. כי בפ"ת, המחזיקים בהת"ת המה מעיקרי הבע"ב שבמושבה, ואע"פ שפרנסתם מצומצמת, מ"מ הם משתתפים בכל כחם בשיתוף ממשי, אבל בראשון-לציון רובם של המחזיקים בת"ת הם מהפועלים, שאין להם נחלת שדה וכרם, והם עניים מרודים, שקשה מאד וכמעט אי-אפשר להכביד עליהם אפילו הכבדה כל שהיא. ולענין התועלת המקוה, ודאי דוקא יש לקוות, שמבני עניים כאלה תצא תורה.

וכמו-כן ע"ד רחובות ועקרון, צריך להתאמץ מאד לסדר את המצב, כדי להציל ילדי קודש מפח הכפירה, והבוחר בציון יעזרנו ע"ד כבוד שמו הגדול ב"ה.

עתה הגיעה השעה, שנחל בעה"י איזה צעד מעשי ע"ד יסוד ישיבה מרכזית לישוב החדש, אשר את תמצית תכנה כמדומה שהצעתי איזה פעם קדם הדר"ג שליט"א. עלינו להקדים, כפי היכולת, לעשות דבר ממשי בעד המצויינים שבבעלי כשרון המתגדלים בארץ, לבל ילכו שבי אחרי מוסדי ההרס, ההולכים ונושאים ראש, מפני שיש להם מחזיקים נלהבים מעברים. וישיבה אחת שלמה בצביונה, ממולאת בתורה במובן רחב, ומותמכת בתכסיסי החיים כפי הצורך, תכריע את כל הישוב כלפי זכות, ותכין יסוד לחיי ישראל אמתיים על אדמת הקודש. הנני מתחיל בעה"י כעת איזה התהלה קטנה בזה, ואקוה לאוזר ישראל בגבורה, אשר עד כה חזקני ואמצני, לשאת ביד רמה דגל אש דת קודש, באומץ לב ובלי פחד מכל המפריעים, אשר סביב שתו לנו, שיחזק ידי ויאמץ חילי על דרך הקודש הזאת, של יסוד אבן פינה לתחיית תורת אל חי במרכז נחלת ד' של שבי גולה' המחזיקים בידם ראשית פריחת צמיחת קרן ישועה והתחלת דרך לגאולי ד'.

אקוה שהדר"ג שליט"א יבין עד כמה מחשבתי רצויה בזה, ועד כמה הדבר נוגע עד נפש היהדות האמתית בעת כזאת, ליסד לנו על נחלת ד' מכון כזה, שיתן לנו ת"ח כאלה, שיהיו מקובלים על הבריות, ושידעו פרק הגון בכל ענפי התורה, הסובבים את מערכות ההלכה והאגדה, כדי שידעו לכלכל דבר במשפט, נגד המון העוקרים אשר סבונו כדבורים.

ברחובות, דרוש רק עוד מלמד הגון אחד. זה המלמד, היושב עתה בהת"ת שם, הוא מוכשר מאד לעבודתו, לפי תנאי המקום. אבל כעת, ע"י העזיבה של הזמן העבר, באו רב הילדים אל ביה"ס, לדאבון לבבינו. ואם יהי לנו עוד מלמד הגון אחד, יש לקוות, שלימים הבאים יומשכו כל הנערים, ועכ"פ רובם, אל הת"ת, להתחנך ע"פ דרך ד' הנאמנה.

גם הגיע זמן לשים לב לחינוך הבנות. כי אם נקח בידנו רק את חינוך הבנים, והבנות תהיינה מחונכות בבתי הספר, והן הן האמות שלעתיד, עדיין לא הועלנו בתקנתנו. ואפילו זולת הצפיה למרחוק, כיון שבבית אחד, שבו אח ואחות, כשהאחות מבקרת את בה"ס, משפעת היא ברוחה על האת, וכמובן הקלקולים מתגזלים באפס יד, לא כן התיקונים, הצריכים עמל כפים והשגחה מרובה.

כמו-כן דבר גדול ונכבד הוא בית-המלאכה, אשר נוסד פעה"ק ת"ו על יד הת"ת שע"ת, שמטרתה נאמנה לגדל

לתשועה ד'. אמנם בזאת תהיה נא תנחומתכם משפחה גדולה רבת הפאר, כי צרתכם צרת רבים היא, ואבלכם אבל עם-ד' הוא, אבל גוי קדוש שומר אמונים, אשר נכאים יהגה, על גבורו אשר נפל, על אדרתו אשר שודדה. והרטיה הגדולה האחת לפצע לבבנו הלא היא כי לא מת כי-אם חי חי הוא הגאון הלוי אביכם, חי הוא וחיה יחיה בישראל לדורות עולמים, עד נצח יקום חלדו, שם-עולם אשר העמיד לו בספריו הגדולים, בגבורותיו אשר הראה במלחמות ד', אשר באמת וצדק, בגבורה ורוממות קודש, הם חיי עולם אשר נטע בקרבנו, ובהם עמנו יחיה לנצח, ויחד עם צרור החיים, שנשמתו הקדושה צרורה היא שמה, להתענג על ד' באור החיים, הנהו גר עמנו עולמים, ושפתותיו ידובבו עדי עד, ושמו הגדול ופעלו הנשגב יראה הדרו על צאצאיו וכל משפחתו לדור דורים.

עמוד רצו

הנני בזה חותם בברכת נחמת ציון וירושלים, וחדות ד' ותנחומותיו תהיינה ומעוזם ונחמתם כנפשם הרוממה ונפש צמאה לאור ד' ונחמתו מהררי קודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק

רב ואב"ד פעה"ק יפו והמושבות תובב"א

בקרבנו בעלי מלאכה, בלתי בורים מדעת תורה, ומחונכים בדרכי היראה והנהגה ההתחלה היתה קטנה, ועתה נתגדלה ב"ה בכמה מכוונות ותלמידים, יותר מעשרים. אך חסרון אחד צריך להמנות, שמוסד גדול כזה. צריך מנהל שישגיח על הכל, על החינוך המוסרי של התלמידים, שהיא השגחה שונה מאותו החינוך של תלמידי השע"ת, המיוחדים לתורה, ועל נימוסי ההנהגה, גם על ההנהגה של הרכוש, שתהי' מסודרת כראוי, ועל דרכי הלימוד של הנערים וארחות חיהם. ומאד היה ראוי, שהאגודה הנכבדה, שהדרי"ג ש' יושב בראשה, תשים לב ע"ז, לבר איש כזה, בעל השפעה של יראת שמים ושל נימוס נאה, ולתמוך בהוצאה הדרושה לכך, שהמוסד עצמו, בראשית פריחתו, אין בו יכולת לזה.

כללו של דבר, הרבה, הרבה מאד, יש לנו לעבוד לשכלולה של ארץ חמדתנו, ושיהי' השכלול, שכלול אמתי, בנין שסופו להתקיים בעה"י, באשר רוח ד' תניחנו למעלה למעלה. ועלינו להתחזק מאד מאד בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, ובעד תורת ד' רוח אפינו.

אחתום בעתרת שלו' וברכה מקודש, כנפשו הרוממה ונפש אסיר תקוה המצפה לתשועת ד' על עמו בחבל נחלתו במהרה בימינו בקרוב.

הק' אברהם יצחק ה"ק

אגרות הראיה / כרך ב / תרצב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ח סיון תרע"ד

מנחם ציון וירושלים ינחם את המשפחה הנכבדה, יקרת הערך והמרוממה, כל בית הגאון פאר הדורות נזר ישראל מרן יצחק אייזיק הלוי בעל "דורות הראשונים" זצ"ל, משפחה יקרה וגדולה בישראל,

הנני הלום הרעם הגדול אשר הלמני משמועה פתאום של השבר הגדול אשר השברתם אתם בני משפחת גאון עמנו אביכם זצ"ל, לא פחות משברכם השברנו כולנו אנו, כל עדת ד', האומה כולה נתינתמה מאביה חוקר תולדותיה הנאמן היחיד בעולמנו. הצבי ישראל על במותיך חלל, מה אומר ואדבר, ולבי מר לי מר, איכה אוכל לנחמכם יקירי והננו כולנו דורשי נוחם, הנסתר מאתנו כעת, וטוב ויחיל ודומם

אגרות הראיה / כרך א / מד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ג כסלו תרס"ז.

לכבוד ידידי הרב הגדול החכם הנעלה מו"ה שמואל אלכסנדרוב נ"י, שלוי וברכה.

...

גם זאת היא הפרזה גדולה מצדו של כת"ר, שבחקרי הדת הננו עומדים למטה מכל עם. חוקרי דת מצוינים באמת בחכמתם ובחסידותם, שרק הם יכולים להיות חוקרי דת וחכמים אלקיים, הנם מעטים מאד בעולם, ובמספר המועט הנמצא יש לנו חלק הגון כפי ערכנו. אם נהיה מתפתים לאמר, שרק זאת היא חכמה וחקירה מה שנאמר בסגנונם של חכמי העמים דוקא, אז יהיה המספר של חוקרי הדת שלנו מועט. אבל כ"ז היא חולשה נפשית, הדברים צריכים להשקל ע"פ סגנונם מפנימיותם, לא ע"פ שטחיותם וברק לשונם. ואם גם נחזור לסוף עמקן של המחשבות האלקיות המוסריות, הנאמרות בכל המון ספרינו, לא נבוש לדבר את אויבים בשער, ונוכל להציג שדרה שלמה של חוקרי דת ויודעי דת אלקיים משלנו, אולי בשורה יותר גדולה משאר העמים. ואם גם תמצא איזה פחתת וגרעון לפי הערך, הלא נוכל לשקול את מנת צרותינו ופיזור נפשנו, עוני ודלות, גלות ומחשכים, שהננו שרויים בהם, ותגרת יד הרשעה, הרועצת והרוצצת אותנו זה דור דורים. כשכל אלה יהיו נשקלים בכף נוכל להתגאות במחקרי דת נגד כל העולם כולו. בכ"ז הנני אומר ג"כ, שבדורנו, ואולי גם מעט מזה לפניו, ואיזה דורות בדילוג, שלא נוכל לסמנם בדיוק, ירד הרבה כח הלימוד של עמקה של תורה מצד העיוני, שהיא אמתת חכמת הדת. ועתה נוגע הדבר עד נפש האומה, ע"כ אנחנו חייבים לעורר בזה הרבה מאד. ואשרי חלקנו אם נוכל לקבוע באה"ק מוסד קבוע, ישיבה מיוחדת, תחכמוני, ללימודי חכמת דתנו הק', שבה יכנס כל מה שהוא נוגע ללימוד הדעות והאמונות, במובן רחב מאד, לתורה ולמוסר. כמובן לא יוכל להפרד מהלימוד המעשי המסודר, כי זאת העצה של הנחת הצד המעשי שבתורה, כדי לפייס את הרחוקים, היא כבר נתבררה שאינה מצלחת כלל. עלינו לחבב בדברי אמת וצדק, מה שיש עמנו די, את החן והנעם, את התפארת וההוד, שיש בצד המעשי שבתורה, כשם שעלינו לברר את האמת והצדק, שבצדה העיוני. וביותר עלינו להסתכל על היחש הלאומי, שהוא חובק בקרבו את רוב המצות השמעיות. כמובן כדי להנצל מאותו השפל

המוסרי, שסתם לאומיות יכולה לגרר עמה, צריכים אנחנו תמיד לכונן את דבר החטיבה המיוחדת שלנו, את הלאומיות הישראלית בצורתה האלקית, "וקראו להם עם הקודש גאולי ד'", שעל ידה יתאחד הכח המוסרי, החברותי, הלאומי והדתני, לכח אחד, כמו שהוא באמת ברוממות אצילותיו. ואז ממילא יתפשט יפה למרחביו הקוסמופוליטיים לפי תכונתו וערכו, ויניח ג"כ מקום רחב לחופש יתר הצדדים שבחיים העממיים, מה שאינם יכולים לפי ההשקפה החיצונית הפתאומית להיות נכללים במגמה הכללית, למען יהיו החיים חפשיים, ולא כ"כ "רציניים" וכבדים, ובחפשם ישובו אל המגמה העליונה של השלמתם הזמנית, כשם שהם שבים ברציניותם אל ההשלמה הנצחית, בין ההיסטורית בין האידיאלית, וממילא שוב ע"פ האמת אין כאן דבר יוצא ומפורד, וההשקפה האחדותית מרתקת את כל ברתוק אהבה וחופש נעים.

כללו של דבר, יסוד ישיבה קטנה לע"ע בכמותה, ובלתי ניכרת כמעט בפורמליותה, באה"ק ללימודי התורה הפנימיים, בצירוף המכשירים הדרושים לזה להרחבת הדעת והארת החיים, דבר זה הוא פתח תקוה לישראל ממש כערך יסוד הרעיון של כללות חבת ציון לכל תכונותיה, שבכללותה הננו רואים חזות רב, ביותר אנחנו עדי הראיה העומדים על אדמת ארץ אבות. - יתכן הדבר, שצריכה להיות ההתחלה הצדדית הזאת דוקא לא מירושלים, ירושלים הלכה עם ישראל ג"כ בגולה, אבל הארץ נשתכחה, והתשועה הראשית מבטחת זכירת הארץ בכללה, "והארץ אזכור", ממילא תתרומם ירושלים בראש לכל. "והושיע ד' את אהלי יהודה בראשונה למען לא תגדל תפארת בית דוד ותפארת יושב ירושלים על יהודה", אח"כ הוא אומר "ביום ההוא יגן ד' בעד יושב ירושלים, והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד, ובית דוד כאלקים כמלאך ד' לפניו" (זכריה י"ב). מתאים להצמחה האטית של קרן ישועה חמרית, לאה"ק, הצפונה בחיק הישוב החדש, צריך להיות צמיחה רוחנית, שאח"כ תופיע באור גדול ותזרח על ציון ועל מקראיה, לאוהבי שם אלקי יעקב, הבוחרים בנחלת יעקב, ראויים דברים אלה להיות לרוח חיים ושמחת כליות ולב.

הנני מוכרח לקצר. ואומר שלוי וברכה, כנה"ר ונפש ידידו דושי"ת באה"ר,

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ג מ"ח תרס"ח.

כ"ה האדונים הנכבדים, הרבנים החכמים, חברי לשכת "המזרחי" לארצות המערב, שלו' וברכה

. מכתבם הנכבד, רצוף בשאלות חכמים, המלאות הן אהבה לשם השי"ת, לעם קודש ולא"ה"ק, הגיעני. מפני מניעות שונות לא הי' אפשר לי להשיב על אתר. והנני כעת בתשובה קצרה על אותן השאלות, שהנני מוצא בקרבי הכשר להשיב עליהן, כפי הנראה לעיני רוחי, בעה"י.

א. 1. הישיבות והמוסדות לת"ת, הנמצאות בכלל באה"ק, רבות הנה וא"א לי לפורטם. אך בכלל, הפרוגרמה הישנה היא שולטת בכל המוסדות הישנים, - סדר כזה שיש בו הרבה מעלות, ולא ניקה ג"כ מחסרונות, שהכרח גדול הוא לתקנם. אבל בהם הננו בטוחים שיהודים הם מגדלים לנו, וכשיתקנו המגרעות יהיו גידוליהם יהודים שיהי' לתפארת ארה"ק, בישראל ובאדם. המטרה של אגודת "שומרי תורה" היא להגן בעד היהדות, השומרת ברית ותורה במלא המובן, שהיא הולכת ומתמעטת באה"ק ע"י בתי-החינוך החדשים, שחפצים רובם ליסדם על ההכרה הלאומית היבשה, המשוללת אפילו מאמונה בכלל, וק"ו מאמונת-אומן המחיי' את בני' באור ד' ובשמירת התורה והמצוה באמת ובתמים. עד כה מצאה ידה של האגודה הנ"ל ליסד איזה בתי לימוד ע"פ הסדר הישן, ולפעמים יש שיש בהם קצת ריכוך ויפוי מול ערך הישן, אבל עוד צריך הדבר להיות הולך ומשתכלל. לזה דרושה עזרה רוחנית, והשפעה טובה מחכמי לב, ועזרה חומרית מבעלי הון אוהבי צדקת ד' ומשפטיו עם ישראל.

2. הועדים המפקחים על כל בתי-הלימוד הערוכים בסדר הישן בכלל, מתנהגים ע"פ גבאים ומפקחים, וישנם ג"כ ע"פ רוב משגיחים שכורים בכל מוסד, ובתי-הלימוד של "שו"ת" עומדים תחת ההנהגה של האגודה, שהם רבנים בעלי תורה וי"ש באופן מצוין, ומהם מסורים להרעיון בכל לב, והם יושבים בירושתי'.

3. הילדים שם במושבות הנם מבני המושבה. פה ובירושלים נמצאים בבתי עמוד קטן

הלימודים ג"כ אחדים מחו"ל ומערים אחרות. נמצאים ג"כ מעסים מבגי התימנים ומהגרים שבאו מרוסיה.

4. המורים הנם ג"כ רובם אנשים כשרים ובני תורה מהדור הישן. נמצאים ג"כ כאלה שיש להם איזו מדרגה של השכלה עולמית, באותה המדה של משכילים מעצמם. שעות הלימוד הן ע"פ רוב ערך שבע-שמונה ביום.

5. לדאבוננו עוד לא נמצא שום מוסד של שומרי תורה ומצות בדרך הישן שיסד בית למוד לנערות וההשפעה של בתי הלימוד של הנערות ע"פ רוב מוחלשת מאותה החולשה החדשה, שיש בה הפגה לטעם אמונת אמן. ודבר זה דורש תיקון בלא איחור כלל.

6. בכל בתי הלימוד הישנים לבני אשכנז באה"ק שולטת שיטת התרגום לזרגון.

הנני מוצא נכון להעיר, כי ניצוץ אור לטובה התחיל להאיר פה, עי"מ שנתיסד חדר אחד מבע"ב, שיש בהם תורה ויראת שמים, וחפצים בחינוך בניהם באופן המתאים באיזה מדה לדרישת החיים, - שעיקרם הם הדרים בחלק מן העיר הנקרא "אחוה" - ויסדו חדר, שהשפה השולטת בו היא עברית במבטא האשכנזי. (בעלי המהלך החדש בוררים את ההברה הספרדית דוקא, אע"פ שהם אשכנזים, ומזה יצמחו לפעמים פירוזי דעות במשפחה ובבתי כנסיות" בזה הזמן צעד הדבר לפניו במדה הגונה. נתקבל למפקח ד"ר אחד נכבד בתורה, ביראה ובמדע, מר זליגר מאוסטריא. וזה החדר הוא מתאחד עם המוסד "שערי תורה" אשר פה, שהוא עומד בכללו כולו על פי המשטר הישן, ובהמשך הזמן תוכל ההתאחדות הזאת להתגדל ולתת פרי הגון. אמנם כמונן צריך גם זה היסוד תיקון ושכלול, אבל מזה יש כבר זריחת תקוה, לבסס את היהדות הנאמנת עם יסוד של דרישות החיים ההולכים ומתגברים גם באה"ק ת"ו.

ב. 1. בתי-ספר ללימודי חול ולמלאכה נמצאים רבים במרחב אה"ק. לפורטם אינני יכולי כי כמעט כל מה שנוסד מחדש עקרו הוא בחול. רק פה החילונו ליסד מחלקה של מלאכה, מצורף ל"שע"ת", והדבר עומד בראשית התפתחותו, וצריך אימוץ ועזרה מוסרית וחמרית מרובה, ואז יוכל להועיל הרבה למצב אה"ק ולהרמה ערך היהדות הנאמנה.

1-2. השפה העברית היא מדוברת (במבטא הספרדי) בכמה בתי-ספר חדשים, ולוקחת ג"כ חלק הגון מזמן הלימודים. לרוב בתי-הספר החדשים ישנן פרוגרמות, נכתבות או גם נדפסות, שמהן אפשר להודע פרטי הלימודים. (אם הם נשמרים בדיוק בפנים לא אדע).

4. מכל המפלגות נמצאים ששולחים בניהם גם לבתי-הספר החדשים, ונמנעים מהם רק המצויינים בשמירת תורה ויראה שמים, הפורשים מצד החולשה שיש בהם ביחש לדת, והיראים מפני הממונים של הכוללים מצד קיפוח חלוקתם, שעכ"פ מזאת היראה, עם כל שפלות ערכה, יוצאת ג"כ איזו תועלת, לפי המצב הבלתי-נעים בהוה. הנערים הנם מהערים, ומהמושבות ג"כ.

5. המורים והמזכירים הנם הועד שבכל בית ספר מאלה, המפקחים ג"כ על הסדרים וכאמור לעיל 2 1.

6. המורים נמצאים מהם דר"ים בעלי דיפלומים, ויש מהם סתם משכילים עמוד קיז הראויים מצד ידיעתם לעבודתם.

ג. 1. המחסור היותר גדול הוא עכשיו בהישוב החדש, כמו פה עה"ק ת"ו ובהמושבות, ליסד בתי ספר כאלה, שיהיו המפקחים והמנהלים, המורים והמלמדים, כולם אנשים שהם בעלי אמונה ויראת שמים באמת, ושיהיו מודים בלב שלם בהצורך שיש למילוי הדרישות של החיים בתוכן הלימודים בא"י. ושיהי' בעיניהם דבר זה חובה ומצוה, אחרי שרק בזה יתכונן ישראל בא"י כראוי, בעז ובקדושת אמת, וע"פ רוח זה יתכוננו ג"כ ישיבות גדולות, ויהיו לכל אלה מצורפים ג"כ בתי מלאכה, מונהגים ברוח הטוב אשר יתן ד' על עמו בהר קדשו.

2-3. האמצעים לעזר להרים את מצב אה"ק, ולסבב עי"ז הרמת מצב היהדות הכללי, הנם לפי דעתי תלויים דוקא בצפייה לרחוק מעט, דהיינו שלא רק במה שניגש אל הטבת חינוך הקטנים נצליח, כ"א ע"י מה שנשים פנים ג"כ אל החינוך של המגודלים, שחסרון הסדר של חינוכם הילדותי הוא עדיין מעוות שאפשר לתקן. מהם יצאו לנו בקרוב בתי אבות בע"ה, ובעלי רושם ניכר בהחיים של היהדות הארצי-ישראלית. אבאר בקצרה. הננו סובלים פה, משני צדדים. הדרך הישן בחינוך יש בו תוך תמציתי טוב, והיינו קדושת האמונה והדרכת י"ש, אבל יש בו חסרונות רבים. חסרון הסדר החיצוני של המחנכים והמתחנכים, שהרבה גורם העוני, אבל גם אם יוסר זה החסרון, עוד צריך לסלק את חסרון ההסכמה של הביטול, המצוי במחנה הישנים, לעומת כל הטבת תואר חיצוני, בצורה החיצונית של בית התלמוד, בנקיונו הפנימי, בתלבושת המורים, בסדרי נימוסיהם, בתלבושת התלמידים, במהלכם, וכאלה. עוד יש חסרון פנימי כללי, שהוא באמת מסבב הכל, הוא מצוי בכל מקום ומ"מ הוא מורגש בא"י ביותר והוא עלול להיות ב"ה מתוקן ביותר: הפרעות בסדרי החינוך, אותם שנשמכים על רגש המתיחש לפי הפרסום ליראת שמים, כלומר שרבים טוענים שזהו דוקא דרך האמונה, ובה מגדלים יהודים כשרים כחפץ השי"ת. זה נובע מפני חסרון דעת ד' בידיעה מסודרת. הלימודים הרחבים המתחסיים ליראת שמים אינם נלמדים בקביעות, לא אצל הקטנים ולא אצל הגדולים. ע"כ יצא משפט צורת ההדרכה ע"פ סדר של זמיון נפסד. בארצות שהמעמד החברתי מכריח, שיהיו החיים מסודרים, בתיקון חיצוני

עכ"פ, אין הדבר ניכר, ובא"י, שהעניות, החלוקה והממשלה העזובה, גם יחד הנם מכשירים, שצורות דמיוניות בתוכן החיים הרוחניים יוכלו להטביע את המטבע שלהן על החיים החברותיים ולהזיקם, - ניכר ההפסד הרבה. ע"כ אנחנו צרכים להעמיד סדר בחדרים, בחטיבות ובכל בתי-לימוד, שלימוד יראת שמים, הכולל את כל הצד הרוחני שבתורה ומוסר, יהיה נלמד כסדרו, כדי שיהיו הדעות הולכות ומתישרות. ובהמשך הזמן יהיה לנו רוב ניכר ומכריע של אנשים בעלי צורה, בני תורה ויראי ד', שמחשבותם על החיים לא תהיה כפי הדמיון המזיק ומחריב את הכל, כ"א ע"פ התורה האמתית והשכל הצלול והבהיר אור ד' בארץ (ע' בחינת עולם טז א.). המחשבות האלו יכריעו את בעליהן לקחת חלק בכל דבר טוב, בכל שכלול, וכל כבוד של ישראל ושל א"י, ויוכלו יפה להתאגד עם כל הטובים והמעולים של דורשי טוב על ישראל ועל אה"ק, שבכל הארצות של הגולה, ולרומם קרן לעם ד' באגודה אחת. וזאת לדעת, כי המקום היותר מוכשר, שראוי להקדים בו מוסדות משוכללים, ע"פ רוח טהור של חיים טהורים, ממולאים באור תורה, אמונה וקדושה, ומסומכים בכשרון של מדע, אמנות מלאכה, הוא דוקא הישוב החדש, ולא ירושלים עה"ק ת"ו בעצמה. בירושלים צריך עוד להיות הסדר הישן קבוע. שם אין ההתמוטטות של היהדות הנאמנה בולטת כ"כ. וגם עלינו לא לשכח, כי איזו תעודה נמצאת באותו הדרך של הנזירות מן החיים, אפילו למראה העין החיצוני ג"כ, אלא שהתעודה היא מכוונת אל גלותנו וענות נפשנו. אבל בירושלים, שרושם של אבלנו הוא כ"כ גדול ותקיף בית מקדשנו השמם לעינינו, ומקום מקדש מלכנו, שאנו בקרבו עבדים מרודים, הוא דוקר את הלב ומדאיב את הנפש, מוכרח הדבר שאותו הרושם ישאיר איזה עקבות מלאות חלחלה וזרות בחינוך ובסדר הליכות החיים, עד עת לכל חפץ. לא כן הוא משפט הישוב החדש. פה רוח חיים לאומיים הולך ונושב, כל עקרו נוסד מתנועת זה הרוח, אלא שמבלעדי בסיס של יהדות אמיתית, של קדושת אמת ושל אור חיי עולם של שם ד' שעל עמו ונחלתו, אין רוח זה כלום, עובר הוא כקצף על פני מים, וכציץ נובל דמיונו. אבל כשיבוסס בידי פועלים נאמנים, המכירים את חובתם ויודעים איך לעבוד את ד' באמת, בתורת חיים ואור אמת, יהיה באמת רוח בהיר, רוח המביא טל של תחיה לישראל ולאהלי יהודה כלום. ורק בהנשא הכח האמיץ של הסביבה, תתרומם ירושלים בתור המרכז, מקום אשד עינינו ולבנו שם.

של השכלה, אז בהיותם ע"פ חפצם לנתיני תוגרמא יוכלו לזכות לכל המשרות היותר רמות בממלכה, ולפעול טוב הרבה על ישראל. והננו רואים מופת לזה מאחינו הספרדים, אלא שרעיון הבנין והתחיה הלאומית הוא רחוק מהם קצת, וצריכים אנחנו להעיר כח חיים זה באה"ק בטעם יהדותי מלא.

7. ההוצאות א"א לסמן. ואפילו אם בהתחלה נוכל להעמיד כת קטנה משוכללת, לפי חפצנו, ג"כ דבר גדול הוא. ומובן שלפי התגדלות הכחות נוכל להרבות המפעלים, ולהגדיל תורה ולהאדירה.

את אלה הדברים ראיתי בעניי להשיב לכבוד הדרתם באמת. וישנם עוד דברים רבים ונכבדים, שראוי לדבר בהם, בענין הנשגב והקדוש הזה, ונחשך את הדברים בעה"י למועד אשר אתכבד בתשובת הדרתם על דברי אלה. והנני חותם בברכת ד' מציון ומקודש, כנה"י ונפש דורשם לטובה ולברכה, ברגשי כבוד והדר

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל
מצדי אין שום מעצור לפרסם תשובתי זאת בשמי
בהעתקות וגם בדפוס, אם ימצאו בזה איזו תועלת. הנ"ל

אגרות הראיה / כרך א / קב
בי"ה, עה"ק יפו ת"ו, ז' טבת תרס"ח.

ידידי הנאמן הרב החכם ממולא בכל טוב מו"ה בנימין
מנשה לוין

שליט"א, שלו' וברכה מרובה.

הנני משתוקק לכתוב לך בארוכה, יקירי ואהובי, אבל פיזור נפשי על כמה סעיפים וחיובים, שונים ומשונים זה מזה, ימנע אותי לע"ע מעבודה מסודרת. וב"ה שאני יכול לצאת ידי חובתי כמעט במכתבו של בני שי, אשר הוא ת"ל הוא כמעט האחד עמי המתרגל לעמוד על דעתי ולהקשיב את שיח נשמת. נפשו ב"ה טהורה היא ועדינה, והוא מבוסס ב"ה בהמון רעיונות טובים ומאירים, שיהיו בע"ה לברכה לו ולעולם.

הישיבה, מגמתה האידיאלית אצלי הלא ידועה היא לכבוד מעלת ידידי, להציל יחידי סגולה ההולכים לטמיון ע"י השכחה הנוראה של הצד הפנימי, שהוא אור החיים הגנוז בתורה ובשורש נשמת האומה, ע"י מה שנקבע לימוד

ע"כ צריכים אנחנו ליסד במרכז הישוב החדש ישיבה גדולה, שתהיה מתנהגת בכל ארחות הכבוד והחיים היותר טובים ומשוכללים, עד כמה שהיד מגעת. שם צריך שיהי' תופס החלק היותר גדול לימוד התורה שבכתב ושבע"פ בסדרים טובים, שיהיה כולל בקרבו גם את כל המובן של חכמת ישראל בדורנו ג"כ. החלק הרוחני והמדעי שבתורה לכל צדדיו צריך שיהיה נלמד בזכות שוה, כקביעות ההלכה והתלמוד. הסדרים החיצונים צריכים שיהיו עשויים בטעם טוב, המוצא חן בעיני כל איש ישר ומנומס, הבנין, התלבשות, ההתהלכות עם הבריות וכו'. המדעים הכלליים, צריכים לתפס בה מקום רשמי בלשון הקודש, והכשר ולימוד של שפות זרות, מערביות ומזרחיות, ראוי שינתנו לתלמידים, חוץ מזמן הלימוד בישיבה, שלא יארך יותר משמונה שעות ליום, ע"י מורים וספרים טובים, עד שבהמשך ועל זמן לימוד של שש-שמונה שנים יוכלו לצאת מקרב ישיבה כזאת אנשים משוכללים, שיהיו באמת תפארת לישראל ולא"י. אמנם גם מזה לא נניח ידינו, לשכלל את הלימוד של החדרים ובתי הת"ת באופן קרוב לזה, וכ"ז יותר רצוי ויותר נח שתהיה התחלת העבודה בישוב החדש לכל אגפיו, (הנני מליט בזה מכתב בדפוס ע"ד מחשבה זו, הכוללת הרבה מאד בע"ה). בתי מלאכה ובתי ספר לילדות בטעם כזה יוכלו ג"כ להתכונן, וכ"ז יהיה לו בסיס ועתיד מובטח, עם השכלול של הישיבה במילואה העליון, שתגדל לוחמים מלחמת ד', נגד בעלי הדמיון הנפסד, החושבים את עצמם ליראים, ונגד גסי השכל ובעלי טמטום הלב, החושבים את עצמם לחפשים. הבו אחים, נתאחדה ונעשה, חזקו ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלקינו. 4. במדה זו הנני אנכי הצעיר, במעמד של הרבנות הכללית לישוב החדש, שהכרעתו היא עה"ק יפו והמושבות ת"ו, - ושאר הסעיפים יהיו משתלמים בע"ה עמוד קיט ע"י השתלמות החלק היותר יסודי - מוכן בכל כחי בל"נ להיות לעזרת גבורי כח עושי דבר ד" היודעים בינה לעתים, לדעת מה יעשה ישראל, לעזרתו ולתשועת ארצו ונחלתו. והרבה מגדולים וחשובים, בארץ ובחו"ל, ימצאו בע"ה שיעמדו לימינינו, וד' עמנו מתנשא לכל לראש ב"ה.

5. יותר טוב הוא בודאי שיהיה הכל מאושר מטעם הממשלה התורכית. אמנם א"ז דבר קשה, וגם אינו מעכב הרבה, וב"ה יש עמנו מאוהבינו, יראי ד' וחושבי שמו, שיד ושם להם ג"כ אצל מי שהיכולת בידם, ולא יהי' מזה שום עיכוב כלל. רק נקבץ נא כחות רוחניים ומעשיים.

6. זה פשוט, שאם המצויינים שבחכמי תורה וי"ש יהיו יודעים את השפה הערבית והתורכית, יחד עם מדרגה הגונה

אותי את המעמדים שבהם הייתי מדבר באזניך את רחשי לבבי, משפע של אור ד' אשר באור תורת אמת, והנני משוה לנגד עיני את נפשך העדינה, שספגה בקרבה באהבה רוממה את כל אומר והגיון, ועתה הנני רואה אותה צועדת בגאון שם ד' להגיע אל המעלה הדרושה, להיות ממקדשי שם השי"ת ושם ישראל באמת ברבים. עלה והצלח ויהי ד' עמך, כחשק לבבך הטהור ונפש ידידך עז, נאמן אהבתך מצפה לתשועת ד' על עמו בהר קדשו,

הק' אברהם יצחק ה"ק

מסודר, ממטה למעלה, לכל הזרמים הממושכלים והמורגשים ברגש הלב שביהדות במלא רחבה. מובן הדבר, שרוח ד' צריך להיות מתגלה בזה, בדפיקה על נימי הלב, ולזה מוכשרת רק ארץ ישראל, ארץ חמדתנו וגאון עוזנו, המשביעה זיו וחיים רוחניים למתענגים עליה, בעפרה ואבניה, באוירה ושמייה, ובזכרון הודה והדרה מקדם, ובתקותיה המזהירות לעתיד, אשר גם לגלות חבה זו, המלאה בלבבות הטהורות והמלאות עז, בלב היחידים הראויים לקבלה, בארץ ובחול, צריכים אנחנו לקבע מדרש ומסכת. המטרה השניה היא להחיות את רוח הישוב החדש בטל של תורה, להוציא את האפלה ואת היבשות המחניקה מיסודו, ולהמציא לו לח של חיים שממנו ישאב לשדו לדורות. מצד זה צריכה הישיבה להכשיר תלמידים, הנושאים בקרבם ובנשמתם את כל קדושתה והדרה של תורה, ושחבת בנינה של האומה בארצה, על אדמת הקודש, תהיה אור לנתיב חייהם; מה שעכשו הדעה המפורסמת היא, שרק אותם שכבר חדל הדופק הישראלי להחיות את לבם, הם הנם המתאמצים בתחית הבנין של הארץ, והכשרים, בעלי הנשמות הישראליות באמת, מביטים ע"ז רק כעל רע מוכרח ועל גזירה שא"א לבטלה. אוי לה לאותה בושה.

כל המטרות הצדדיות יוצאות הן משתי אלה העקריות וכשם שהישיבה צריכה אימוץ ותיקון נאה, כמו ברוחה פנימה גם בחיצוניותה ותכסיסה, התלמידים והמורים, נימוסייהם וסדריהם, בכל היופי הדרוש לעם מסודר הקבוע במקומו, לא המתנווד בגלויות, כן צריכה גם הרבנות המרכזית לישוב החדש להתכונן בצורה נאותה ומרווחת, בהשפעה של יכולת לנסיעות תדיריות על כל הככר הישובי, ביהודה ובגליל, להדפסות תדיריות של חוברות ושל מכתבים, למגמה של איגוד כל הכחות, והחזרתם לתחיה. ועי"ז יתרומם קרן היהדות בכל אופניה, ותמצא האומה כולה את מקום הצלת חייה בשני המובנים, במובן המעשי ובמובן הרוחני, על אדמת הקודש, ובזה יוחל זרם אמיתי לקישור האומה לא"י, ברוח ד' החי וקיים לעד כימי עולם. כל אלה הלא דברים קטנים הם, ומי בז ליום קטנות, וכמה גדולות הן התוצאות האפשריות לצאת מהם. אין אני מכוין בזה לכבודי ולכבוד בית אבא, כ"א לכבודם של ישראל וישועתם, שזהו רצון ד' ע"ד האמת.

מטרדות צדדיות שהנן מפסיקות אותי באמצע כתיבתי, הנני מוכרה להפסיק מכתיבתי זאת האהובה, שהיא מזכרת

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ב אלול תרע"ו.

שלו וברכת השנים לכבוד ידידי הגביר הנכבד, איש אשר רוח בו, מר חיים הכהן נ"י.

מאז אשר נזדמן הדבר שטיילנו ארוכות וקצרות בענינים נכבדים, שאחד מהם הוא דבר תוצאות יסוד הישיבה, שהנני מוצא בע"ה שנחוץ מאד ליסדה פה בתור ישיבה מרכזית פעיה"ק והמושבות, כלומר לישוב החדש של עם ד' בא"י בכללו. ודבר כבודו הי' אלי אז שנדבר בענין יקר זה מתוך הכתב בעה"י, עצרתי את דברי ולא באתי בכחובים עם כבודו בזה, לעוררו להיות פועל במעשה והשפעה על החוג הנכבד שלו בנידון דנן, עד אשר עלתה בידי ב"ה יסוד התחלה, הנותנת כעת תקוה לשגשוג הענין, כפי תקותי ותקות טובי בני עמנו, המצפים להטבת מצב ישוב א"י בחומר ורוח, בימין ד' רוממה.

הישיבה מוכרחת היא להברא, בשביל הרמת ערכו של הישוב החדש והגדלת חבתו ברבת בני עמנו. הישוב הזה אינו יכול כעת להתמזג עדיין עם הישוב הישן אם לא ע"י מעבר כזה, שיוכל לספוג ממנו את הטוב שבו ולהשפיע עליו ג"כ מזה.

עמוד שסו

בכלל חסרה לנו בא"י ישיבה שצעירים ילמדו בה משך קצוב של שנים ויצאו ממנה בתור אנשים שקנו להם קנין תורה חשוב, לבא אח"כ לאיזה מטרה בחיים. זאת חסרה לנו בא"י. בני הישיבות לפי המובן הרגיל, הם אנשים שנכנסו בישיבה, לומדים בפ"ע ומקבלים תמיכה כל ימיהם. נכבד הדבר הזה לגבי ירושלים והישוב הישן, אבל הוא דבר שאינו מתאים כלל להתביעות של הישוב החדש, ושל הנוהרים אליו.

חיון מזה אנו צריכים ישיבה שתכלכל בהשפעה רוחנית את חניכיה, כלומר לא רק קיבוץ של לומדים מעצמם, כ"א תלמידים מקשיבים ומתחנכים, ויחד עם זה מתחנכים בחינוך ישר של תורה, של דעת ושל חבה לאומית לאומה ולארץ, בכריכה הגונה עם אור תורה ויראת שמים, שכפי תכונת הדור אי אפשר בלא זה, ביחוד- בישוב החדש.

מחונכים כאלה צריכים להיות מונהגים בהנהגה יפה ונעימה במראה חיצוני יפה והגון, נוסף על ההסתגלות הפנימית לאור תורה ומדות טובות.

כל זה ומכשירים רבים זולתם דורשים הוצאה רבה וחשובה, אשר אקוה שימצאו לנו אוהבי ישראל וארץ ישראל, היודעים לחבב את התורה ויסודתה בהררי קודש, בתור ראשית אונים לתחית האומה וצפיית ישועתה, שהם יעבדו אתנו שכס אחד להוציא די כח לכונן את העבודה הגדולה הזאת ולהגדיל פעלה.

איני צריך להיות מרבה דברים לפני לבו הער והנח לקלוט אל תוכו כל דבר אצילי וקדוש. בטוח אני בעה"י ע"פ הכרתנו שעלתה יפה בע"ה בהיותו עמנו פה ובטוהר רוחו, שיאבה להיות מראשי העובדים לטובת המוסד אשר זה מעט הוסד, ועליו להרחיב צעדיו ללכת מחיל אל חיל בע"ה. והנה נוסע בזה הרב החכם הנעלה, אחד ממורי הישיבה מר שם טוב גפן נ"י, בטח יתקבל בכל אותות אהבה מכבודו ויתן בטובו את ידו לו, והי' לזכרון טוב בהיכל ד' ואדמת הקודש ותחייתה עדי עד. והי' שלי' וברכה כנה"ר ונפש דושו"ט ברגשי כבוד ואהבה נאמנה,

הק' אברהם יצחק ה"ק

אגרות הראיה / כרך ג / תתעא

ב"ה, י"ט שבט, תרע"ח, לונדון.

ידידי מחמדי הרה"ח נחמד מאד, מסולא בפז, טהר לב ויקר רוח מר משה ד"ר זיידל נ"י, שלו' רב לך ולכל אשר לך. מכתבך הנחמד הגיעני, ומרב טרדא אי אפשר לי לרצות דברים רבים הראויים לבא על סדרי הגיונותך. אמנם אעבור בקצרה על מכתבך.

כן אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו, אמנם לא מהיום התחילה הופעה זו, רק מאז התחיל הקץ המגולה להגלות מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל אשר קרבו לבא, התחילה אתחלתא זו, ועיני כל חודר ברוח דעת היו תמיד נשואות כי יד ד' הנוהגת כל מסיבות דורים תפליא פלאותיה להביא את ההתחלה הזאת למעלה יותר רוממה, והפלא הזה קם ויתא בימינו לעינינו, לא ע"י מעשה אדם ותחבולותיו, כ"א ע"י מפלאות תמים דעים,

"בעל מלחמות ומצמיח ישועות", ודאי קול דודי דופק ואור ד' אחד, המנהל בחכמתו חסדו וגבורתו, את גלגלי התולדה, כשם שהוא מנהל את הליכות כל צבאות עולמים וכל סדרי היקום כולו, הוא ד' אלהי ישראל, אשר אנחנו עמו וצאן מרעיתו, הננו עדי עדי עד, מופיע ברב זוהר מתוך כל המאפלים, לפלס נתיבות חוקו על עמים רבים והמון לאומים. (המליצה אלהים אדירים ל"ר, שמבלי משים פלטה קלמסך, היא גרירה שגגית מזוהמת האלילות תוצאת הספקנות החמרנית שמצוה סופרי הזמן בכל קובעת שמריה, ותהי לפעמים למכשול גם לישרי לב). אמנם זה היום שקיוונו הולך הוא ובא, לעת עתה הולכים ומתגלים צדדיו היותר חיצוניים, ע"י פועלים המוכשרים לכוון את המעשים הללו, כערכם של הצדונים היודעים לכרת את העצים מן הלבנון לבנין בית ד' יותר מבני ישראל, אשר עינם ולבם וכל רגשי נשמתם נתונים נתונים אל הבית הגדול והקדוש, אשר נקרא שם שם ד' צבאות יושב הכרובים, אשר ידעו את שמו לדבקה בדבריו ובדרכיו בכל לבם ובכל נפשם. ואתה יקירי אם קובל אתה מה עשית להביא את הרגע המאושר, הרבה עשית, אשיבך, והרבה יותר מזה עוד תעשה בעזרת אל למושעות, בהיותך בן נאמן לעם ד' שומר את דבר ד' בהליכות חייך, ברגשי לבבך ובחפץ רוחך. הלא בזה אמצת וחזקת חלק אחוז מנשמת האומה, וכל חוג ההשפעה שלך הלא אור זוהר אור הקודש של חיי עולם מלאת. וסגולת האומה הנפלאה העומדת לנס בדבר ד' אשר עמה חזקת, ובזה נתת עז לישראל, ומכון להכשרת ברכת ד' על עמו, אשר בגללה תנחת השפעה האלהית העליונה להגלות במערכות התולדה, להסבת חפצי עמים, ונטיות מלכי ארץ וסגניה, להכיר את הזכות הרשמית לחיי עם עולם על אדמת קדשו. ואם אחרים היו שלוחי הקריאה וההכרזה, אתה וכל רעיך אנשי הרוח והאמון הישר והעמוק היו והנם מיסדי התוכן והמרץ הפנימי, מחיה הנשמה האומית, וממשיכים את אור הוייתה.

אותם החרדים תמימי הלב, אשר מעומק טהרת רוחם התנגדו אל הציונות, הם הם אשר צרפיה והסירו חלק גדול מסיגיה, עד אשר הביאוה בפעולתם השלילית אל המדריגה הזאת שתהיה ראויה להתלבש בלבוש מלכות מעשית, ולא תזרה כולה מרוח בית ישראל. הצד החיצוני שבבנין האומה, כמו הצד החיצוני שבבנין יצירת האדם, וכל החי, בא בהתגלות כחות כאלה, שלא הם הנם בצורתם הזעירה המביאים את תוכן המעולה של החיים לערכו המשוגב, אשר עליו יתיצב כשתופיע כל סגולתו, וכשיחשבו הפועלים החיצוניים הללו, שהם הנם הבונים את נשמת החיים, יוצאה

ע"י זה כמין מחאה מכאב לב של החשים את האור הגדול של הנשמה, ואת זוהר תפארתה, ובכל זאת אותם הכחות בעצמם הם הם יהיו לבסיסים חזקים להעמיד עליהם את הבנין של החיים המגמתיים. החיים הפנימיים האידיאליים, שכל נפש טהורה אליהם שוקקת.

אמנם הרבה מאד צריכים עיבוד שני הצדדים החיצוניים והפנימיים. הסבלנות מקור חיים היא, אבל במה דברים אמורים בזמן שהיא באה מתוך טהורה של הדעת והמוסר, שאי אפשר לו להתברר כ"א מתוך ההכרה הבהירה בהמהות של חיי האומה ונשמתה התולדתית, אבל בזמן שהיא באה מתוך רכרוכית הלב, ורפיון הרוח הרי היא נעשית לסם ממית ומכלה, שסופו להביא קנאה מרה וקשה כשאול, שמחזיקה יהיו דוקא הדוגלים בשם הסבלנות. כשאנו מבחינים יפה את הערך העצמי שיש לתורת ישראל לדבר ד' אשר עמו עם רוחו ומהותו, וכל מפלאות חיי הארוכים והנפלאים, נדע ונכיר מיד, כי הסבלנות הבאה לחסום את הדרך של עז החיים לעמוד על ידו נגד כל מהרס עד היסוד את נשמת האומה, ומכניס רוח תוהו במערכת חיי, היא דומה לאותה הסבלנות של האיש הרואה שכבוד ביתו ומשפחתו נתון הוא למרמס כל פריץ והולל, והוא ברפיונו מעמעם ומחשה. הפרטים, מה הוא הקו, והיכן הוא הגבול, ודאי צריכים הם להתבאר ביאור למודי, אבל הכלל, נשאר כלל אמת וקיים לעד.

הציונות, לא תוכל למצא את מלא צדקה מפני שהיא תנועה מודרנית, מפני שלא כל מה שהוא מודרני הוא צודק. גם המלחמה האכזרית היא תנועה מודרנית, ומ"מ כמה רשעות יש בה, והמודרניות בעצמה, עוד לא לגמרי תוכל ללכת במשעול זה שלא לשאול לדעותיו של כל איש, אדרבא תנועה מודרנית המבוססת על איזה פרינציפיום איתן, כל מי שהוא מפורש מהרס בדיעותיו הגלויות בביטוי ובפעול בהחלטה גמורה לאותו הפרינציפיום, לא יוכל להיות מתקבל לכח הגון באותה התנועה. המעוז העולמי לעם ישראל הוא חיי רוחו, שהתבצר בו במבטח יותר חזק מכל החומות הגבוהות אשר לכל ממלכות הגויים, והחומה הזאת, אי אפשר שתהיה נתונה הפקר לכל הרוצה להשליך עליה אבני קלע לפרוץ בה פרצות, בצורה מוחלטת וקבועה, במערכי חיי, ובהגיונותיו הקבועים. הציונות, בתור תנועה מרקלמת את היסוד הלאומי של ישראל, היא טובה ונכונה, ויש לה אחרית ותקוה, אבל בתור משגב של האומה כולה לעולם לא תקום ולא תהיה, מפני שביסודה אינה משגת את אור הקודש של חיי העולם אשר לנשמת האומה, את רוח אל אמת אשר בקרבה. על כן תעסוק יפה בהשטחים

החצונים של בנין האומה, ומעולם לא תגיע עד החיים הפנימיים, שבנינם עומד הוא הכן בעד עובדים אחרים, שהם לגמרי מסוג אחר, והם יצמחו דוקא, מתוך אותה "ארץ ציה" של החרדים אשר התנגדו להציוניות באמת ואמונה, מפני חרדתם התמימה על רוח ד' על עמו על יסוד חייו.

כמובן שהפירוט של הפרוגרמה של אגודת ישראל, הוא כבר נכנס תחת סוג הפרטים של תורת הסבלנות, לא תחת הסוג של הקו הכללי, שעליו הם דברינו, ועל כן איני אחראי להם. חלילה לדחות "נפשות תועות" כל זמן שלא יתפרצו לקחת להם קרניים לומר שהם הם קברניטיה של האומה שיפלוסו לה אורח חיים חדש, לקוח בהקפה מהמודרניות האירופית, שהיא כסף סיגים מצופה על חרסי האליליות הקדמיניה, וכל זוהמת שפלותה, שעליה הננו נלחמים, ועוד נלחם בכל עז רוח ד' אשר תשגבנו סלה.

המאורע של הויכוח ע"ד הגימנסיה, וביחוד דעתו של הלוי ז"ל בזה ודאי כבר הוא נכנס בתור פרטי פרטים, שאיני צריך להזקק לו בזה. בכל זה אגיד לך יקירי כי הגימנסיה, עם כל היתרון שלה בהשפעתה על תחית השפה והטקטיקה החיצונית, של הלאומיות, חטאה הרבה לרוח ישראל, במה שעשתה כל קודש לחול, וזהו תחילת רקבון, ובסיס של התבוללות גרועה, שפריה מוכרח לצמח ראש ולענה במשך איזה דורות, שאמנם מובטחני בחסד ד' אשר על עמו, שכבר ברא רפואה מוקדמת למכה זו.

ודגמה שלך, ממה שהם נותנים לנו רשיון לבנות בתי כנסיות, ובתי מדרשות, אינו דומה להנידון. פה אין העסק בתורת הסבלנות שבין דת לדת ובין אומה לאומה, אלא בתורת הסבלנות של אותה האומה עצמה בינה לבין עצמה, כדי לשמור את אומץ חייה. ובענין המיוחד שלנו, לעומת בני דתות אחרות, הוא ענין אחר, שדורש הגדרה בודאי, ושנקוה למצא בזה נתיבות סלולות וישרות מאד בעז"ה, בבוא תור המעשה, וידעו גויים צדקנו וכל עמים כבודנו.

והאירוניה של ההיסטוריה, אינה אירוניה מרה למשכילים אל רוחה. כבר היו לנו תקופות רבות שנושאי המשרה לא היו כלל מרוצים לרוחנו הפנימי, ומ"מ כל זמן שהמשטר הפנימי עומד הוא על כנו, ובכללות האומה דבר ד' הוא לקו בהליכות החיים, הרי החיים הכלליים הולכים ומתפתחים, וסוף כל סוף, יבוא התור של האיחוד הגמור, זהו סוד החיים של כסא דוד, שהוא צפייתם של ישראל לדור דורים. והרי האירוניה של הורדוס בתור בונה את המקדש היא יותר מרה, ומ"מ לא בשביל כך יאמר כל חוקר תולדותי נאמן שראוי ללמוד מזה רוח של סבלנות למעשיו של

הורדוס והליכות חייו, ושאפיותיו. הלבנים אל הבנין יכולים לשאת גם אותם שאינם חודרים אל עומק סוד הישרים אשר ישבו בו, ולא רק הלבנים, כי אם רשאים הם להיות המנצחים על המלאכה, אבל בבא תור סוד הישרים להגלות אז יבורר הדבר, "ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו", ומ"מ אין שכר כל בריה מתקפת, ועל פי פעלם ימצאו כל העובדים את ערכם בזכרון האומה לדורות יבאו. וסוף כל סוף יצדק קודש.

השאלה ע"ד מדיניות ודתיות, היא לגמרי צדדית. ערך ישראל בארץ ישראל יתברר שהוא עומד ממעל לכל תוכן של מדיניות ודתיות מורגלה. כשיתחזק רוח העם בקרבו ע"י שבתו אל ארצו וממלכתו, יתחילו סגולותיו העתיקות לצאת לאור עולם, ורוח הנבואה בהוד האלהי שלה יצא ממחבואו, ויתעלה מכל חופש של דיבור, מדומה וארעאי, שהוא נוהג בארצות המנומסות לפי רוח זמנינו. ובמשך איזה תקופה הלא מוכרחת תהיה תנועה דתית מהפכנית לצאת מכחן של ישראל, לטהר ולצרף את כל סיגי האליליות, והחמרנות הגסה, המסובכים ברוחות העמים והדתות השונות, למען צרף את כל מערכי רוח האדם, באופן שיוכשר להתעלות למדת השלום והחופש המוחלט. "והסירותי דמיו מפיו ושקוציו מבין שניו, ונשאר גם הוא לאלהינו", "ועתידין תיאטריות וקרקסאות שבחוו"ל שילמדו שרי יהודה בהם תורה ברבים", בין תורה פוליטית מבשרת שלום וחירות, כדעת התוספות, שהם בתי החול של חברת העם, ובין תורה דתית, מוזהרת מזוהר האור של דעת האמת

האלהית, ואהבת דרכי ד' בחיי היחיד והחברה, כדעת רש"י במגילה שם, ואז נתעלה מעל לגבולה של השאלה הפרטית הזאת. כללו של דבר המדינה תהיה "ארץ ישראל" וסגולת ישראל בטהרתה תשלוט בה, ואם בתחילתה תהיה לפעמים סובלת מאיזה רוחות תסיסיות, יבא הכל למנוחה ע"י אור החיים הבא ממכון נשמת חי העולמים, ההולכת להחיות את עם סגולתו, על ארץ חמדתו, וכל אלה הדברים הנראים כעת לסנטימנטליים, היה יהיו לתוכנים הכריים מלאי אומץ חיים, ויסוד מרץ ועבודת עם. עבודת הדפסת הש"ס נתעכבה מפני דוחק הנייר. יפה היא ההערה, ע"ד הציון של הפסוק ואמר וגו', ובע"י הדפיסו את המהרש"א בנוסח ד"ה אי, ובאמת בגמ' התחיל במלת ואמר, רק המדפיסים הדפיסו מלת "איי" גדולה בטעותם.

לשמחת לב תחשב לי הודעתך ע"ד שביעת הרצון של התלמידים והמנהלים מהשפעתך הטובה, ותקותי חזקה שפעלך והדרך ילך הלך וגדל עליהם, ויה"ר שנזכה לראותך

עובד עבודת הקודש על הררי ציון ברוממות קרן לבית ישראל, במהרה בימינו בקרוב.

מצב"י שי' הנני מקבל ב"ה מכתבים כסדרם, ודאי יזדרז כעת לקבע חליפות מכתבים מלאי ענין, לפי התוכנים המתחדשים בחיי הכלל כעת יום שראוי שילכו ההשקפות ויתבררו בבירור אחר בירור, בבקורת נכונה והופעת קודש, ששתי אלה יחד הן משלימות זו את זו, והתאמתן הלא הוא האידיאל העתיד של המדע, ב"ה שכעת התחלנו כבר לקבל מכתבים מב"ב באה"ק. ת"ל מרוצים הם מאד מהחליפה של מצבם, ועוד נקוה לחדשות רבות ענין בימים הקרובים לבא עלי"ט בע"ה.

ת"ח לך על הדי"ש מה' סוויצקי, אמנם כבר הודיעני צב"י משם הגולים בכלל, ואולי גם ממנו בפרט, אבל נעים לי לשמוע עוד הפעם מהודעתו דרך אגב בבחינת מסל"ת' ודי' יגונן עליהם ועלינו, ויחננו להתראות בחדות אמת על אדמת הקודש בקרוב.

והנני בזה מקצר ואומר שלו' רב לך ולעוזריך ולכל אשר לך, חזק ואמץ, ויהי די' עמך לרוממך ולשגבך בישועתו, ונזכה לראות באור חדש אשר יאיר על ציון ועל מקראיה, כנפשך היקרה ונפש ידידך מוקירך בכל לב, מצפה אשרך,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק
הנני שולח לך, איזה עקזעמ' ממכתבי ע"ד דגל "ירושלים",
אקוה שתמצא בו מקום למפעל והרחבה, נתחזקה נא, ויהי
ד' עמנו.

הנ"ל
הרבנית תחי' דורשת תמיד לדעת את כל אשר עמדך לטובה,
ומוקירה אותך מאד מאד.

הנ"ל

שער שני - הדרכה חינוכית לאב שבניו עזבו את דרך התורה

אגרות לרב דובער מילשטיין

דגשים לשער השני

- ✓ **בנים הקשורים לאומה** (נ, קיג, קלח)
- ✓ **בנים שגם לאומה אינם חשים קשר חזק** (קיג, תקט)
- ✓ **מה נמצא כיום בבסיס הדעות הרעות** (קיג)
- ✓ **זרם הזמן מביא לגזר יצרו תוקפו** (קלח)
- ✓ **התשובה בדורנו עיקרה תשובה שכלית תשובה מאהבה** (קלח, שעה)
- ✓ **"אינם אסירי תאוה כי אם מוטעי דעת"** (קלח)
- ✓ **פעולת האהבה תצמיח ברבות הימים טובה** (שלב, שעה)
- ✓ **הבסיס לכל הגישה - התבסמות העולם והפיכת מריא למתוקא** (שלב)

אגרות הראיה / כרך א / נ

בי"ה, עה"ק יפו, ר"ח שבט תרס"ז.

כ' ידידי הנכבד הרב המופלג הנגיד מו"ה דובער מילשטיין ני"י, שלו' וברכה.

הגיעני מכתבו היקר. ואשר בעצתי ישאל ע"ד התנהגותו עם בניו, כבר אמרתי לכ"ת בהיותו פה עמנו, ששיטתי היא להתנהג דוקא במדת החסד הגמור עם הצעירים, ולומר להם שיש בנטייתיהם כמה דברים טובים, וכל עיקר טעותם אינו כ"א מה שהם סוברים שהדברים הטובים שהם מרגישים הם נגד התורה, ובאמת הם הם הנם גופי תורה. ע"כ, אע"פ שראוי ליתן להם חופש ללמוד כתב ולשונות החכמות, כאות נפשם, מ"מ ראוי שהם מצדם יראו את חבתם ליהדות ולמצות, לכה"פ להעקריות והחמורות, שבזה הם עושים חסד ומשפט עם כלל ישראל. וצריך להסביר להם, לפי מדרגתם, שלעשות צדקה נצחית עם האומה, ע"י מה שיגרמו מצדם, שיהיו בקרבה הדברים המקודשים לה מראש מקדם, הוא דבר ישר לכל אדם, ואיש ישראל צריך להרגיש את היושר הזה באופן יותר גדול, מפני שבכל אופן יוכלו אפילו היותר ירוד שבנו למצא, שיש לנו

איזה הצטיינות מכל העמים ברוחניות, וזאת ההצטיינות אין ראוי לכל ישר-דרך לגרום מצדו שתהי' נשפלת, כ"א ראוי לגרום לה חשיבות, ע"י מה שמתנהגים, ביחד עם ההשכלה, והסדרים החדשים בחיים לפי הזמן, בכ"ז בדרכי ישראל. זאת היא המדרגה הנמוכה מאד, בתכלית השפלות, שכשידברו ההורים אל הבנים על פיה ימצאו להם בהם אזנים קשובות. ואם יאבו בחוזק יד להרימם למעלה ממדרגתם, ע"י התלהבות פנימית של קדושה, שהאבות מרגישים בלבם, לא יועיל כלל להם רק יזיק. ע"כ אשרי אדם שומע לעצתי בזה, שבזה יציל את בניו מרדת ויקרבים באהבה לאט לאט לדרכי ישראל, וסוף סוף כשיבאו בשנים יטיבו מעשיהם, ובניהם אשר יולדו יוכלו להיות טובים מאבותיהם. והשי"ת יעזרנו להטות לבב פושעי עמנו לתשובה שלמה, ויחיש לנו ישועתו באמת, בבא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב.

וע"ד היין הנעשה ברחובות, יוכל כבודו לשתות בלא שום חשש, כי מתנהג הכל בדרך הכשרות.

אחתום בברכה ואה"ר, כנה"י ונפש ידידו דושי"ת באהבה, הק' אברהם יצהק הכהן קוק הנ"ל

אגרות הראיה / כרך א / קיג

בי"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א אד"ר תרס"ח.

שלו' ברכה ומרפא לרוח וגו', לכבוד ידידי הרב הנכבד החסיד מו"ה דובער הלוי מילשטיין ני"י. אחדשה"ט.

עברו ימים ושבועות וחדשים מאז קבלתי את מכתבו היקר. אמנם מאד אחרתי מהשיבו, יאמין ידידי, כי דבריו היקרים והצעת צערו הדאיבו גם את לבבי, והייתי נדהם ולא ידעתי מה לענותי אמנם אח"כ נתישבתי כי לא יפה היא השתיקה, בפרט כי דעתי העניי מסכמת שאין לנו להתיאש כלל וכלל משום בן ישראל, ו"גם כי אשב בחושך ד' אור לי". ע"כ אגלה בזה לכבודו כי אף שבאמת אם היו בניו קשורים לכל-הפחות לאומה הישראלית ברעיונם, והיו מחובבי-ציון או ציונים, הי' יותר נקל להשיבם לאיתן דרך ד', מפני שיש יחס גדול בין ההכרה הלאומית בישראל אל שורש הקדושה באמונה ובקיום תורה ומצות, מ"מ גם עכשו שהרחיקו ללכת אין להתיאש מהם כלל וכלל, סוף-כל-סוף כ"כ פעל

אור ד" אשר הופיע בעולם אלפי שנים ע"י תוה"ק, שעכשו כבר אין לנו אותה המינות הארורה, אשר כל באיה ליי, שהיתה בימים הראשונים. עכשו אפילו הדעות היותר רעות עומדות הן על הבסיס של בקשת היושר והצדק, שבאמת הוא בעצמו הוא דרך ד' שצוה אברהם אבינו ע"ה את בניו ואת ביתו לעשות צדקה ומשפט. ונמצא שכל הטעות של הדור היא רק מה שהם אינם יודעים, שכדי לבוא אל המטרות הטובות שהם חושקים, צריכים בני ישראל להיות מכבדים את התורה ודברים יפה באמונת ד' ב"ה, שהיא אור העולם כולו וחיינו. ע"כ לדעת, לנפולים כאלה צריך להסביר פנים בזה האופן, להגיד להם כי יסוד מטרותם היא באמת רצויה, אלא שראוי שלא ילכו "כסומא בארובה" אחרי המנהלים ואחרי הדעות המתקבלות בהמון. כי ידוע הוא שכל דעה חדשה נולדת עם חסרונותיה וסיגיה, על-כן הם צריכים לפקח עין לצרף סיגיה, והצרוף של הסיגים יהי קרוב להם ע"י מה שיהיו משתדלים בכל היכולת שלא להתרחק מהיהדות, כדי שיאיר בנשמתם האור הנצחי אור ד', ואז יהיו הם עומדים על הבסיס הטבעי שלהם, ויהיו שלמים בנשמתם, ויהיו כל כחותיהם הרוחניים חיים עמהם, וידעו בהכרה פנימית לשום את דרכם, ולתן לכל נטי" את מדתה, ולא להיות אדוקים באין קץ דוקא לדעות החדשות של הזמן, על כל סיגן ופרשן. לע"ד בדבורים כאלה ירד לבבם מעט, ואם יתחכם כתי"ר להתנהג עמם באהבה ובמדת רחמים יוכל להיות שיעלה אותם מדרגות רבות מרדת שחת. ומה שלא יוכל לפעול אצלם בפעם אחת, יפעול אח"כ, והזמן בעצמו יגלה את העורון, שיראו את הזיוף של הדעות החדשות בכללותן, ובכ"ז לא יזניחו לגמרי את הצד הטוב שבהן, שהוא החשק של רדיפת היושר והצדק הכללי.

כן, ידידי, נתקים בימים הללו בקץ החזון "יהי כאוב מארץ קולך". כי אנחנו צריכים להרכין את הרגשותינו הקדושות הרבה כדי לספר עם הבנים בלשון שהם נזקקים, ועם זה להאמין באמונה שלמה, שאור ד' שורה על כל יחיד ויחיד מישראל, ושכל הנסיגות לאחור אינן כי-אם שגגות גדולות, והם במדרגת טועים בדבר מצוה, שחושבים שכך היא החובה המוסרית, שהיא באמת אמתת חפץ ד' בעולמו, כי הוא ב"ה אוהב צדקה ומשפט.

ע"כ ידידי, עצתי היא, שבכל האופנים לא יפקיר את בניו ויקרבם כפי היכולת, וסופם בודאי לתשובה, ואם הם רק יתחילו להתעורר לטובה, ישלימו בניהם אחריהם את פעלם לטובה, ורחמי ד' מרובים הם, כי היא נוהג בחסדו כל דור.

את הע"י לא הדפסתי עדיין מחוסר אמצעים. והשי"ת יעזרנו לעבוד עבודת ד' באמת ולקרב רחוקים לאורו ואמתו, ולראות מהרה בישעו ותפארתו על ציון קדשו, והי' ז"ש וברכה כנה"ר ונפש ידי"ע דושי"ת באה"ר.

הק' אברהם יצחק ה"ק

אשמח מאד במה שכת"ר מחזיק באהבת אה"ק וקונה יין מאכרי עם-ד', יברכהו ד' מקודש בכל טוב. הנ"ל

אגרות הראיה / כרך א / קלח

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ט אייר תרס"ח.
שלו' וברכה מקודש, לכי' ידידי וחביבי הרב הנכבד בתורה ויראת ד' אמתית מו"ה דובער מילשטיין שליט"א.

זה לי ימים רבים אשר לשמחת לבבי הגיעני מכתב כת"ר. שמחתי לראות דבריו היקרים לי כחק אוהבים נאמנים, אבל נעצבתי ג"כ הרבה מצערן של ידידי על-דבר בניו, וזה כמה שהנני מבקש לכתב לו כבקשתו, וטרדותי ימנעוני, עד אשר נדחקתי כעת על זמן קצר לכתב מעט.

כן, ידידי, הנני מבין הרבה את דאבון לבבו, אבל אם יחשוב כת"ר כרב המון הלומדים, שראוי בזמן הזה לעזוב להפקר את אותם הבנים אשר סרו מדרכי התורה והאמונה על-ידי זרם הזמן הסוער, הנני אומר בפה מלא שלא זו הדרך אשר די הפץ בה. כשם שכי' תוסי' סנהדרין כ"ו ע"ב ד"ה החשוד, + דיש סברא לומד דלא יפסל חשוד על העריות לעדות משום דחשיב כמו אונס, משום דיצרו תוקפו, וכה"ג שכי' כן תוסי' גיטין מ"א ע"ב ד"ה כופין, שכיון שהשפחה משדלתם לזנות חשיבי כאונסין, כן היא ה"שפחה בישא" של זרם הזמן, שנתנו לה מן השמים שליטה טרם שתכלה לגמרי ותנדף כעשן, שהיא משדלת בכל כשפיה הרבים את בנינו הצעירים לזנות אחריה. הם אנוסים גמורים וחלילה לנו לדון אונס כרצון. על-כן יש מכל אלה אחרית ותקוה. הנשמה הפנימית של קדושת ישראל מסתתרת בקרב לבבם בכמה מדות טובות הנמצאות בהם, וכל עיקר מה שיכלה הרשעה לתפס אותם בלבם הוא ג"כ מצד נטיות הפנימית לטוב ולחסד, ע"כ כאשר הציעה לפנייהם את רב העול הנעשה בסדרי- המדינות לפי השקפתם נעשו ללוחמים בעד הכלל, אע"פ שהם טועים בזה לגמרי מצדי-צדדים, מ"מ א"א לדמות אותם לרשעים ההולכים רק אחרי תאוותם הבהמית באין

ככולם, ונחזיק בם ואל נרפם, "ובמקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני א' חיי".

אחתום בברכה ואה"ר, כנה"י ונפש ידי"ע דושי"ת ומברכו שיראה בטוב ד' באה"ק ובשמחת עם ד' עלי בב"א.
הק' אברהם יצחק ה"ק

אגרות הראיה / כרך א / שלב
בי"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ו אלול תרע"ו.

כ' ידידי היקר הרב הנכבד ומופלג בתו"ר מו"ה דובער מילשטיין שליט"א, כוח"ט ושנה טובה ומעוטרת.
זה לי זמן הגון אשר קבלתי את מכתבו היקר. מפני רבוי טרדותי נתאחרה תשובתי לידידי ואתו הסליחה.

ע"ד האתרוגים, אשר בכל לב הייתי משתדל להמציא לכבוד אהובי נמנעתי בשנה זו מלעשות דבר בפועל בעצמי בענין שלוח פירות אה"ק לחו"ל, מפני קדושת שביעית. כי אע"פ שמקיל אני על אחרים, כאשר הורו כבר גאוני ישראל נ"י ז"ל, לסמוך על היתר ההפקעה, מפני גודל הדחק וחיי ישוב א"י התלוי בזה, מחמיר אני על עצמי שלא להיות עסוק כלל בענין הוצאת פירות א"י לחו"ל הא שתא. והאתרוגים של הנכרים, הלא יודע כתי"ר שהם בחזקת מורכבים ואין לי עסק עמהם כלל. אקוה שיסלח לי ידידי כ"ת על אשר לא מלאתי הפעם את דרישתו, והשי"ת יזכנו למלאות איש חפץ רעהו לתורה ולתעודה כרצון השי"ת ורצון יראיו.

ע"ד בניו, דעתי כמאז לאחוז בדרך הניחותא וההתקרבות היותר חביבה כי רק בחבלי אהבה ועשות חסד אנו יכולים להמשיך אלינו לב צעירינו, רק בנחת ושלו. ואין ספק בדבר, שאפילו אם הפעולה קטנה עדיין כעת, ברבות הימים תמצא בעזה"י להצמיח פרי תהילה לקדושה ולאמונה ולכל ארחות צדק.

הנני חותם בברכה באה"ר לחיים טובים ולשלו' כנה"ר ונפש ידי"ע דושי"ת באה"נ"א, הק' אברהם יצחק ה"ק

נ"ב: בעת אשר כתבתי בהחפזי את מכתבי לכ"ת לא הי' מכתבו היקר למראה עיני. כעת ראיתי ונזכרתי, שהעירני ע"ד אשר אמרתי שכעת יש תקוה בע"ה להציל ג"כ את הנפשות מעם-קדש שנפלו ברשות הכפירה, ר"ל, ולא יעצור זה מ"ש חז"ל ע"ז "כ"ב לא ישוּבו", מפני שאחרי משך זמן

שום מטרה של יושר. ואם לא נדחה אבן אחרי נופלים כאלה כ"א נקרבים כפי היכולת, אז כאשר זרם-הזמן יתהפך ויכירו את הטעות הגדולה הנמצאת בעיקר הרעיון, שבשבילו זנחו את בית-חייהם, יהיו מוכנים לתשובה ולהטבה, והדורות הבאים יוכשרו ע"י זה להיות רמים ונעלים מאד, מחזיקים בתפארת ישראל ובאור ד' המאיר בקרבו בכל חס ועז.

ע"כ לדעתי, עצתי היא לכבודו, שאמנם יותר מכפי יכלתו ודאי אין שום חיוב להעמיס על עצמו, אבל כמה שיש יכולת בידו יקרבים בסיוע לצרכי פרנסתם וצרכיהם המוכרחים, ויהי' לו בזה מקום להביע דברי מוסר בשכל טוב במכתבים. וברית כרותה היא לדברים היוצאים מן הלב, שהם פועלים אם הרבה ואם מעט, אבל גם המעט הוא יקר מאד.

והעיקר של דרך המוסר לצעירים כאלה, הוא לעת-עתה לעורר אותם שלא יעזבו את אהבת עמם, אשר ממנו חוצבו, ולא ישגו בדמיונות כי יהי' להם מעמד הגון ומכובד בחיים ע"י קרבת בני-נכר, אשר הם מקרבים אותם רק בשעת הנאתם, ואח"כ בכל עת כשלוּן הנם שמחים במפלתם. וע"י ההתעוררות של אהבת האומה יובער הזיק של רגש אמונה ונטית קדושה, הטמון בעמקי הנשמה הישראלית, ויוכל לבא הדבר ג"כ עד לידי תקון המעשים, שיוכל להביא באחרית מרפא של תשובה גמורה, ואין להתיאש כלל משום אחד מזרע-קודש, ו"אסא דקאי ביני חילפי אסא שמה ואסא קרו ליה.

וידע כתי"ר, שהתשובה שתבא מתוך הכרת השכל ותשוקת היושר, אחרי הפרץ הרחב והגדול שנפרץ עכשו, אע"פ שאין אנו צריכים לצייר אותה בציור של עצבון נורא ופחד משבר כל העצמות, כפי המובן של התשובה הפשוטה, אלא שתהי' שכלית פשוטה, כמו אדם שחוזר בו מטעות בחשבון שנתברר לו ע"י מספרים ברורים, - מובן הדבר שאי-אפשר כלל שלא יהי' הלב הומה ממראה הדרך העקום והנלוז שהלכנו בה בתעותנו כ"א לפי דרגה דילי, - מ"מ כיון שבאלה שנספחו על גדודי המלחמה של הזמן, בכל צד של אלה הנטיות, היתה להם מטרה שכלית לפי דעתם, כשישובו ישובו ג"כ בשכל, והתשובה השכלית היא באמת תשובה מאהבה, שהיא חזקה ונכבדה מאד, ועל זה נאמר "לשבי פשע ביעקב"; הפושעים והמורדים,

שהם אינם אסירי תאוה כי-אם מוטעי דעת, הם ישובו במעלה אדירה מאד. ע"כ יש תקוה גדולה לכל בנינו, רובם

ולענה, מקור רשע ושפיכות דמים והורבן, ושורש ישראל הוא קדוש וטוב מוכן לצדק ויושר, שהוא באמת דעת ד' בעולם. וזהו סוד "עני ורוכב על החמור" שאמרו בתק"ז שהוא דרא דעקבא דמשיחא, שהוא "טב מלגאו וביש מלבר", סוד "כלו הפך לבן - טהור", וחמור אע"פ שיש בו סמני טומאה יותר משאר בהמות טמאות, שמהן נמצאות שיש להן סמן-טהרה אחד, מ"מ יש בתוכיותו קדושה, שהרי הוא קדוש בבכורה, אלא שהיא גנוזה ומוסתרת מאד, וסופה להגלות ע"י העילוי של פדיון. ואלה הם דברים, שא"א לבארם בכל עמקם כ"א מפה לאוזן בשעת רצון המוכשרת ליושבים לפני ד'.

עכ"פ הנני על משמתי אעמודה לקרב ולא לרחק, ולקרב אפילו את המרוחקים בזרע. וזאת תהי' כל מגמת תפלת כשרי ישראל, לקשר את כל נשמות עם ד' למקור החיים ולגלות את אור הקדושה הטמון בהם, ואין ערוך ושיעור לשמחת עולמים וחדות ד' הבאה מאתהפכא חשוכא לנהורא, וזאת היא עיקר התורה שנאמרת בהיכל משיח, כאמור בריש הזוהר. והיו נא דברי אלה לשמחת לב כ"ת ולב כל יראי ד' המצפים לישועתו באמת.

ידי"ע איה"ק הנ"ל

אגרות הראיה / כרך ב / שעה

בי"ה, י"ט מנ"א הרע"א.

שלו' וברכה מקודש לכ' ידי"נ הרב הנגיד היקר בתו"ר מו"ה דוב מילשטיין נ"י. אחדשה"ט באה"ר.

מכתבו היקר הגיעני ושמחתי בדבריו היקרים ומידידותו הנאמנה. והנה האתרוגים יקבל בע"ה, וישמח ויחוג בדיצה וחדות ד' במצוה כמאמרה פרי ארץ חמדה. וע"ד שאלתו בנדון שכתבתי בחוברת "הניר" ע"ד אותו האיש, שהי' לו כח אישי נפלא והזרמה נפשית, שנמצאו איזה אנשים שתמהו ע"ז וחשדו אותי כאילו באתי לספר ח"ו בשבח, של אותו פושע-ישראל, שעשאוהו נכרים ע"ז. ידע ידידי, שלא כן הדבר, וכל מי שיקרא את מאמרי העמוק הנ"ל באותו העיון הראוי לענינים רמים כאלה, לא יוכל להעלות כלל על דעתו, שיש כאן ענין של שבח. כי הלא כה דברי, שעצם הכח האישי וההזרמה הנפשית הוא כח טבעי, והוא תלוי בהכשר

גדול כ"כ, שנתבסס אויר העולם מקדושת תוה"ק, אבדה הקליפה את כחה עד שלא תוכל להחזיק מעמד שלא להשיב ולהציל מידה טרף, וידידי שאל ע"ד טעם דבר זה. הנה, אהובי, אלה הם מהענינים העומדים ברומו-של-עולם ומקורם קודש ברוי-תורה. ולאהבת ידידי ארמוז לו בקצרה: כלל גדול הוא, שאע"פ שהעולם יורד תמיד בירידה אחר ירידה, מ"מ אין זה כ"א מצד החיצוניות שלו, דהיינו שהמעשים והמדות נופלים ואינם בערך של דורות הראשונים מצד פרטיות הנשמות. אבל מצד הפנימיות, דהיינו כח-הכלל של כללות קדושת האומה כנסי", כל דור ודור מוסיף על הדורות הראשונים, מפני שהקדושה מצטרפת, ונמצא שהקדושה של מעוט תורה ומעשים טובים של דורות האחרונים מוסיפה אור לשעבר ג"כ, ועבירה אין לה פירות ולא צירוף, בסוד "יתפרדו כל פועלי או"ן". ע"כ כללות האומה בתוכיותה היא מלאה יותר אור ד' מכפי הערך של העבר' אלא שאין הדבר נגלה לעין עד בא משיח צדקנו, ב"ב, שיצא מ"היכל קן צפור", כלומר: מכל הקדושות שבכח יגלה בפועל, וראו כ"ב יחדו. וע"כ בזמן שהי' רחוק מגאולה הי' אפשר לקליפה להתלבש באמונות רעות בפועל כמו ע"ז וכשוף, ומינות היא ג"כ אמונה רעה תמציתה היותר רעה של ע"ז, וכשהיא בולעת איזה נפש טובת היא אותו במצודים ומוצצת את דם החיים הרוחניים שבנשמתו, רח"ל. בסוד "שממית בידיה תתפש". אבל בזמן הקרוב לגאולה אין כח לקליפה להמציא אמתות רעות, כ"א להקליש ח"ו את אור האמונה בלב החלשים. וחלישות זו, אע"פ שהנלכדים בה חושבים שהיא כפירה, והם כמו נתפסים ברשת באין דרך הצלה, אין לה שום ערך ועל מציאות כלל כ"א חסרון הסברה והארת השכל והרגש, ע"כ מיד שמאירין להם בדרך ד', ע"פ דרכי שכל ישר והרגשות טובות, הולך האור ומאיד עליהם וסופם לחזור למוטב, והם שבי פשע ביעקב ואליהם יבא לציון גואל. ע"כ עלינו להיות בטוחים בחסדי השי"ת, הזוכר חסדי אבות להביא גאולה לבני בנים, שכל בנינו, אפילו הנדחים והאובדים לפי מראית-עין, יהיו למודי ד', והכתוב אומר (זכריה י" ט'): "ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבוי". כי הרע שבהם איננו כ"א חיצוני ובתוכיות הנשמה הכל טוב וקדוש, ע"כ הם מתעוררים לכמה מחשבות של יושר וצדק, אע"פ שהם תועים בדרכם ולא זו הדרך ולא זו העיר, מ"מ הרבה מהם דבקים באומה בכללה ומתפארים בשם ישראל, אע"פ שאינם יודעים בעצמם מפני מה ולמה, ואע"פ שהם מחקים בזה את האומות שהם דבקים עכשיו כל אחד בלאומיות שלו, מ"מ שורש מדתו של עשו הוא פורה ראש

בבא עתה בעה"י, ע"כ צריכים למשך את הכל בעבותות אהבה וחסד, ולהחזיק בכל עז בדרך ד' הטובה הזאת, ולא להתפעל מכל אלה החפצים להגביר סיטרא דדינא, אפילו אם יהיו צדיקים וגדולים בתורה. כי בדורנו, דור עת קץ מגולה, אור בוקר דאברהם זורח, המביא גואל לבני בנים למעו שמו באהבה. ועל שלומי אמוני ישראל החובה והמצוה להרחיב את הרעיון והמחשבה בעבודת הקודש הזאת, של הארת חסד ואהבה על כל אשר בשם ישראל יכנה, ולהתכוין לזה, בכונת התפלה והמצות, ואז אור ד' יופיע על הטובים, על כ"א ואחד כמעלת נשמתו, ובדרך סגולה יואר מאורו אור קודש ונועם ד' לכל הרחוקים, והנביא אומר: "ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבוי". הנני בזה ידי"ע דוש"ת באה"ר כנה"ר, הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

אם מכשירים אותו ע"י קודש עליון הוא מתעלה, ואם עוזבים אותו בעינו, ונמסרים אליו כמו שהוא, נופלים על ידו לעמקי זוהמת ע"ז. ומי שטעם טעם עץ החיים ידע ויכיר, שזהו סוד פנימיות וחצוניות, שכשהפנימיות מחיה את החיצוניות נהפך לקדושה, וכשהחיצוניות פונה את עצמה מלקבל מהפנימיות חוזר הכל לתוהו וטומאה. ובארתי שורש טומאתו של פושע-ישראל הנ"ל ומהיכן כחו לקוח מכח התוהו שנמשך אחריו, ומשך לתהומא רבא של זוהמת ע"ז ביחוד אותם מבני ישראל שנמשכו אחריו. ולעת כזאת, שבעוה"ר ההסתה מרובה ליציאה מן הכלי, מצאתי לחוב קדוש לבאר דברים הללו. וזה דרכם של חכמי ישראל מעולם, לא להקטין את ערכם האישי של הרשעים הגדולים כ"א להראות את גודל כחם ולבאר, שבכל גדלם השחיתו, בהשתקעם בטומאתם. וכן נאמר על בלעם: "בישראל לא קם, אבל באוה"ע קם ומנו - בלעם", והיינו גודל ערך, אלא מצד הרע וההפוך. ולא הביאו דברי לידי תרעומת אלא את קטני הדעת, אבל ת"ח אמתיים גדולי תורה, העומדים בסוד ד', הם מבחינים ב"ה את ערך האמת והתועלת שיש בדברים הנ"ל, שהם באמת מכלל רזי עולם, שמשום עת לעשות לדי' הסכמתי לגלותם, כי השעה צריכה לכך. וגדולים וטובים ממני סבלו דבת עם, בשביל ענינים כאלה, שלחץ אותם רוחם הטהור, בשביל תקון הדור, לדבר דברים חדשים ולגלות נסתרות, שלא הורגל בהם השכל ההמוני, ובשביל כך רבו המתלוננים עליהם, עד אשר יצא כברק צדקם ונצדק קודש. ואם הי' הזמן מוכשר כדאי הי' הדבר להאריך הרבה בדברים הנעלים הללו, אבל כעת יספיק הקיצור הנ"ל. והדן אותי לכ"ז ידונו אותו מה"ש לכ"ז.

וע"ד ההתנהגות עם בניו שי', אשמח מאד במה שכבוד ידידי שומע לעצתי, לאחוז במדתו של אברהם אבינו, מדת החסד, ומדת השלוי' של אהרן הכהן, זיע"א ועכ"י. ואקוה בע"ה, שע"י ההתקרבות סוף-כל-סוף יפעלו עליהם דבריו היוצאים מן הלב, וכמה שיהי' מזה ניכר בפועל הרי היא מציאה רבה, ומה שישאר כמוס בלב יעשה את פריו בעה"י לימים הבאים לטובה. כי מי זה יוכל לשער את האורה והקדושה הגנוזה שנשמת כל אחד מישראל, וסוף-כל-סוף יצא הכל אל הפועל לטובה, ובאו האובדים והנדחים להשתחות לדי' בהר הקודש, ודי' עליהם יראה, ואז יגלו פתאום כל אוצרות הטוב של כל הנקודות הטובות, שהשפיע כל אחד על חברו וכל אב על בנו, לשם ולתהלה ולתפארת-עולמים. וכבר דברתי כמה פעמים, שדוקא זה הדור, הנראה כ"כ ריק ופורק עול, הוא היותר מוכשר לאור תשובת אמת, באהבה ובגבורת קודש

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י' אד"ר תרע"ג

בענין האתרוגים בשנה זו היה דוחק גדול, וכשבא מכתב כ' כבר לא הי' אפשר להשיג אתרוג נאה שיהי' ראוי לשילוח. כעת בע"ה הולך הענין של האתרוגים הכשרים ומתחזק, וראוי לכל שלמי אמוני עם ד' וכל גדולי ישראל לעזור בזה בכל עז.

ע"ד הלעז על מסחר בית פעלמאן אל יחוש כ"ת, הם מוחזקים בכשרות. ובכלל ענין היין הכשר משומר הוא, ומי שנוקק להכשרים ממני הוא נזהר ב"ה שלא יקלקל את עסקו, ויכולים כל צדיקי הזמן ושלמי אמוני ישראל החרדים לדבר ד' לסמוך שהוא כשר בעהשי"ת.

והנני בזה חותם בברכה באה"ר, כנה"ר ונפש ידי"ע דושי"ת מקודש, הק' אברהם יצחק ה"ק

כעת הוא שעת-הכושר גדולה לקנות קרקעות באה"ק ולהגדיל היישוב. מי יתן שיתעוררו לזה גדולי הזמן הצדיקים המפורסמים, להמשיך חסידים ואנשי מעשה ליישוב הקרקע ועבודת האדמה ומסחר הפירות והיין שבאה"ק. אז יולד מזה חיזוק גדול לתשועת ישראל בין בגשמיות ובין ברוחניות, ויותר מכל ברוחניות למבין דבר לאשורו. מי יתן והי' ידי"ע הנ"ל

כ' ידידי וחביבי הרב הנכבד והיקר בתו"ר טהורה מו"ה דובער מילשטיין שליט"א. שלו' וברכה באה"ר, מכתבו היקר מחודש מרחשון דנא הגיעני. וכאשר תמיד טרדות רבות עוטרות אותי, איני יכול לשלם חובות מכתבים בזמנם גם לידידים היותר יקרים ככ"ת ש"י, ואתו הסליחה.

ע"ד יחושו לבניו ש"י, הנה את דעתי יודע כבודו מאז, שאני אחוז בזה במדת-החסד מבלי שום נטי' אחרת, ומימיני בל אמוט בע"ה. ברחמים רבים עלינו להביט על הבנים המבולבלים ברעיון ובמעשה בדורנו, ולתמכם בכל אשר תשיג ידנו, לקרבם להתורה והיהדות בכל דרכי-נועם שבעולם. ודעתי היא, שצריך שיהי' יקר בעינינו קורטוב אחד של טוב שנרויח מהם, אפילו אם לא יעלה הרבה בידינו. אבל לעומת-זה אני מכבד מאד את נטיית לב כת"ר לאמונת-חכמים, שלא לסור מדעת מורו הרה"צ ש"י¹. ע"כ נתינת-עצה מצדי לכת"ר בשאלה קשה זו היא מעבודות הקשות שבמקדש הוראה זו, של הדרכת דרכי-חיים של ההנאת עצה². לדעתי יש ניצוץ קדוש בכל נפש ישראלית, וכשמקרבים ומחבבים מעירים את הניצוץ הטוב והי' לשלהבת-קודש. ובהמשך-הזמן יהי' יכול לפעול גם אצל בנו גם אצל משפחתם שיתנהגו בכל דרכי היהדות, ולחבב עליהם את קדושת ישראל ע"פ דקדוקי-תורה בקדושה וטהרה, לתן להם משל מכמה בתים אינטליגנטים באשכנז, שהם מתפארים בגאון במה שהם הולכים בדרכי-היהדות בכל הפרטים, בעניני כשרות-הבית וחי-המשפחה, ובזה הם באמת מפוארים ונהדרים, וחוט-של-חסד של קדושת-ישראל חופף עליהם, להוסיף יפעה על כבודם וחייהם המהודרים בתכסיס של עושר וגבירות.

ובאופן-התקרבות יש תקוה גם מהצעירים כולם, כי ככל אשר יראו שהרתוק שבין האבות לבנים אינו ניתק בשביל שגיאותיהם, שהם עושים בדרכי-חייהם מפני החושך של הדור, ככה מוכרחים רגשי-תשובה נסתרים להתנוצץ בלבבם, והרגש מביא לידי מעשה, ומעשה מביאה לידי אמונה, עד שמצילין ע"י הדרכה זו נפשות ודורות, בעה"י.

¹ הרבי מפאריסוב ר' יעקב צבי ז"ל בעל ס' "עטרה לראש צדיק"
² אבות פרק ו' מ"א.

שער שלישי - שורש המחלוקת בעניין היתר המכירה וביחס ליישוב החדש

אגרות לרידב"ז

דגשים לשער השלישי

- ✓ הצורך בהיתר המכירה והנזקים בלתו (שיא, תקנה)
- ✓ המבט הכללי על הסוגיה (שיא תקנה, מבוא לשבת הארץ פט"ו)
- ✓ חלק מהנימוקים להיתר (תקנה, מבוא לשבת הארץ פט"ו)
- ✓ המצוות התלויות בארץ סיבה או סימן לקדושת הארץ (תקנה, מבוא לשבת הארץ פט"ו)
- ✓ האם ניתן לסמוך על ההיתר גם אם רוב הרבנים אוסרים? (תקנה)
- ✓ השפעת התורה הפנימית על המבט (תקב תקנה)
- ✓ אין בונים דין על פי יראה חיצונית (שיא, תקב)
- ✓ היחס ליישוב החדש (תקב, תקנה)
- ✓ היחס בין הבחירה לסגולה (תקנה)
- ✓ קירוב פושעי ישראל (תקב, תקנה)

אגרות הראיה / כרך א / שיא

ב"ה, עיה"ק יפו ת"ו, י"ט סיון תרע"ן.

לכבוד ידי"נ הרב הגאון האמיתי מופה"ד מו"ה יעקב דוד רידב"ז שליט"א,

שלו וברכה באה"ר.

מכתב ידי"נ כ"ג שי' הגיעני כעת. ותמיהני מאד למה משיאים כונות זרות בדברי, באיזה אופן מצאו לתלות בי שאכוף את אותם שאינם מסכימים ע"פ דעתם על ההיתר, שיאכלו מה שאסור לפי שיטתם. כונתי היא רק, שאני מחוייב לעמוד בפרץ נגד המוציאים לעז על אותם הבאים לישוב את ארץ ישראל, ובאין להם דרך אחרת הם מוכרחים לסמוך על ההיתר, שכבד יצא טיבו ויש לו ידים בשיטות

התלמודים והפוסקים, שהוצאת לעז זו מזיקה את הישוב היזק רוחני והיזק חומרי. היזק חומרי, כאשר הדבר אי-אפשר שהכל יקיימו את דיני שביעית בלא הפקעה, ואם לא יוציאו לחו"ל את הסחורה, את היין ואת תפוחי-הזהב והשקדים וכיו"ב, ממש תשם הארץ, חלילה, ויחרב הישוב החדש, ועמו מוכרח להיות נהרס חלילה הישוב הישן ג"כ, כי למתבונן בעין פקוחה הם שניהם אחוזים זה בזה. והיזק רוחני, שע"י פרסום האיסור תסתם הדלת של הכניסה לא"י, לבנותה בבנין של נטיעה וזריעה ומסחרים ביבולה, לפני כל שלמי אמוני ישראל, ואז יהיו הבאים רק משליכי הדת אחרי גום, ואין שעור לנפילת היהדות בא"י בכלל, שתוכל להיות נצמח מזה. כי עכשו, אע"פ שבאים ג"כ החפשים, מ"מ בכל מושבה נמצאים ובאים ג"כ בעלי תורה ויראה, והם מתאזרחים בתור בעלי-בתים חשובים, ומתוך כך מוסדי הדת מתחזקים, בשמירת הכשרות וכיו"ב, אבל אם הסגר הדלת לגמרי בעד יראי ד', כי קבלתי מכתבים, וגם השכל נותן, ששום אדם עשיר, אפילו ירא שמים, לא ירצה להשקיע רכוש בא"י, בזה"ז שאותותינו לא ראינו בעוה"ר, באופן שע"י השביעית יופקעו כל יסודות מסחרו, ואין שיעור להנפילה הרוחנית. וההיזק השני שיש בזה ברוחניות הוא, כי כפי המצב של הישוב הלא-אי-אפשר בשום אופן שלא ישתמשו רובם בהיתר ההפקעה, ואם מורים להם שאע"פ שההיתר בא מצד הדחק, מ"מ הוא היתר כשר ע"פ דין תורה, אז הם בעצמם נזהרים בשארי ענינים של קדושת התורה והמצוה, וגם בענין שביעית עצמה הולכים הם בזהירות, עכ"פ רבים מהם, ע"פ סדרי ההיתר שמתרחקים מאיסור של תורה, ומתייחסים בכבוד להוראת רבנים על כל פרטי עניניהם, ומתוך כך כללות קדושת ישראל מתחזקת ותופסת מקום, מה שא"כ אם יחשבו שכל מה שעושים יעשו באיסור והם רשעים ועבריינים, אז מתוך היאוש והקצף יוכל הדבר להביא לנתיקת עול והפרעת התורה והמצוה בכמה ענינים, עד שיצמח מזה חלילה חורבן גדול לכללות היהדות באה"ק. ע"כ מי שהוא בכלל רואים את הנולד, ורוצה לעבוד את ד' לא בהתפעלות של דמיון לבד, כ"א בשכל צלול וחשבון ברור, כמו שראוי לאדם אשר חננו ד' דעת וחשבון יחליט בדעתו שאנו חייבים לעמוד על המשמר, שלא יאבד ההיתר, הנהוג ע"פ ההפקעה, את כחו, וכיון והונהג הדבר זה כשלש שמיטות, ולא מיחו ע"ז גדולי הדור באה"ק למעשה, ופנים בהלכה יש ע"ז, שכל מי שיש לו דעה ישרה מוכרח להודות עליהם, למה זה יהיה בעיני כ"ג לתימה אם אני אומר, שנגד כל מי שיצא לשוות את רבים מאחינו ב"י לרשעים, ולגרום ע"ז חורבן רוחני

וחומרי לארץ אבותינו, שהנני מוצא את עצמי מחויב לצאת כנגדו. אבל על אנשים פרטיים, הרוצים להחמיר על עצמם, מי זה ח"ו יעיז ללחום נגדם' ואיך אפשר גם לחשוב שזוהי כונתי.

וע"ד חיפוש דברים שראוי לתלות בהם המחלות, לע"ד אין לנו חטא גדול משנאת חנם, שאנו שקועים בו בעוה"ר, ויותר מכל מקום מצא לו יצרא בישא זה מקום אצל יראי ד' ות"ח, ויותר מכל מקום באה"ק. **וזהו לפי גודל קדושתה, מתחזק צד המחריב לחבל ולהשחית.** ואנו צריכים להתאמץ בדור זה להחזיק במדת השלום, ולהרבות אהבה ואחוה בישראל, ולהרבות כבודם של ת"ח המוחזקים וידועים לאנשי אמת ועובדי ד' בכל לבבם' שאינם חשים על ממונם ועל כבודם, רק בשביל כבודו של הקב"ה וכבודן של ישראל וטובתן בעולם. ובטוח אני, שאם נחזיק בדרך הקודש הזה, יסיר ד' כל מחלה מעמו ומארצו, ויצוה את ברכתו בכל מעשי ידינו, וישוב אה"ק ילך ממדרגה למדרגה בעליה אחר עליה. וכל מה שיוסיפו אחינו בני עם קדוש לבא ולהתישב בארץ חמדה, כן תהיה יותר אפשרות להרחיב את גבול שמירת קדושת השמיטה, כי לא יצטרכו רבים מהם לשלח את יבולם לחו"ל, ויאכל הכל בקדושת שביעית ובלא העברת איסור סחורה, וישמח לב אוהבי ד' וחושבי שמו.

ובכלל אין זה דרך התורה כלל, לבנות דין ע"פ יראה חיצונית של עונשים, ד ישמרנו. אנחנו צריכים לברר ממקור התורה, אם יש מקום לסמוך על היתר זה בשעת הדחק או לא. ואם יעלה בדינו שיש מקום לסמוך, אז אסור לנו לתלות את העונשים בזה, כי אין הקב"ה עושה את תורתו פלסטר ח"ו, ואנו צריכים לפשפש במעשינו, בענינים אחרים, במעשים ובמדות, שרבה בהם המכשלה בעוה"ר, כאשר האריכו בזה גדולי צדיקי הדורות. וד' ישים שלוי על עמו ועל נחלתו.

והנני ידי"ע דורש"ת באה"ר ואהבת עולם,

הק' אברהם יצחק ה"ק

נ.ב. **ומש"כ כ"ג, שהמתיר הראשון לא נלחם ע"ז, תמיהני למה הי' לו להלחם, הלא הי' יושב בחו"ל ולא ראה כלל את עניינם ולחצם של האכרים,** שעניינם תלויות להחיות את נפשם ונפש ביתם מפרי אדמתם, בשעה שהם נלחצים ממסים וארנוניות מעבר מזה, ומהוצאה יתירה שסדר השביתה, שאחרי כל היתר המכירה, העמיס עליהם, מעבר מזה, ולא ראה ג"כ את הסכנה לכללות היהדות שנצמחת

ע"י הכרזת האיסור בדבר כזה שאי אפשר לעמוד בה והעומדים בפנים לא היו צריכים להלחם, כי עד שמיטה זו הלך הענין במישרים, כל יחיד שרצה להחמיר על עצמו החמיר, אבל לא הופרע סדר המשא-ומתן שהוא מקור חיותם, ולא הוצא שום לעז על המהלכים ע"פ סדר ההיתר, כשם שאין מוציאים לעז על יהודים רבים המוחזקים, או שיש להם משלהם, פרוורים וחצרות גדולים, שהם עושים ע"י גויים את כל עבודת השדות ע"י בהמותיהם בקרקעותיהם בשו"י"ט, ע"פ היתר מכירה של הערמה, מפני גודל ההפסד, ורק עכשו מחדש נקהלו המחמירים לקרא תגר ברבים, ולומר דבר שאינו נשמע בשו"א, כ"א מביא קלקולים לאין שיעור, - איך אפשר שאנכי העומד בתוכיות הענין של הישוב לא אעמוד לימינם.

והתימה שמתמיה על שהפושעים עומדים על ימיני, והיראים לנגדי, מה זו פליאה. הענין החומרי, של הרעה, שהאיסור מביא להישוב ולאה"ק, זה מכירים הכל, ע"כ כשאני מדבר להגן בזה הם מכירים שאני עושה איזה דבר טוב, והיראים שמים את עיניהם רק בצד הרוחני, ובודאי יותר טוב להחמיר מצד זה. אבל ישנם גם מהיראים שיש להם הסתכלות בהירה, ואינם מאנים לא את עצמם ולא את אחרים, והם באמת מכירים את כונתי הרצויה, ועומדים על צדי. וכבר הי' בימי עזרא, שכמה גדולים וטובים לא רצו ליסד את הישוב בא"י ונשארו בבבל, ועזרא לקח עמו את הפסולים' שהיו מעשיהם כעורים, והי' העולם ראוי, להיות נהפך לתל מלח מפניהם, והיו מחללים את השבת גם בא"י, ומי"מ גרם הדבר שע"י צמיחת ישיעה זו נבנה הבית השני, שזכינו על ידו לפרסום תורה שבע"פ והרחבת גזירות חכמים והתפשטות תורה בישראל, כדאיתא בספר היכלות א שעיקר הדרה של תורה הי' ע"י הבית השני. וכן יהי בעה"י בימינו, ע"י מה שנחזק את הישוב ההולך האור בע"ה, ויתרבו אחינו העולים לישוב את אה"ק, יצמח אור גאולה וישועה. וסוף כל המורדים והפושעים לשוב בתשובה שלמה מתוך אהבה ושמחה, ע"י אור שפע קדושת אה"ק שתשפיע עליהם, ע"י סיוען של ת"ח עובדי ד' ואוהבי ישראל באמת, שיתהלכו עמהם בנחת ואהבה, ויראו לכל העולם שהם דואגים עבורם ונכנסים בגורלם ומצבם, ועי"ז יתעורר הניצוץ הנרדם של קדושת ישראל הכמוס בעומק, אפילו בלבם של המוקצים והריקנים, ויהיו כולם יחד כלי מחזיק ברכה להיות לעם לדי' על אדמת קדשו, אשר בחר בה מכל הארצות. ומי יתן ויכנסו דברי בלב הדר"ג, ויתן ידו עמדי ללכת בדרך הקודש הזאת, לעזור בהרמת קרן הישוב,

ויתקדש על ידינו שם שמים בעולם, ויתרומם דגל התורה וכבודם של ת"ח על אדמת הקודש.

ידי"ע הנ"ל

ומש"כ כ"ג, שהלא כבר הדפסתי את שה"א, ומה יש ללחום עוד יותר. הלא הודעתי לכ"ג ידי"נ שי', כי בכונה לא סדרתי את כל הדברים בענין זה בהבנה גמורה, מסודרת ועמוקה כראוי, וכמה צדדים וטעמים ברורים השמטתי לגמרי, והכל כדי שלא יקלט עי"ז ענין ההיתר יותר מדאי, ויהי' תמיד נחשב רק להוראת שעה, וענין שהותר בדוחק, רק מפני שעת הדחק. אבל כשמרחיבין דברים הללו עי"פ דרכה של תורה, כפי הדרך הנהוג מאז בישראל לחפש צדדים של קולא בענין גדול שהוא צורך רבים, אז יוקלש יותר מדאי ענין האיסור, מה שאיני חפץ בשום אופן וענין. ואע"פ שאם יהי' הדבר מכריח מלהעיר תמיד, שהוא היתר של דחק וענין של הוראת שעה, אבל ילכתחילה ניחא לי שלא אצטרך לבא לידי מדה זו, ויהי' הדבר עומד כפי התכונה הרפואה שנתתי לו בהמבא.

ובאמת אי-אפשר לדון בענין שביעית בא"י דין מנהג. שהרי כ"ז שלא היו יקרקעות של ישראל מצויים לא הי' כלל מנהג קבוע, כיון שקרקעות של גויים הותרו זה מאז, ונמצא הישוב עצמו הוא שחידש את השאלה, שנולדה יחד עם הדחק הגדול, וכשדנים על הלכה חדשה ומצרפים בה כל הספיקות וספיק-ספיקות, בעיקר החיוב, ומדאורייתא או מדרבנן, ובספק השנים, שאע"פ שהוסכם על שנה אחת מ"מ לא הוברר בשביל זה הספק, רק הוסכם שלא להחמיר ביותר משנה אחת, ובררו שנתו של הרמב"ם, אבל בשביל כך אינו יוצא מכלל ספק לענין צירוף של עוד ספיקות, והארנונא ויסוד חקי הקני', שע"פ לשון השטר הנימוסי הכל הוא של המלכות, ואין האכר אלא אגיסטון שנוטל תשעה חלקים עי"פ החוק, ועי"פ האמת רק ששה או שבעה חלקים, וכאלה רבים מאד הצדדים לפרט בדרכי ההיתר עי"פ סדר נכון, שכאשר נדמה לשאר הוראות חמורות, המוחזקות לקולא מעולם, או שנתחדשו להקל עי"פ הוראות אחרונים, לא הי' מקום כלל לכל ערעור בעולם.

הנ"ל

ואחרי כל אלה הנני כופל ומשנה ומשלש, כי אין כל עיקר חפצי ומגמתי כ"א ללמד זכות על ישראל, וביחוד על עם קדוש היושבים בחצרות ד' בהר קודש קנתה ימינו ית"ש לא יוצאו עליהם ח"ו לעז שהם רשעים ועבריינים בכללם, אבל לא ח"ו לרפות את ידי המחזיקים במצוה הרבה והקדושה, שאחר כל הקולות, ולימודי צדדי היתר, גנוז בה אור גדול של גאולה וישועה ופדות לעם ד'. ועיני צופיה תמיד ילחדות ד' וישועתו, שיכונן בחסדו את ישוב אה"ק על בסיס נכון וחזק ושילוח ברכה ושפע טוב, באופן שיהי' דבר השמיטה נכון ומקובל להעשות באהבה, בלא הריסה וקלקול הישוב כ"א בברכה ושלות השקט. ואני מאמין ומקוה, שכשם שאנו מלמדים עליהם זכות מלמטה, כך ילמדו פרקליטים וסניגורים מליצי יושר ללמד עליהם זכות מלמעלה. וחובה רבה מוטלת על ת"ח וצדיקי הדור להתפלל בעד זרע קודש המוכרחים להשתמש בהיתר זה, שלא יארע להם כל פגע ומחלה, כי הלא גם "בכל פרשת העיבור יהיו כל צרכיהם לפניך", וק"ו שדבר זה נעשה עי"פ הוראה, ואין כאן חלילה פרישה לדבר עבירה, ואפילו אם ח"ו לא נתכונה ההלכה כראוי, הן אל כביר ולא ימאס. ובטחתי בחסד עליון ב"ה, שכל מה שיתרבו צדדי לימוד הזכות עי"פ דרכה של תורה, ומצורף לה תפילת רבים בעד

עדר ד'

השב אל רבצו ואל נוהו, כן תגדל הברכה ויהפך הנגע לענג והפשע לשפע רב טוב על עם ד' וחבל נחלתו. כי אין שיעור לגודל כחם של צדיקים ות"ח כשהם באים לזכותם של ישראל, ועליהם הכתוב אומר: ותגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור, הנ"ל

אגרות הראיה / כרך ב / תקכב

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"ט אדר ב' תרע"ג,
לכ' הרב הגאון הגדול כו' כו', מוהר"ר יעקב דוד
רידב"ז, בעין זיתון תובב"א. אחדשה"ט,

הנני משיב בקצרה עי"ד כ"ג. זקף על חשבוני זריעתם של בני סאמארין (זכרון יעקב) ע"י ישראל, מה שמפורש צוחתי שהזריעה, וכל מלאכות שהן מה"ת אסורות עי"י ישראל, אפילו אחרי המכירה. ובודאי כ"מ שנענשו בשביעית הי' מפני שלא שמעו את ההוראה עי"פ גדרי'. ולו שמעו להנצל מחשש של תורה, ועשו עי"י ישראל רק מידי דרבנן, אז אפילו אם ההוראה היא ח"ו שלא כדון, אז יש עמוד לסמוך

השכיל לדון אותי לכ"ז, מה שהיא חובה גם לעומת הדיוט שבישראל.

וביותר גדלה תמיהתי, ע"מ שתמה עלי מדוע לא פרסמתי שאני מתחרט על שעקרתי שמיטה מארצנו הק'. איך מיחס לי דבר שלא עלה על דעתי, איזה עקירה עשיתי, וכי בשביל שראיתי בבקיות מצב הישוב שהוראה זו שיצאה מכמה ת"ח חשובים שבכל אופן בעלי הוראה הם, - אפילו אם נפקפק בגאונותם כשיטת כ"ת. ואני בעניי איני מבין כלל על גאונות, - היא הוראה מוכרחת גם בשביעית שעברה, ולא להתיר הוצרכתי, אלא להיפך לראות שעכ"פ תעשה מכירה, כדי שלא יהי' המכשול יותר גדול בלא שום צד היתר, אומר כ"ת עלי שעקרתי שמיטה מאה"ק, שרא לי מרי'. וביחוד תמיהני על עצתו לצאת לחו"ל לקבל רבנות, שממש אם יתנו לי מלא חללא דעלמא בשביל רגע אחד של נשימת אוירה הקי' של א"י, ולעומת זה אם כל כסף וזהב שבעולם יתנו לי בשביל נשימה אחת של אויר הטמא של ארץ העמים, בוז אבוז להם, זולת אם יזדמן איזה צורך גדול בשביל קדושה כללית, שאז הבטיחונו קדושי עליון שכשיוצאים לחו"ל ע"מ לחזור באופן המצווה ע"פ התורה הולך אויר א"י עם הדבק באהבת ידידות קדושתה, ובדרך רוחני גם המקום שעומד עליו יש בו קצת בחי' קדושת א"י, אבל לעזוב את מקום בית חיינו, ולצאת לחו"ל, שדומה כעובד ע"ז, תמה אקרא על עצה כזאת שתצא מפי גברא רבה דכותי נ"י. ואת ה"שבת הארץ" לא פיזרתי כלל. בתחילה חשבתי להדפיס רק את ההלכות שסדרתים לעצמי כדי להורות הוראה לשומרי שביעית הבאים לשאול על פרטי דברים, ואח"כ כאשר ראיתי שהרשעים חפצים שלא ימצא שום מתיר בדרך הפקעה שבעולם, כדי שיוכלו לצאת בפומבי ולהגיד בריש גלי שצריך הישוב לפרוק לגמרי את עול המצות ח"ו, שהרי בין כך וכך הכל אסור, ואז היתה הפרצה נודאה לא רק בענין שביעית, אלא בכל עניני מצות התלויות בארץ ובכל עניני היהדות, שכך הוא הדרך כשאדם חושב עצמו לרשע הוא מתפרץ יותר ויותר, כמשי"כ הספרים בפ"י א"ת רשע בפ"ע", ובטעם התשובה, על פסוק כי עמך הסליחה למען תורא - הייתי מוכרח לכתוב בזהירות גדולה דברים של מליצת זכות על הסומכים על ההיתר", שכבר יצא ונתפרסם, מבלעדי, ע"י הגרי"א והרב הספרדי אלישר ז"ל, ועוד כמה מפורסמים. ובאמת אע"פ שטעם יחידי אין על היתר זה בבירור, אבל מכל הסניפים יחד, יוצא ענין ברור שאין כה עכ"פ למחות בחזקת יד, במקום הפסד של מליונים, ויסוד הישוב ע"פ הטבע והמצב.

דבשווג בדרבנן אפילו כפרה א"צ, וק"ו שאין עליו עונש ח"ו. ולא הי' הדין נותן לכ"ת לבגוד באהבה מושרשת שלנו, הנוסדת מעולם על יסוד קדושה וטהרה תל"י, ע"י עובדא זו.

ועל טענתו השני', אודיעו שכמאז כן היום הנני מתעב את הרע של הרשעים, ואת החלק הטוב שבהם לעולם הייתי מוקיר, ואוהב, כי חלק ד' הוא. ומי שזוכה לטעום באמת טעם רזי תורה, יודע הוא כי כל העבודה השלימה רק ע"ז היא בנוי', לקרב רחוקים וללקט ניצוצי הקדושה מכל מקום שנתפזרה ולענין דיעות צריכים ללמוד בעיון את המקורים שלהם, בשקידה כראוי לתורה לשמה. ובעוה"ר העוסקים רק בלבושי התורה הנם טועים בזה מאד, ד' ירחם עליהם ויסלח להם בגודל חסדו. ותל"י לבי מלא אהבה וידידות בשלהבת אש קודש, לכל שלמי אמוני ישראל, וביחוד לת"ח יראי ד' באמת, לכ"ח וחד לפי מדריגתו, ועם כל זה כשאני רואה גם בריקנין שבנו איזה מדה טובה, איזה יושר ואמת, או גם שיחה נאה ודרך ארץ, אני מקרבו בשביל זה. ואקוה תמיד שע"ז יחזרו למוטב אם הרבה או מעט, ואפילו אם יגרום כח ההתקרבות, שרעיון כ"ד של תשובה מיראה או מאהבה יתכנס בלבם על רגע אחד, כדאי כל הטורח שבעולם. ומי שהוא שם לבו על דרכיו, וכבוד שמים וכבודן של ישראל חביב עליו יותר מכבודו, יבין את אמתת דרך הקודש הזאת ויכיר את ערך יקרתה.

ומה שטוען שהם אומרים שאני משלהם ח"ו. הנה הובטח א"א ע"ה "ונברכו בך כל משפחות האדמה". ובכל הנביאים והצדיקים הראשונים, אפילו אוה"ע מתפארים בהם, וכי זהו פגם לכבודם ח"ו. ת"ל אני איני מכוין למצא ח"ו חן בעיניהם ולא בעיני כל ברי', ועיקר מחשבתי תל"י היא בלתי לד' לבדו, ב"ה וב"ש.

ומה שמתמה איך יערב לי אוכל, בראותי את ה"מגילה" שכתבו הני בריוני. תמיהני וכי מדמה כ"ג באמת שאוכל ערב לי, ידע שאין הדבר כן, אלא אין שיעור לצערי הגדול שממש נחליתי מזה על עלבון תוה"ק מיד הפריצים. אבל חשבתי דרכי שלצאת במחאה, אין בו מועיל, שזה יהי' כהוספת תבן על מדורה, שבודאי היו מוצאים ע"י סגנון המחאה גופא מקום להוסיף סרה, והייתי מוכרח לאחוז בפלך של שתיקה, דוקא מפני כבוד התורה. ותמיהני על כ"ת שכבוד התורה וחבתה ממלאים את לנו, איך לא

ומש"כ כ"ג שאגלה את דעתי שהוריתי רק הוראת שעה, באמת גם הוראת שעה לא הוריתי, רק סדרתי את הענין הנהוג שלא יהי' הפקר גמור, וכתבתי מפורש שהדבר תלוי בכח ב"ד יפה בכל שמיטה. ויה"ר שיבא משיח צדקנו ב"ב, ונזכה לשמח לפני השי"ת בחבת ידידות קיום כל מצותיו, ובפרט מצות קדושת הארץ, בכל לב ובכל נפש, בחסד ד' על יראיו.

ובסוף דבריו העיר כ"ג ע"ד חידוש אהבתינו, הנני אומר שמצדי לא סרה האהבה מאז התקשרנו בעבותות הידידות, ונאמנים עלינו דברי חז"ל הקדושים שאהבה שאינה תלויה בדבר אינה בטילה לעולם'.

אשרי חלקו דמר הדר"ג, שזכה להיות חפשי מעול הציבור, ויוכל להתבודד ולעסוק בשלימות האמיתית, ואני עני הנני מיוגע ומוטרד כל היום ממשא עבודת עם ד' אלה, שכל שעשועי הוא רק מה שאני מזכיר את עצמי, כי על אדמת הקודש, ועל הארץ שקרא הוא יתברך חבל ונחלה וכל לשונות של חבה, עומדות הן רגלי, ובו בטח לבי שיעזרני ע"ד כבוד שמו שלא תצא ח"ו תקלה מתי"י, ולא יאמר פי דבר שלא כרצונו, ויאר פניו על עמו, ויסלח לכל חטאתיהם ופשעיהם לא יזכרו עוד, ובלב כולם כאחד, גם לרבות הרשעים הגמורים, יתן לשוב בתשובה שלימה לפניו, ולכולם ישים ברכה ואחרית שלוי' ואלו עתידין ליתן ריח"י. ואנא מזרעא דאהרן קא אתינא, שחסד היא פעולתו, והשלוי' מדתו, והאמת סגולתו, וכל ישעו וחפצו היא צפיית ישועת גוי קדוש, ורוממות קרנו, על הר קדשו.

והנני חותם בברכה, ובברית אהבה, כמאז, וכמים הפנים א"פ, ידידו

אגרות הראיה / כרך ב / תקנה

ב"ה, עה"ק יפו ה"ו, ד"ד סיון תרע"ג.

לכבוד ידידי ורב רחימאי הרב הגאון האמיתי פאר הדור מוהר"ר יעקב דוד רידב"ז שליט"א. מכתב הדר"ג הגיעני במועדו, וכאשר אין לי עליו עידן ריתחא ב"ה, ע"כ הנני יכול להשיבו בלא דחיית זמן. ואבא על סדר מכתבו.

והנה מה שכתב בהקדמת ספרו לא ראיתי כי לא נתכבדתי ממנו בו, ובהזמנות לא נזדמן לי. אבל אם כ"ת סובל מתרעומות של חכמים כאלה על שלמד זכות עלי, הנני מרוצה לסבול תרעומות על שאני מלמד זכות על מאות ואלפים מישראל, שנהגו בהיתר ע"פ הוראה זו בשמיטות שעברו עד כה. ומש"כ שכתבתי בהסכמה לס' נחמת קא"י להתיר בקביעות, ח"ו לא תהא כזאת בישראל. ותמיד בכל יום הנני מצפה לתשועת ד' על עמו, שירחיב את גבולם, באופן שיוכלו לקיים את קדושת השביעית כמאמרה כדורות הראשונים, בלא שום הפקעה והערמה כלל. ואם נבוא לחוש על כל מי שרוצה לתן כונה זרה בדברינו, כדי להתלונן, אין לדבר קץ. ומי בכל גדולי ישראל שנמלטו מתלונות ודיבות עם.

וע"ד היתר ההוצאה ישר כחו דמר הדר"ג, שמחפש תקנה למסחר ישוב אה"ק שחיי נפשות רבות תלויים בו. אנכי צירפתי עם ההיתר שיהי' בדרך הבלעה, עם שכר הפעולה, והמכשירין והכלים, ומפורש יהי' חתום באגרות-המסחר שאין מקבלים על גוף הפירות והיין שום מחיר. ונימוקיו של כ"ת איני יודע כעת.

אבל אם לא ימצא איזה היתר על הזמירה הנהוגה, שבאמת אינה זמירה כלל, כ"א קיצוץ קנים, אז יחרבו הכרמים כולם, לפי טבע של המורכבים דהאידינא ואם כונת כ"ג היא על הזמירה הערבית שקוצצים קצוות הענפים, וזהו רק להוסיף פירות והיא בודאי אסורה מה"ת, אבל רובם אין נוהגים בה. והזמירה הנהוגה מחדש, שלא היתה נוהגת כלל בימי חז"ל וק"ו בשעת מ"ת, אינה ודאי ממלאכות של תורה, ואולי גם אי' דרבנן אין בה כשיתכוין לעצים, ואכ"מ. ואם נוכל להשתוות בענין זה, מה טוב ומה נעים לעשות טוב עם ישראל, להרחיב את מסחר היין, ורבים יודוהו ומד' תהי' משכורתו שלמה.

ומש"כ כתר"ג ע"ד יראת העונש בזה ר"ל, כבר אמרתי למר, שמי שצריך לעשות דבר הנוגע לכלל ישראל, מחוייב הוא שלא להשגיח כלל על עניניו הפרטים, לא מעניני עוה"ז, וגם לא מעניני עוה"ב, כ"א לעשות מעשיו לש"ש, איך שמתברר לו ע"פ התורה ויראת ד' האמיתית. ונאמר בתזב"א שלירא שמים בכל כחו אומרים לו לפעמים אל תירא, וד' לא ימנע טוב מהולכים בתמים.

תמיהני מאד איך יפצעו דברי את לבו הטהור, ואיפא מצא שאני רוצה ח"ו לעקור שביעית מא"י. וכי לא חזרתי כמה פעמים על דברי שהוראה זו היא רק הוראת שעה, ורק לפי הצורך וההכרח הגדול, כי חלילה להפקיע מצוה גדולה וכללית כקדושת השמיטה, בלא הכרח גדול הנוגע עד הנפש, בחיי נפש ממש, שלא יגועו ח"ו ברעב נפשות רבות מאין עבודה ומחיה, ושלא יהרס יסוד הישוב הקדוש בראשית צמיחתו. אבל בכל עת אשר ימצא ב"ד יפה, שכבר הוטב המצב, ושיש יכולת בלא סכנה לקיים את השביעית כמאמרה בלא שום הפקעה, חלילה וחלילה לשלח יד בקודש ולהפקיע קדושת הארץ ולהכניס ראש בין הרים גדולים. ועל יסוד זה מוסבים כל דברי, בין בע"פ בין בכתב ובין בדפוס, ואיך יאמר עלי שאני רוצה ח"ו לעקור את השמיטה. **ובאמת כל יסוד כונתי גלויה היא לתוכן רוחות ב"ה,** שהיא רק לחזק את כל קדושת ישראל וקדושת אה"ק ובכללה קדושת השמיטה ג"כ. כי אם נתנהג להכנס במצב החיים של המתישבים בקודש, ולהקל כמה דאפשר ע"פ הוראה ההפקעה במקום שאין שום דרך אחר, ועם זה נעורר אותם באהבה להבינם, שדרך זה דרך דחוק ומסוכן הוא, וראוי לכל אשר זיק יראת שמים בלבבו להתרחק ממנו בכל יכלתו, אז רבים ילכו עלינו, לקיים את המצוה כמאמרה באהבה, ולא נפגש נגודים ומשטמות על דרכנו, ולא יוכלו לומר לנו שאנו מחריבים את ישוב אה"ק, וממילא יתעורר החשק ג"כ בלב רבים משלמי אמוני ישראל לבא להתנחל בא"י. כי יחשבו בעצמם ממנ"פ, אם יהיה לנו היכולת לקיים את השמיטה כמאמרה הרי בודאי זכינו בחלק טוב, שהננו יושבים באה"ק ומקיימים את המצוות התלויות בה וביותר מצוה שמיטה הכללית, ואם ח"ו יהיה ההכרח גורם, שבשנים הראשונות לישובנו, נהיה מוכרחים לסמוך על היתר ההפקעה, הלא גם בזה לא יצאנו מדרך התורה, והננו ככל המון בית ישראל שסומכין בכמה ענינים על התירים של דוחק ע"פ הוראת חכמים, עד אשר ירחיב ד' לנו, ולא נצטרך לבא לידי מדה זו. וע"י רבוי ההתנחלות של שלמי אמונים במושבות, יגדל כח הקדושה, ופורקי העול יהיו מוכרחים להתבטל, וסוף כל סוף יבא הדבר בעה"י בקרוב שישתנה המצב לטובה ולא יצטרכו כלל להוראת שעה זו. אבל ע"י ההכרזה והפרסום שההיתר אין לו כל יסוד, וכל מי שסומך עליו הוא חלילה עבריו, ויוצא מן הכלל ד' ישמרנו, מתרפות הידים של שלמים ויראים לבא לא"י, כאשר כתבו לי מחו"ל זה כמה. כי בעוה"ר הנס הגלוי של "וצויתי ברכתי" אין אנחנו ראויים עדיין שיתגלה בפועל, מפגי כמה סיבות, או מפני נפילת הדור, או מפני הספיקות

בענין גוף השמיטה, וע"פ דרך הטבע אי-אפשר לישוב לעמוד בהתחלתו אם לא ימצא איזה דרך של היתר לפחות לכמה ענינים של שביעית, וממילא גורם הדבר שיראים ממעטים לבא, ובאים ברובם רק ריקים שאינם דואגים כלל על איסור והיתר. וממילא מרחיק כ"ג בחומרתו את קדושת השביעית מהופיע על אה"ק, ואני בנטייתי לקולא בתורת הוראה שעה במקום הכרח גדול, ובהראותי בדרכי נועם עד כמה אנו צריכים להשתדל לצאת ממבוכה זו, ולדרוש את קדושת השביעית כמצותה, בכל כחנו, הנני מקרב ומחזק את קדושת השמיטה באה"ק בעה"י.

ומה שתמה הדר"ג על מה שכתבתי שנענשו הקולוניסטים, על אשר עברו על סדרי ההוראה, שעשו מלאכות של תורה בידיהם, הנני בטוח בעה"י שכן הוא אמתת הענין. ואל יבהלוני דברי כת"ר, שאומר וכי קראים אנחנו ח"ו, לומר שאנו חוששים רק לדברי תורה ולא לדברי סופרים. הלא כ"ג בעצמו מסיים את הידוע לכל, שעם כל החומר והחבה היתירה של ד"ס על ד"ת מ"מ כך היא המדה, שספק דבריהם הוא להקל, ובכלל זה הוא מה שמותר לסמוך בדבריהם בשעה"ד על קטן כנגד גדול ועל יחיד במקום רבים, כמבואר בד' הפוסקים, וזה הטעם כבר מספיק הוא בעדי והיה מספיק בעדם. בעדי הוא מספיק כאשר אמרתי כבר, כי אפילו ככל גוף השמיטה בזה"ז לא ייכל שום אדם לכחש שסוגיין דעלמא היא שהיא מדרבנן, וכיון שעכ"פ דעה יחידית נמצאת שהיא בטלה לגמרי בזה"ז, שוב אין אנו יכולים למחות בידי מי שנהוג היתר, כמו שכתב תה"ד לענין שמיטת כספים, והענין והטעם אחד. אלא שמפני חומר הענין ביסוד קדושת הארץ אנו צריכים לחוש להסוברים שהיא מה"ת גם בזה"ז, ומשו"ה כאשר עכ"פ אחרי ההפקעה, נעשה האיסור יותר קל מעט, נוכל בשופי לומר שהסומך בשעת הדחק, על היחיד במקום רבים לא הפסיד. וכשלא ארצה להכנס בעובי הקורה, לחקור במקורות הענינים, ואומר שאותם הגדולים שבדורנו שחלקו אם יש לסמוך על היתר זה או לא, אף אם נאמר שהרבים מהם והיותר גדולים שבהם נטו לחומרא, והיחידים וקטנים מהם, שסוף כל סוף ת"ח ובעלי הוראה הם, שנטו לקולא בתורת הוראת שעה של שעת הדחק, מותר אני לסמוך על היחידים במקום רבים, ועל הקטנים במקום הגדולים. וה"ה במה שנוגע להקולוניסטים, הנה אף אני הקטן הנני קטן ויחיד, נגד גדולים ורבים שקמו נגדי בענין זה. בדאורייתא לא היה להם לסמוך עלי, אבל דברבנן אם היו עושים כהוראתי וסמכו עלי הרי היו עושים כתורה,

ולא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינאי. והקב"ה היה מקיים גם דין זה, שהוא מכלל תורה שבע"פ ודברי סופרים שהם ערבים מד"ת, והיה ג"כ מסכים במידי דרבנן על הוראת קטן במקום גדול ויחיד במקום רבים. אבל כיון שלא עשו כהוראה, והתירו את הרצועה לגמרי, ע"כ נענשו. וב"ה במושבות הסמוכות, שרובם לא פרצו את הגדר, והתנהגו ע"פ ההוראה, הצליחו ועשו פרי, ולא התרחקו ח"ו במחשבתם מקדושת אה"ק, והם מצפים שיאר ד' פניו אליהם. ויזכו לשמור את המצוה כמאמרה בלא הפקעה בע"ה.

ואני תמה מאד על הדר"ג, שכהב שבימי-נעורי למד ממני מוסר ומדות ויראת-שמים. איני יודע מה מצא בי מעולם ללמוד ממני, אבל אם ענותו הרבתי בימי-נעורי ללמוד ממני איזה דבר טוב, כשהייתי בחו"ל, איך יעלה על דעתו, שכעת, כאשר זכני השי"ת להסתופף בקדושת אה"ק, יגרע כחי חלילה. ולמה לא ידון אותי לכף-זכות, שדרכי ומעשי הנם לא לכבודי, חלילה, ולא לשום פניה זרה שבעולם, כי-אם לאהבת השי"ת, ולאהבת תוה"ק, ולחבתם של ישראל ושל ארה"ק. והרבה הרבה מאד יגעתני באנחתי עד שהעיר הקב"ה את רוחי ויכוון את לבבי ללכת בתומי בדרך-הקודש הזאת, לקדש שם-שמים, ולחבב את התורה ולומדיה על הבריות, ולקרב רבים לתורה, ולהרבות עו ואומץ להתישבות עם-ד' על אדמת-קדשו. ובע"ה בטחתי, שלא יפסיד הדר"ג מאומה, אם יקיים בי גם כעת "אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים", וימצא בחסדי השי"ת גם עתה לא פחות מאז ללמוד איזה דברים מסגנוני והנהגתי, ולפניו ב"ה גלוי בור-לבבי ויחול-נפשי לשמו הגדול ועבודתו ית'.

ומש"כ מר לתמוה עלי במה שאני מקרב את הכל, גם את פושעי-ישראל, כדי להחזירם בתשובה, וכתבתי לו ברמז כונתי, שכל מי שהוא מוכשר לעסוק בפנימיות רזי-תורה הוא מתמלא יותר מאור-החסד של תורת חסד, ועליו החובה לעסוק בתיקון נפולים ובקירוב רחוקים, (שבלשון חכמי-הסוד נקרא זה ג"כ בכלל ליקוט ניצוצות-הקדושה מתוך הקליפות), ומצא בזה סתירה לברכת-המינים שאנו מתפללים לעקרו ולשברם, - ישים נא כ"ג לבו לדברי, ואבאר לו לא בלשון של סתרי-תורה, שחושב מר להיות כבר יודע שאינו יודע בהם, אלא בדברים פשוטים, באמת אלו ואלו דא"ה.

ידע הדר"ג, ששני דברים עקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת-ישראל וההתקשרות האלהית עמהם. הא' הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאמור: "לא בצדקתך וגו'" "רק באבותיך חשק ד' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם", "והייתם לי סגולה מכל העמים"; והסגולה הוא כח קדוש פנימי מונח בטבע-הנפש ברצון ד', כמו טבע כל דבר מהמציאות, שאי-אפשר לו להשתנות כלל, "כי הוא אמר ויהי", "ויעמידם לעד לעולם". והב' הוא ענין-בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד-תורה. החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה אלא שברית כרותה היא, שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כ"א לפי אותה המדה שהבחירה מסייעה את גילויה, ע"כ הכל תלוי לפי רוב המעשה וקדושה האמונה ותלמוד-תורה. והשי"ת, הנוהג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כח-הבחירה מתגבר וכח-הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כח-הסגולה מתגבר וכח הבחירה עומד במצב הנעלם. וכל עיקרה של ברית - אבות, שאיננו פוסק אפילו כשתמה כבר זכות-אבות, הוא בא מצד כח-הסגולה, ובעקבא-דמשיחא מתגבר ביותר כח-הסגולה, שהוא תוכן "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו, המתגלה ע"י זכירת חסדי אבות.

אמנם לפעמים מתגבר חושך כזה שמפסיק את הופעת הסגולה ג"כ. אבל זה אי-אפשר כ"א במי שבא למדה זו להיות ח"ו שונא את ישראל, ודורש רעה להם בפועל ובצפיית-הלב, כמו המינים שמפרש הרמב"ם בה' תפלה שהיו מצירים לישראל, וגם זה היה קשה לחכמים מאד לתקן, ע"כ הכריז רבן גמליאל: "כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים", והוצרך לתקנה דוקא שמואל הקטן, שהיה נקי מכל מדה של שנאה כמו שהיה מרגלא בפומיה: "בנפול אויבך אל תשמח", כדי שיכוין ביסוד הברכה דוקא על אותם שכבר אבדו את הסגולה כולה. ובדורנו נתרבו נשמות רבות שאע"פ שהן שפלות מאד בענין-הבחירה, וע"כ הם נגועים במעשים רעים רבים ובדעות רעות מאד ד' ישמרנו, מ"מ אור-הסגולה מאיר בהם, וע"כ הם מחבבים מאד את כללות ישראל וחושקים בא"י, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמדות שהם באים מסגולת ישראל בטבע-נפשם הם מצוינים בהם. ונשמות כאלו, אם יזדקק לקרב אותם

וכיו"ב, שיש בהם סימן-טהרה אחד עכ"פ, ומ"מ יש בו בפנימיותו ענין-קדושה ג"כ, שהרי הוא קדוש בבכורה, וענין מה שהתורה אמרה ע"ז שם "קדש ליי" הוא גדול מאד מאד. וכן הן הנשמות של אותם שהסגולה הישראלית לבדה מתגלה בהם בעקבא-דמשיחא, ולהם יש תרופה, אע"פ שיש בהם סרחון גדול, וחושך רב וכבד מאד. אמר ע"ז רב יוסף: "ייתי ואזכי דאיתב בטולא דכופיתא דחמריה", ורב יוסף היה דרכו להביט על הפנימיות, ותלה גדולתו בגדולת ההוא יומא דקא גרים", ואמר על אמו: "איקום מקמי שכנתא דאתיא", ואמר על עצמו: "לא תיתני עונה דאיכא אנא", אע"פ שמצד החיצוניות נראה הדבר לגאווה חלילה, אבל בעל סגולה נפשית שכמותו ע"ה אמר זה בכל מילוי הקדושה והענוה האמיתית, מעין ענותנותו של אדון הנביאים ע"ה, ותלמידיו הם הולכים בדרכיו. ומפני-כך היתה מדתו של משרע"ה לקרב רחוקים, עד שקרב אפילו את הע"ר, ואע"פ שזה גרם אריכות-הגלות, מ"מ סוף-כל-סוף יתעלו גם הם, כי בודאי יתקיים ביה "יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא", והשי"ת "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים". ואמרו בזוהר, שחסדיו של משה היו גדולים משל אברהם, ובאברהם אבינו, אע"פ שמדת-חסדו היתה גדולה מאד, ולא היה כנח שלא בקש רחמים על רשעים בני-דורו, מ"מ לא בקש רק בתנאי: "אולי ימצאון שם עשרה", אבל משרע"ה בקש בלא שום תנאים: "אם תשא חטאתם, ואם אין - מחני נא, מספרך אשר כתבת", שהיא מסירת-נפש אפילו מעולם-הבא, כי הספר של הקב"ה. הוא עוה"ב עצמו.

ומה שמשיג עלי, שכתבתי שאיני נפחת חלילה ממה שיש מהפושעים שמשבחים אותי, כי נאמר ג"כ באברהם אבינו ע"ה: "ונברכו בו כל גויי הארץ", ואמר (מר) שאוה"ע לא חשבו ח"ו לא"א שהוא כמותם, - יאמנו לי כ"ג: גם רובם של החיצונים שמחבבים אותי יודעים ומכירים, שח"ו איני מהם ומהמיהם ושכרחוק מזרח ממערב רחקו מחשבתי ודרכי ממחשבותיהם ודרכיהם, וכן הם אומרים בפה מלא, אלא שבעל-כרחם מוכרחים הם להודות על האמת, שבי"ה שכלי הולך למישרים, ושאין בלבבי ובשפתי רמיה, ושאיני מלא ב"ה בכל קרבי באהבת ישראל. ב"ה אשר עשה לי את הנפש הזאת, לא מחכמתי, ולא בצדקתי, כ"א ברוב רחמי וחסדיו שאין להם קץ ותכלית, "ואל זה יביט אל עני ונכה-רוח וחרד על דברו". וב"ה אני עושה קולות ורעשים על הטומאה במקום הנצרך, אלא שאני מדבר את דברי בסדר ובנחת, כאשר נצטוינו מעצת המלך החכם. ואין ספק אם הדר"ג ועוד גדולי-הדור שי' היו מחזקים את ידי, נלויים

מי שאין בו דעה עמוקה של טביעת-עין לדעת לחלק בין הצד הסגולי הפנימי הקדוש, שבהם, ובין הצד הבחירי המקולקל שבהם, שהוא מקיף את נפשם כחוחים וקוצים הסובבים שושנה, הוא יוכל להתקלקל הרבה ח"ו, וללמוד ממעשיהם, ולהדבק בצד הרע שבהם והוא מחוייב להתרחק מהם, והשי"ת נותן בלבבו רצון זה ומחשבה זו ובל שנאה ושל התרחקות, כדי שלא יבולע לו. אבל מי שהוא תמיד שקוע ברעיונו בהסתכלות פנימית, באור תורה וקדושה ויראה עילאה, מצד רוממות רבון כל העולמים חיי החיים ב"ה, ולא ח"ו ביראה תתאה לבדה מצד עונשי עוה"ז או עונשי עוה"ב, - שהיא יראה חיצונית, שאסור לת"ח העוסקים ברזי-תורה בהבנה פנימית להרבות בה, רק לקחת ממנה מעט, כדי ליסר את הגוף ונטיותיו הגסות, במדות רעות ותכונות מגונות ח"ו, אבל העיקר צריך להיות הלב מלא אהבה קדושה, ויראה עליונה, מסוד קדושים, כיראת מלאכי-מעלה גבורי-כח עושי דברו - ת"ח כאלה הנם מכירים בטבעם את טבע הסגולה הפנימית, ויודעים להפריד ממנה בדבקות-מחשבתם את הקליפה הבחירית, והם חייבים ומוזהרים ע"ז לקרב פושעים כאלה שסגולה פנימית יש להם, כדי לעורר יותר ויותר את כח הטוב הצפון בהם, עד שיתגבר לגמרי על הרע הבחירי ויכניע אותו. ופעולת חכמים לוקחי נפשות כאלה אינה חוזרת ריקם בשום פעם; לפעמים פעולותיהם נראות בגלוי, ע"י מה שהמקורבים מהם מטיבים את מעשיהם, ומישרים את דעותיהם יותר בפועל ולפעמים נכנס רק גרעין פנימי בהם, וכבר בטוחים הם שלא יפסרו מן העולם בלא תשובה, ואפילו אם חלילה יהיה המושפע כ"כ גרוע עד שהוא בעצמו לא יזכה לשוב בתשובה, יפעול כח הגרעין הזה על טבע-נפשו ונפיק מיניה זרעא מעליא, שישוב בתשובה, ויתקן ג"כ את נפש אביו, כדין "ברא מזכא אבא". והשי"ת יודע, שלא את כל הפושעים אני מקרב, כ"א אותם שאני מרגיש, שכח סגולי גדול מונח בפנימיותם ודרכים רבים ישנם לידיעה זו, וספרים גדולים צריכים לכתוב בזה כדי לבאר גם רק שמץ מהדבר הגדול הזה. ועל אותם שכבר אבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי, אמר דוד הע"ה: "הלא משנאיך ד' אשנא", ובדרך כללות מסרו לנו חז"ל סימנין על-זה. והמינים והכופרים ע"פ רוב אבדו גם את הסגולה הפנימית, ומדה זו נוהגת ברוב הדורות, אבל דור של עקבא-דמשיחא הם יוצאים מכלל זה, שהם כדברי תקוני זוהר "טוב מלגאו וביש מלבר". והם "חמורו של משיח" שנאמר עליו "עני ורכב על חמור", והכונה: כמו חמור, שמבחוץ יש בו שני סימני-טומאה, א"כ הטומאה בולטת בו יותר מבחזיר וגמל

עמדי ונוהגים מנהגי כמה דאפשר לפי מדתם, היה שם-שמים מתקדש רוב שלוי וברכה היה נשפע על ישראל ועל א"י, ורבים רבים מאד היום שבים בתשובה שלמה, והיתה באמת במהרה מתגלה בגילוי הגון צמיחת קרן ישועה לבית ישראל, ואי-אפשר כלל לצייר ולתאר את רוב הטובה והקדושה ותקון-העולם שיהיה נצמח מזה. ואני מלא תקוה בע"ה שכן יהי' וסוף כל סוף ישובו לי יראיו וידעי שמו ויכירו את טהרת-לבבי ואמתת דעותי, וכולנו נעשה אגודה אחת לעשות רצונו ית', ולהרבות אור ד' וכבודו על עמו, ועל ארץ-חמדתו, ועל כל אפסי-ארץ.

ומה שמתמה כ"ג על התנצלותי, שלא יצאתי נגד המגילה המכוערה, כדי שלא להוסיף תבן על המדורה, - מה היה להם לעשות ולא עשו. אל יאמר אדוני כן. אין שיעור כמה רעות יכולה מחלוקת ח"ו לגרום כשהיא מתפשטת, ואם הייתי יוצא בדברים היו עושים מזה רעש גדול, והיו הדברים מגיעים לידי שנאות גדולות, ושליחות יד איש באחיו, ולידי מלשינות ח"ו, והיה הדבר יכול לבא ג"כ לידי אויבנו פלילים. וכעת נשתקע הענין לכה"פ במחנה ישראל, וכבוד אותם ת"ח שנתכוונו לש"ש בענין זה במקומם מונח, ולא חסר כלום ע"י כל הבלי התעלולים, ובא"י בפנים לא נתהוה מזה מחלוקת הורסת, מה שהייתי ירא מזה מאד. וב"ה אשר יעצני לשא את צערי הגדול על עלבון ת"ח החביבים עלי כגופאי בחובי, רק מפני גודל מעלת השלוי בכל מקום וביותר בא"י, ויותר מן הכל לפי מצבנו בחידוש, שאנו צריכים שיהיו כל הכחות שבאומה קשורים לעזור איש את אחיו, לחזק ולהתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, אותן הנשמות שצור מצוה חסדו הגדול שתבנינה ב"ה, ועוד ידו נטויה ב"ה לטובה, לבנות ולא להרס, לנטע ולא לעקר, ואנו חייבים להבין את רמיזת הנהגתו העליונה וללכת בדרכיו, בדרכי נועם ונתיבות שלוי.

ומה שתמה על מה שכתבתי שלא התרתי יותר מרבנים מפורסמים גדולים וטובים זולתי, ואמר שהם התירו הוראת שעה, ולא שיתמשך יותר יותר. בודאי הם התירו הוראת שעה מפני ההכרח שהיה בזמנם, ובשמיטה העברה היה ההכרח הרבה יותר גדול, מבשמיטות הקודמות, מגודל העניות ורובי הפועלים, ביחוד התימנים, שהיו צפויים ממש לגוע ברעב. וכבר ספרתי כמדומה לכ"ג, כי בשמיטה הראשונה שעלתה ביד המחמירים לאסור על עקרון את ההפקעה, ראיתי שכתבו אח"כ במכתב של בקשת תמיכה, שהיו ממש מקרים של מתת נפשות ברעב ח"ו שם. ויאמר

נא כ"ג האם יש בנו כח לשער את גודל הערך של נפש אחת מישראל, ואם אין כדאי להכנס גם בפרצה היותר דחוקה במקום שיש חשש סכנת נפשות כ"כ קרוב. ואין ספק אצלי, שבמצב הנורא שהיה הישוב עומד בו בשמיטה שעברה לולא הנהגת ההיתר ע"פ ההפקעה, שהחיה את האכרים ואת הפועלים, והעמיד את ההקפות של הבנקים על מכונם שהיו עומדים להיות נעולים ע"י השביתה, כי לא היו מאמינים לכל בעלי הישוב ברובם אפילו פרוטה אחת, והיו גועים מרעב מאות נפשות קדושות וטהורות מאחב"י. ואין לשער גודל המהומה, העלבון חילול ד' וחילול כבוד התורה והאמונה בכלל, שהיה ח"ו אז, והיה עלול להיות חלילה שבר שאין לו מרפא. רק עצת ד' היתה זאת, שנתן כח לאין-אונים, לעמוד לשום נפשי בכפי נגד מחנה אלהים, כדי להציל את אה"ק משממון רוחני וגשמי, ואת שם השי"ת ותוה"ק מחילול נורא, ובכל לב אודה לד' על אורו ואמתו אשר שלח אלי בחסדו הגדול.

ומש"כ על דברי, שאנכי עשיתי שט"מ שלא יהיה המכשול גדול יותר, מה שמובן הדבר שרבים לא היו שומעים בודאי, והיה החורבן גדול מזה ומזה, וכ"ג מקשה שתי קושיות על דברי. א', שכמה יהודים כשרים בקשו ממני במכתבים שלא אעשה ההיתר ולא אתן חרב בידי האדמיניסטרציאן, ועל ידי היו מוכרחים לעקור השמיטה, והרבה מהם שונאים לי עבור זה שנאה גדולה. אשיב למר, חדא "לא דובים ולא יער". אפילו מכתב אחד* לא קבלתי משום אדם, בבקשה למשוך ידי מן ההיתר ולא בע"פ בא אלי שום אדם מבני המושבות לדרוש ממני זה, ואדרבא להיפך קבלתי מכתבים שאחמול ואחוס עליהם שלא יחרבו ויגועו, ושלא יצטרכו לצאת ולנווד לחו"ל, ושאתחזק בעשיית סדר ההיתר כפי שהיה נהוג ע"פ הגדולים מתירי ההפקעה בשמיטות הקודמות. ועם האדמיניסטרציאן, התניתני מפורש שלא יכריחו ח"ו את שום אדם הרוצה להתנהג בדרכי המחמירים, לעבור ח"ו על דעתו, וב"ה כן קיימו במושבות הסמוכות שהיו בהן ג"כ שומרי שביעית כמאמרך

*רק מכתב אחד הזכירני בני שי', שהיה כפסקוויל בלא חתימה, וע"ז אין דרך לשים לב.

הנ"ל

ולא מיחו בידם כלל. רק מהגליל שמעתי קול רעש גדול, שהם מוחים ומכריחים לעבוד, כמכתב כת"ר והדעפעשים שלו, ושלחתי אחרי האדמיניסטרטור, והוכחתי על פניו

דינו כקרקע של גוי, שאין שביעית נוהגת בו כלל, ובין שהיה זה הגדול רבינו הטור, בין שהיה אחר, דבריו מעידים עליו שהיה מגדולי הקדמונים. ואחר כל אלה אין סומכים חלילה ע"ז לגמרי כ"א להפקיע לצורך הוראת שעה, ופיקוח נפשות, והמלטת הישוב מחורבן בגשמיות ורוחניות, וגם ע"ז לא על דברים של תורה כ"א על מלאכות דרבנן ע"י ישראל. ואם אומרים שבמקום שהיה נפרץ גדר היהדות בכל הדברים העיקריים ע"י מניעת ההיתר, ראוי לאמר שההיתר הוא תיקון שעכ"פ יעשה בדרך של איזה צד היתר, אומר ע"ז כת"ר דמיון מפב"ג. **לישרי לי מר, אם אומר שאין הדברים ראויין למי שאמרו.**

ומה שטוען מדוע פזרתי את קונטריסי "שבת הארץ"
באותו הזמן שישראל רצו לתמוך בכסף את השובתים.
אשיב לו, שבכלל לא נתערבתי כלל בענין הקונטרס בהפצתו, ואינני יכול להיות אחראי אם איזה איש שלח אותו לחו"ל. וכמדומה שמה שנתפזר היה רק ע"י אותם שעמדו כנגד, והם שלחו אותו לגדולי חו"ל לקבול עלי. וחוף מזה, האם בשנת השביעית עצמה הזמן הוא לאסוף כסף בשביל השובתים, וכי הם יכולים לתלות את חייהם באשראי דספק אתי. תמיד אמרתי שאנו חייבים לנהוג בזה "מחד בשבך לשבא", ובכל שנות השמיטה צריכים לקבץ כסף מכל יראי ד' וחושבי שמו בעד השובתים, ואז כשרואים בפרס השמיטה שיש סכום כסף הגון מבטיחים ומקיימים עזר הגון לפי הכח, ועפ"ז יכולים באמת לבצר את מעמד השמיטה בעז"ה. ולא עוד שהקונטרס לא יוכל להזיק לכל מי שנדבה רוחו לעזור לשובתים, הלא אנכי שניתני ושלשתי שכל המתחזק בעז ד' ועושה מצוה כמאמרה ה"ז משובח, והייתי תמיד מוכן לעזור בכל כחי לשובתים, כאשר יעידו ע"ז אלה ששבתו בסביבותינו, כמה קרבתים וכמה טרחתי עבורם, וכמה חזקתי את ידם ורוחם בעת אשר באו להתישב עמי, אם ישבתו, כיון שראיתי שאין מצבם כ"כ מסוכן ובדוחק יוכלו להתפרנס. ואלה היחידים הם אצלי התכלית של כל הישוב, וכך היא מדתו של הקב"ה שהוא מסתפק במועט בזמן המעבר, עדי אשר יבקע כשחר אור לישרים וכולם ילכו באור ד' ותורתו לשמור ולעשות כתורה וכמצוה בלא שום בקשת קולא, כ"א באהבה וביראה טהורה, בשמחה ולב טוב. ואפילו אם היה חלילה איזה משגה ממני בעצם עריכות הקונטרס, מה שאקוה בע"ה שלא כך הוא, אבל גם לפי דעת כ"ג, הלא צריך לשום על לב שכונתי היתה ב"ה לשם שמים, כדי שלא להשוות רשיעי אותם המוכרחים לסמוך על ההיתר, למען לא יהרסו לפול

איך יניח להפקידים שתחת דגלו לעבור על התנאי שעשינו בכ"כ תוקף, בעת אשר נתתי את ידי להוראת ההיתר. אז השיב לי שיגיד לי האמת, הוא היה רוצה לעמוד בהבטחתו, כמו שביארתי לו כיון שישנם אוסרים ומתירים, יוכל כ"א לעשות כנטיית לבו, אם אחד שומע לי וסומך עלי, יש לו איזה סמך, אבל אם אחר סומך על הגאון רידב"ז האוסר, ועוד כמה גדולים עמו, ודאי יש לו על מה שיסמוך, ואיזה יושר יש להכריח ולכף, אבל כ"ז היה ע"פ מה שחשב, שכשם שאני אינני משתדל לפעול באיום ובכפיות שיסמכו על ההיתר כן לא יעשה הצד השני ג"כ מאומה, אבל לא כמו שאמרו לו שהרב רידב"ז מפיץ חרמות וקללות על הסומכים על ההיתר, בזה האופן לא הבטיח שיעמוד הוא מנגד. ואנכי בכ"ז לא הנחתי ידי ממנו, וביארתי לו שאין הדמיון שלו עולה יפה. אנכי שאני מיקל, אין לי כל יפוי-כח להשפיע על אחרים שיעשו כהוראתי, מפני שגם אני מודה שלולא ההכרח יותר טוב הוא לשמור את השמיטה כהלכתה, ואני משתוקק לזה בכל לבבי ובכל נפשי, מה שא"כ המחמירים לפי דעתם הם מחוייבים למחות בנהגים להקל בכל כחם, וכל מה שאדם עושה לשם שמים, אין ראוי להנהגה אנושית לעמוד נגדו. וב"ה הועילו אז דברי, והבטיח לי שישלח פקודה לחדול מכפיה. אם קיים דברי או לא אינני יודע, אבל כ"ג יוכל לראות מזה, שהאמת היא ההיפוך ממה שחשב שאנכי נתתי חרב ביד האדמיניסטרציאן, אדרבא ע"י מה שנשאו את פני הוקל הדבר הרבה, ואלמלא נזקקתי להיתר היו אומרים שאינם צריכים לשום היתר, כאשר מרגלא בפומייהו תמיד שרבי י"א ז"ל היה גדול יותר מכל הרבנים שבדור, ומי יעמוד נגד היתירו, והיו עושים איזו מכירה ע"י מאן-דהו, ואז היו מכריחים בלא שום בושא את הכל לעבוד באיסור גמור ובביזוי, מה שהוקל הדבר הרבה ע"י פעולתי. ואין לאותם כפויי-הטובה, ד' יסלח להם, שום זכות לשנא אותי תחת אהבתי.

ומה שכותב מר: ב, הלא הוא מכשול יותר גדול עפ"ד הרמב"ן בחילוק שבין סדום לפלגש בגבעה, שלעשות בהיתר הוא יותר גרוע. למה ידבר אדוני כדברים האלה, וכי נעלם ממנו שלפעמים דברה תורה כנגד יצה"ר, ומוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות, ולא יאכלו בשר תמותות נבילות. ואיך ידמה נבלה איומה ותועבה נוראה כעובדא דפב"ג ודסדום, לפלוגתא של הוראה, במידי דרבנן, שנמצאים סוברים שאפילו מדרבנן אינו נוהג, ושיש בו ספיקות כ"כ רבים, בין מצד השנים, בין מצד דעת בעל הלכות א"י המיוחס להטור, שסובר שכשנותנים ארנונא

בלבבם מדחי אל דחי, כ"א יתחזקו בעז ד' ויקוו לתשועתו, שיבאו ימים טובים מאלה, ולא נצטרך להפקעות, ונשמח כולנו לקיים את השמיטה בקדושה וטהרה לכל פרטיה.

ומה שכתב כת"ר נגד מה שכתבתי שלא כיוונתי שאחזור ואתיר, הנה ממכתבי מוכח שאחזור ואתיר, איני מבין איפא מצא דעה זו במכתבי. הלא אני כותב ומפרש כמו שפירשו כל אלה שנוזקקו להיתר זה שהוא רק הוראת שעה, ואיך שייך ללמוד בהוראת שעה, מפעם אחת על פעם אחרת, הלא הכל תלוי כפי ההכרח ומצב הדברים. וד' יתן הטוב, ויזכנו לראות את מצב אה"ק באופן שנוכל להסכים שיש אפשרות בלא היתרים והפקעות, ונקוה לביאת גוא"צ בב"א.

ומה שמאריך כ"כ כת"ה, לומר העיקר שבעיקר עיקרים, שנודעזע העולם כולו, וכפי הנראה גם רעש גדול בעולמות העליונים שהמציא הוראה עקומה, שהזמירה הנהוגה עתה אין זו הזמירה האמורה בתורה, עכ"ד. אומר לאדוני, פרט זה אי-אפשר שיסבב הזדעזעות בעולם, ולא רעש בעולמות העליונים, מפני שלא סמכתי עליו למעשה, וכתבתי שיש להשתדל שתהיה הזמירה הנהוגה, גם היא ככל המלאכות של תורה, נעשית ע"י נכרים. ולומר שהדבר יוצא מכלל ספק, ולהחליט ודאי שזמירה דידן היא אב מלאכה עול תורה, והיא הזמירה הכתובה, בודאי אין מקום, כיון שראינו שכ"כ דקדקה תורה בשביעית להגדיר את האבות, כדי שנדע שתולדות לא אסר רחמנא, עד שבצירה של פירות וקצירה של תבואות, שהן בודאי מלאכות דומות זו לזו, הוצרכה לפרט, רואים אנו שאין לנו רשות כלל לדמות ענין לענין, לומר שגם זה הוא מה"ת, אלא כיון שיש שינוי בתואר המלאכה או בתכליתה, וק"ו כשהשינוי הוא בשני האופנים בין בתואר ובין בתכלית, בודאי יש מקום לומר ששוב היא תולדה ואינה אסורה מה"ת. וכיון שהרמב"ן במלחמות בסוכה מעיד לנו, שעל שם כך נקראת הזמירה בשם זמירה על שם זמורה, וזמורה הוא ענף שכסחו ראשו, דוקא, ולא שכרתו כולו, שזה אינו נקרא בשם זמורה, א"כ הרי לנו עדות שהשם זימור אינו חל [על] כריתה של ענף כולו, ואיך יהיה זה בכלל מלאכת התורה של "כרמך לא תזמור". וק"ו כי בשעת מ"ת לא היה כלל מנהג כריתה זו, הרי אנו רואים שבכל הכרמים שאינם מורכבים על ההרכבה החדשה, שנתחדשה בשנים האחרונות, אין נוהגים כ"א את הזמירה כמאמרה, דהיינו כריתות הראש. ובאמת יש לומר שזאת היא כונת "המזנב בגפנים", אע"פ

שלא פירשו כן המפרשים. והתכלית של הזמירה העתיקה, ושל הכריתה החדשה, היא ג"כ תכלית אחרת. הכריתה העתיקה אינה דואגת כלל על קיום הגפן כ"א על הוספת הפרי, וזה ראוי להיות אסור בשביעית, אבל הכריתה שלנו, עיקר כונתה היא קיום הגפן, והפירות אין ברור כלל שמתרבים על ידה, ואם גם מועיל הוא להפרי, הוא בתור טפל, ע"כ היא משונה בתכלית המלאכה מהזמירה של תורה. ולא עוד אלא שעיקר הזמירה באה כדי שלא יפסיד הגפן התחתון האמריקני, שבטבעו חי הוא הרבה, אלא שהגפן העליון, שהוא לא ממזגו ממש, הוא שואב ממנו הרבה ומחריבו, וע"כ הוצרכו לתקנת הכריתה, וי"ל ג"כ שהוא בכלל לאוקמי אילנא. ותמיהני שהדר"ג שנה את טעמו, כי בהיותו אצלנו, אז בעת ויכוחנו הראשון, הצעתי לפניו סברא זו וקילס אותה, ואמר שצריך לעיין בה. עכ"פ איננה כ"כ עקומה עד שיזדעזע העולם על ידה. וב"ה אשר נתן לי שכל ישר, ואינני עלול כלל לומר סברות עקומות, בעזרתו ית'. וכמדומני, שכ"ג כשיתישב בדעתו גם הוא יודה ע"ז.

ולא אבין כלל דברי כת"ר, שכתב שזמירה הנהוגה היא חמורה יותר מהזמירה של הערבים. איך אפשר להיות יותר חמור ממה שהוא אסור מה"ת. הלא הזמירה של הערבים, שהיא כריתת וכיסוח קצה הענף, מפרש הרמב"ן בפירוש שהיא הזמירה של תורה, והזמירה שלנו צריכים אנו מסברא לדמות אותה אליה, ואיך יאמר בהחלט וודאות שהיא יותר חמורה מהזמירה הערבית שהיתה נהוגה בימי מ"ת, ועליה בודאי אמר הכתוב כרמך ל"ת. ומה שחוזר כ"ג להפליא שההוראה הזאת נוגעת לכל ישראל שבתבל, הרי הכל הוא נכלל בכללות הדברים, של ההפקעה, וההיתרים שעמה, וכל מי שהורה בענין זה הורה לכל ישראל. ומה אעשה שמאת ד' היתה זאת שלא יהיה אפשר לי בשו"א להסתלק מענין זה, אם לא לגרום חלילה תקלות גדולות, שלכל הפחות בעיני היו יותר ויותר חמורות, ויותר נוגעות לכל ישראל, מהוראת פרט של קולא בעיני שביעית ע"י הפקעה, אחרי כל ההכרחים והצירופים, שאין צורך לשנותם, וגם שכבר אמרתי שבפועל לא הוריתי כלל למעשה שיעשו הזמירה ע"י ישראל, ומה שעשו אחרים ע"ד עצמם אין אחריותם עלי. ומש"כ שהזמירה הזאת היא ג"כ לאצמוחי פרי, כבר כתבתי אנכי ג"כ ככה, ומ"מ כתבתי כיון שהעיקר אצלה הוא שמירת הגפן לשנים הבאות, והפירות הוא ענין נטפל, ע"כ מועיל ביותר מה שההוראה הראשונה של תרגום תיבת זמירה אין עליה, לעדות

הרמב"ן, להוציאה מדאורייתא. ומה שכתב שניסה ולא מת האילן בהמניעה של הזמירה הנהוגה, אמת הדבר שאיננו מת תיכף, וכן אומרים הבקאים, אלא שהוא פוחת והולך ושנותיו מתקצרות, והוא חי פחות מטבעו של הגזע התחתון, וכן יש נסיון בידינו ג"כ. ושרא ליה מארי למר, שאומר על סברא מיוסדת ע"פ עדות אביהם של ישראל הרמב"ן ז"ל שהיא ח"ו עקירת תורת משה, ד' ישמרנו.

ומה שמחרפני כת"ר, שנעשיתי לעת זקנותי "ציוניסט", להקריב את נשמתו בשביל ישוב-ישראל בא"י, - אהובי, אם כל ה"ציוניסטים" יהיו אוהבים את א"י ורוצים בישוב אה"ק בזאת הכונה והמטרה הקדושה שאני מתכוין אליה, בשביל שהיא ארץ-ד', שבחר בה השי"ת וחבבה מכל העולם כולו, ויש בה סגולות קדושה לנבואה, ולהשראת רוח"ק, ולזכות ע"י ההליכה בה לעוה"ב, ואפילו על רשעים מגינה זכותה, - שהרי אפילו שפחה כנענית שבא"י מובטחת היא שהיא בת עוה"ב, ובודאי אין הגמרא מדברת בשפחה צדקנית שהיא בלא"ה בת עוה"ב, ואפילו חסידי אוה"ע יש להם חלק לעוה"ב, וק"ו שפחה דמיחיבא במצות, אלא ודאי בסתם שפחה שהיא שפלה ומעשים רעים ומדות רעות מצויים בה, כד' השי"ך לענין עבדים, ומ"מ מהני לה זכות א"י לזכותה שתהי' מובטחת שהיא בת עוה"ב - ואפילו, מעשו הרשע נתירא יעקב אבינו ע"ה שמא תעמד לו זכות ישיבת א"י, וק"ו לזרע קודש זרע בחונים" בני אברהם יצחק ויעקב, דאע"ג דלית בהו הימנותא איקרו בני מעלי וכדעת ר' מאיר, דהלכתא כותי" בהא, (וכמו שתם הסלח "בין כך ובין כך קרויים לך בניים" וכן בתשו' הרשב"א ח"ב סי' קצד וסי' רמב), ואם ספק נפשות להקל אמרו בחיי-הגוף ק"ו בחיי-נצח, שמדת-החסד בהם גדולה היא הרבה מאד וכל המתאמץ להטות כלפי-חסד ולהמליץ על ישראל אפילו כשאין עושים רצונו ש"מ ה"ז משובח, וק"ו שיש למצא בכל אחד ואחד גם בקלים שבישראל כמה מרגליות יקרות של מעשים טובים ושל מדות טובות מה שאין לשער, שבודאי א"י מועילה להם להעלותם ולקדשם, ואם אין הדבר נראה בגלוי בהם יראה בזרעם ובזרע-זרעם, ככתוב: "יראה על עבדיך פעלך והדרך על בניהם", ואם יהיו כל ה"ציוניסטים" חושבים כן תהיה בודאי תפארת גדולה לכל גדול בישראל ולכל גאון וצדיק להיות "ציוניסט" כזה, וגם כ"ג אינו צריך להתבייש מ"ציוניסטיות" כזאת.

והנה הוא חוזר ומקשה, שהרי בעון שמיטה גלו ישראל. כבר אמרתי כמה פעמים לכ"ג, שאני רואה שדרך שיש בה

הטיה כלפי חסד דוקא היא תביא את קדושת השמיטה לא"י, וממילא תגרום שיהיו אחב"י האהובים נטועים באה"ק. ובכלל בשביל הוראת קולא של אותם שא"א להם לחיות באופן אחר, בפרטים של דרבנן, בשביעית דרבנן, ועם זה ע"י הפקעה, חלילה להקב"ה שיגרש בשביל כך את ישראל מא"י, **והתוס' הוכיחו בסוטה"**, שיחוס מלך הוא מה"ת, מדנגזרה כליה בשביל שהחניפו לאגריפוס, וא"א לומר שעונש גדול כזה יהיה מדרבנן, **והגאון שאגת ארי הוכיח מזה** שברכת התורה היא דאורייתא, שאם היתה מדרבנן לא אבדה הארץ בשביל שלא ברכו בתורה. הרי שאין חשש בשביל איזה הקלה מדרבנן לגלות ישראל ח"ו, וק"ו שאין מקילין חלילה בשאט נפש כ"א בהוראת שעה וביראה גדולה, בודאי יתר מרעהו צדיק והקב"ה רב חסד הוא, ויש די כח בכל ההתנצלות להעמיד סניגורים טובים על ישראל, כשהיו מוכרחים להשתמש בהוראת היתר זה. וק"ו כשעשו אותו ע"פ הוראת חכמי הדור, אף אם היו מועטים. הלא מדותיו של הקב"ה הוא שאפילו תתקצ"ט אומרים לחובה, ותתקצ"ט מאותו מלאך ג"כ לחובה, רק אחד מאלפי אלפים לזכות הוא ניצל. ובודאי לא יוכל כ"ג לומר, שבכל ההתנצלות הרבה אין בה לכה"פ כלפי הסומכים על ההיתר חלק אחד מאלפי אלפים בזכות, ולכל היותר הנם דומים לשוגגים, וחלילה לשמו ית' שיחשב שוגג כמזיד.

ומש"כ, שע"פ סוד ד' הלא קדושת השביעית פועלת גם בזה"ז, עד שאין אומרים תיקון רחל בחצות של שנה השביעית. יאמין לי אדוני, שכל אלה הגדולות והנשגבות, שנאמרו בקדושת השביעית בזמן הזה, לא נאמרו דוקא ע"י הקיום של פרטי המעשים, שהרי בזמן שלא היו ישראל בא"י, ולא נתקיימה מצות שביעית כלל ג"כ חלה קדושה זו. **העיקר תלוי הוא בהתפשטות הקדושה, ע"פ מדרגות הזמנים, שהם הולכים ובאים להוציא מן-הכח אל-הפועל אורו של משיח, שיתקדש שם ד' ית"ש מסוף העולם ועד סופו, וכולם יעשו אגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם.** ועל שם מה שישראל מכינים עצמם באמונה וצפיית ישועה לאורו של משיח וחזרת קדושת א"י על מכונה, שאז ישובו השמיטין והיובלים כדינם, מאורה זו יונקין כל התיקונים שנעשים בעולמות העליונים בכל מדרגותיהם. ע"כ כל מי שעושה פעולה להרחיב את גבול ישראל, כדי שיהי' מצדו גורם לקרב את קיבוץ ישראל לא"י, **וזה גורם מהירות בגאולה, כי קיבוץ גלויות קיי"ל שהוא קודם לביאת המשיח, ואורן של ישראל הוא הולך ואור קמעא קמעא,**

כמו שאמרו ז"ל על הדמיון של קריצתא דשחרא, הוא מתקן באמת את קדושת היחוד העליון של יסוד שביעית, ואין קץ להתענוגים הקדושים העליונים שמתרבים עי"ז והם מושפעים על שורש נשמתו, ונשמת כל ישראל. ולהיפוך מי שגורם ח"ו, לדחוק את רגלי ישראל, ולמעט את קיבוצם של ישראל לא"י, הוא מאחר מצדו את הגאולה, ובין אם אהנו מעשיו או לא אבל מנפשו ומכל שרשי נשמתו הוא מונע אורים גדולים, ואין שיעור לקציצת נטיעות ופירודים שהוא מסבב די יצילנו. ויר"א יצא ידי שניהם, זהו מי שמשתדל להחיות בפועל את כל פרטי קדושת השביעית גם בזה"ז כמה דאפשר, ומשתדל ג"כ לקרב במעשיו ובהשפעותיו שצמיחת קרן ישועה והתגלות אורו של משיח צדקנו יהי בזמן יותר קרוב, שהאורות פועלים בשפע קדושתם אפילו אם חלילה בפועל לא אהנו מעשיו, כי אין שיעור וערך לכחה הרוחני של מחשבה טובה בענינים קדושים ונשגבים הללו. והשי"ת יזכנו לעבדו עבודה ביחודא שלים, ע"י ההוא טמיר ונעלם ב"ה, דוקא בשם כל ישראל, הגוי כולו וכולנו כאחד נתברך באור פניו."

ומה שכותב הוד גאון אדוני רחימי וחביבי, שאמין לו שאהבתו אלי קשה לו לכבותה, מאמין ומאמין אני בזה. כי כמים הפנים לפנים, ואני מרגיש לבת קודש אש אהבתו הקדושה בקרב לבבי יעומק נפשי, ומים רבים לא ישטפוה, וכל הענינים שעברו בינינו בענין חילוקי הדעות של ההתנהגות ע"ד השביעית, שכונת שנינו היא ב"ה רצויה לשם-שמים, ומני ומניה יתקלס עילאה ב"ה, לא יכבו את מוקד אש הקודש הזה שנשרש במעמקי הנשמה לברית-עולם. ובודאי יש קשר גדול בינינו ברוחניות מאחר שכ"כ נתדבקנו זה לזה באהבה פנימית, והמאורע הזה הוא רק צירוף וזיכוך להוסיף קדושת אהבת אמת שבינינו, שהיא אהבה קדושה וטהורה, שאינה תלויה בדבר, כ"א לשם השי"ת ואור תורתו וקדושת יראתו ואהבתו. ומה שכתב, שקשה לו לדבר נגדי קשות, אל יעלה על לבבו הטהור, כי מצטער אני לשמע דברי-קשות נאמרים לשם-שמים נגדי, כי הלא המדבר קשות לשם-שמים עובד הוא עבודת השי"ת בזה, ולא ירע עיני בזה שעל-ידי אדם מישראל עושה מצוה, ואם בטבע האדם יש קצת צער עי"ז, הלא נאמר לנו מפי חז"ל הקדושים "לפום צערא אגרא", ונאמן בעל-הגמול שישלם שכרנו בזה שנוכה לעבדו באמת, ולשוב לפניו באהבה בכל לב וכל נפש, אנו וכל ישראל חברים בלב אחד.

ומה שכותב שכאבו נעכר על שאיש כמוני ילך בדרך כזה, דרך מסוכן, - מה שהרהיבני בטובו לומר שאני אדם גדול, לא יטעה אותי מלהכיר שפלותי, וערכי הפעוט, שכלא נחשב, אבל הדרך שאני הולך עליה בעבודת ד' ית"ש ידע אדוני שהרבה עמלתי עליה, בדמי בבשרי במוח-עצמותי, ובכל כחותי, עד שהאיר השי"ת ברחמיו את עיני לעמוד עליה, ולפני איננה דרך מסוכנה כלל כ"א דרך- הקודש יקרא לה. ובזוהר אמרו על "אורח צדיקים כאור נוגה", אפילו אורחא חדתא דעבדין צדיקיא כאור נוגה הוא הולך ואור עד נכון היום, ואני בעיני איני ראוי לשם צדיק, והלואי שיזכני השי"ת ונאוכל בלב שלם לומר: כגון אנא בינוני. אבל האורח שאני מתאמץ ללכת בה הוא ב"ה אורח צדיקים באין שום ספק, וכל מי שיתנהג כמנהגי ויתחבר עמי בתורה ובעבודת השי"ת, בחפץ לב, ובאמונת- חכמים אמתית, יזכה לראות את האור ואת האמת שיש בדרך- ישרים סלולה זו, המוארה מאור חסד עליון, "חסד לאברהם- יומא דאזיל בכולהו יומין", והחכמה העליונה דוקא באור החסד היא מאירה.

ומה שכותב שרואה שמוכן לפני חרופים ובזיונות, איני יודע על מה. העבר הכל היה מן השמים, וקבלתי ב"ה באהבה, ועל להבא הלא אנחנו מקוים להטבת המצב של הישוב בכל מילי בין בגשמיות בין ברוחניות ויוכל להיות שלא יהי צורך כלל להיתרים, ויזכנו השי"ת לגדור את גדרות יהודה בלב אחד ובדעה אחת, ויה"ר שימהר ויחיש משיח צדקנו ויורה צדק לנו.

ומה שכתב שכל האדמורי"ם וכל הרבנים יאסרו את היין, באמת אין האחריות של גרם היזק שאחרים רוצים לגרום מוטל עלי. הקב"ה שמר עד כה את הישוב מכף כל אויביו, בין מישראל בין מאוה"ע, ואנחנו רואים שמעשה שמים יש כאן, בהשגחה נפלאה, בניסי ניסים מסותרים במכסה הנהגה טבעית, ובודאי כל מה שיתגלגל יהיה לטובה ולהצלחת הישוב הקדוש, ולהרמת קרן ישראל באה"ק, בעה"י.

והלואי שיתן השי"ת בלב כל הכשרים והצדיקים שבדור דעה לעשות לטובת ישוב אה"ק עשיה ממשית. ואם יהיו הבטחות ממשיות כאלה, שהחשבונות יורו ששמירת השמיטה בלא הפקעה לא תסכן את הישוב, לא חשידי בני עם קדוש חלילה לעבור גם על מה שאין רוח חכמים נוחה הימנו בלא טעם, ובעצמם ידרשו להחזיר את השמיטה

ההתבררות של כל הספיקות, ואור ד' יופיע בנועמו, ביחוד על ת"ח שבא"י, שהם צריכים לאמת את השם שנתנה להם הנבואה "מקל נועם".

אוכל לסיים את מכתבי בלשונו של הדר"ג שליט"א: מובטחני שכבוד הדר"ג נ"י לא ישיב פני ריקם ויעמיק בזה, ויעלה על מחשבתו אולי (ישנם גם פרטים כאלה אשר בהם) באמת הצדק עם חביבי קוק, שיחי'.

החותם בכל חותמי ברכות, המנשקו בלבבו ורעיונו נשיקות, אהבה נאמנות, ודורש שלומו ושלו' תורתו באהבה רבה, בהדרת כבוד ויקר.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

תמיהני שלא שלח לי מר שליט"א את ספרו על שביעית. הנ"ל

שבת הארץ / מבוא / פרק טו - קדושת הארץ וקדושת המצוות

אמנם ידידי הגאון ר' יעקב דוד רידב"ז שליט"א, העיר בקונטרס- השמיטה אשר לו: איך אפשר לומר, שנתיר להפקיע את מצות שביעית ע"י הפקעת המכירה, משום שאנו אומרים שלגבי שביעית בזמן הזה יש קנין לנכרי להפקיע, משום ישוב-ארץ-ישראל, - הרי כיון שאנו מפקיעים אותה מקדושתה אין כאן מצות ישוב ארץ-ישראל.

אבל כ"ז מיוסד רק על הסברא, שאין שום מעלה אחרת לארץ ישראל מלבד מה שעל ידה אפשר לקיים את המצוות התלויות בה, והיא לפי זה רק כעין הכשר להמצוות התלויות בארץ, לפיכך כשמפקיעים חובת המצוות, אפילו ע"פ הכרת, שוב אין כאן מצות ישוב ארץ ישראל. ובאמת לא כן הדבר; וסברא זו אינה מיוסדת ע"פ עיקר יסודה של תורה, התלויה ביסוד קדושתה העליונה גם היא בארץ ישראל, ו"מלכה ושריה בגוים אין תורה" "וכיון שגלו ישראל ממקומם אין לך ביטול-תורה גדול מזה" (חגיגה ה.). כי ארץ-ישראל דומה בזה לתלמוד-תורה: ותלמוד-תורה, אע"פ שהוא מביא לידי מעשה המצוות כולן, מכל-מקום חלילה לומר, שערכה של תורה איננו כ"א הכשר למעשה המצוות, אבל היא עליונה וחשובה בקדושתה בפני עצמה, עד שאפילו כשלומדין מה שאי אפשר לקיים כלל אין שיעור למעלת הלימוד ההוא, ועוד הוא גדול באיזה פנים מן הלימוד שאפשר לקיימו במעשה, שהרי זה נחשב ג"כ

לאיתנה בלא הפקעות. א"כ צריך הדר"ג שליט"א להשתדל בתחילה, שיהיה הכל מוכן, באופן שנוכל להראות את החשבון הבטוח לבעלי הכרמים, ויוכל להיות שיועיל הרבה בעה"י, ואני חושב שהדר"ג אינו צריך לדידי ולמטלעתי בדבר הגדול הזה. ואני חושש לצאת לחו"ל, מצד עצם חבת קדושת אה"ק ומצד הכהונה, אע"פ שיש בזה דרכי קולות אינם מתישבים כ"כ על לבבי, והפירוש הפשוט שבדחז"ל נראה שהאיסור במקומו עומד גם בזמן הזה. וגם אני חושש להרבות פירסום על האיסור של ההפקעה בשעה"ד, כמו שכתבתי לכ"ג, שיודע אני שזה גורם התמעטות להתרחבות ישוב אה"ק, ביחוד גורם הדבר להרחיק יראים ושלמים מישוב א"י, וכל יסוד השתדלותינו צריך להיות דוקא להרבות כניסת יראי ד' באה"ק. וב"ה נתכוננה כעת מושבה חדשה ע"י בני ביאליסטוק, והתנו מפורש בתקנות המושבה, שהכל צריך להתנהג ע"פ התורה והמצוה, וזה גורם חיזוק גדול להרמת קרן התורה והיראה האמתית, שהוא בודאי כל יסוד הישוב.

וע"ד הנסיון לזמור לפני ר"ה אם יעלה הדבר יפה אשמח מאד, ונוכל לפרסם בעזה"י שיזמרו כולם דוקא לפני ר"ה דשביעית שיזכנו לה השי"ת ברב רחמיו וחסדיו המרובים, לאוי"ט.

כמדומני שעברתי על כל פרטי דברי הדר"ג, שליט"א, וחושב אני שבדברי אלו יבין קצת להגיגי, וכמוהו אני אומר: אנא רב רחימאי, נלכה נא שלובי-יד בדרך-ד' בדרך האמת והשלו', ונשתדל נא להרבות שלוי' בישראל, ולקרב לבם של ישראל לאביהם שבשמים, להשתדל שגם רחוקים יבאו ויתקרבו אל הקדושה, ושתתרבה האחוה והריעות וקישור-הלבבות בכל ישראל בכלל ובא"י בפרט.

ובעניני הוראות כל מה שההכרח מכריח ויש פנים להקל, הלא זאת היא המצוה ועצת ד' להקל, ובמה שאפשר אפילו בצד הדוחק ללכת בלא התחכמות, ודאי חובת כולנו להתאמץ ללכת בדרך הכבושה, וכד' הר"ן ז"ל בתשובה, שגם בדברי הרשות אדם בוחר את הדרך הבטוחה ממכשולים, ק"ו בעניני תורה ומצוות, ומ"מ כשההכרח הוא גדול מצינו כמה פעמים בדחז"ל שלא נרתעו מדרכי היתר חדשים, וכהא דרבי, וע"ז הוא יסוד ת"ח שאמר דבר הלכה אין מזחיחין אותה. וכשכל אחד מעובדי ד' ולומדי תורתו יתאמץ להבין את עומק הטוב והקודש שיש בלב חברו, ויתרחק מלחשוד ח"ו בכשרים, אז ממילא תתרחב

המצות התלויות בארץ והכרח הפקעתן אז בכמה פרטים, - זכרו את הפסוק הזה: "וישבת בארצם", שכנראה דיקו מה שקראה אותה תורה "ארצם", שזה מיותר, להודיעך, שאפילו קודם הכיבוש הגמור, שעדיין לא נתחיבו בכמה מצות התלויות בארץ, שהיא נחשבת עדיין ארצם של הגוים מבלי היות בה עוד כל המצות במלואן, גם אז צותה התורה על הישיבה בה ואין חבת קדושת מצות ישיבת-ארץ-ישראל נגרעת מערכה כלל. והרי היא בעצמה שקולה גם בפרטיותה כנגד כל מצותיה של תורה, ואינה רק הכשר לקיום המצות, וממילא אין לבוא שום רפיון-ידיים, בחשק-אהבתם של ישראל לארץ ישראל, אם מפני הכרח המצב הירוד של אחר החורבן, מפני נגישות הגויים או דוחק פרנסה, יוכרחו להפקיע חיוב איזו מהמצות ע"י איזו תחבולה, המותרת בשעת הדחק ע"פ דין-תורה, כהא דפרוזבול וכמו "דורות האחרונים, שהיו מכניסים פירותיהם דרך גגות, חצרות וקרפיות, כדי לפטור מן המעשר". (ברכות ל"ה ב'), שהיו מערימים בזה מפני דחקם, כדי שיוכלו להאכיל לבהמה דחשיבא אכילת עראי אפילו בקביעות, ולאדם באכילת עראי דוקא, כדכתבו תוס' (גיטין פ"א א' ד"ה דרך).

וכן בספר כפתור-ופרח (פרק י') האריך בטוב-טעם לבאר, שקדושת ארץ ישראל היא מעלה בפני עצמה חוץ מקדושת המצוות התלויות בארץ, אלא שמצורף לזה היא מעוטרת, מפני יקרת מעלתה ושלמות ישראל התלויה דוקא בה, - במצוות רבות התלויות בארץ. וכתב שם: "וכן יעקב אבינו ויוסף הצדיק ואדוננו משה ע"ה כולם היו משתוקקים להקבר בארץ ישראל בהיותם חוצה לארץ, ואע"פ שעדיין לא נכבשה, מצורף לזה הכונה בעשית המצות התלויות בארץ". עוד שם: "שלא יאמר לי איש הא בהא תליא, כלומר אין חיוב מתנות שם (קאי על מקומות שלא כבשום עולי בבל) דאורייתא, וכן אין שם מעלת הארץ וכו', וזה שבעים שנה של גלות בבל בטלה קדושת הארץ בכל חלקיה וכו', הרי שפרט לך (בעל התרומה ז"ל) ביטול הקדושה, לדעתו, שאינו אלא לענין תרומ"ע, ובכמה מקומות חזר זה הלשון כו', אבל קדושת הארץ כולה, לגבולותיה המוגבלים בתורה וטהרתה, ומעלתה לחיים ולמתים והיותה נחלת ד', מקדושה ראשונה ולהלן, כדקאי קאי, לא בצר, לא בזמן הגלות שהי' בבבל וגם לא בגלותו היום כו', אמר רבי יוסי וכי משעה שעלו לבבל כלום נפטרו אלא מן המצוות התלויות בארץ, וא"כ הארץ לא בטלה אלא מהן לבד כו', שאם לא היה כן והוה ליה כחוצה-לארץ, אם-כן כל אותם שבעים שנה, הצדיקים אשר נקבו בשמות,

עשיה, כדאמרינן (מנחות ק"י א); "כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם", ואין שיעור למעלת התורה של הלימוד בדברים שאין להם שום יחש לעניני מעשים, כי היא בעצמה עליונה מכל; אלא שבכלל גודל מעלתה כלולה גם מעלה זו שהיא מביאה לידי מעשה. - כמו כן היא קדושת ארץ ישראל, אע"פ שבקדושתה היא מביאה אותנו גם בחורבנה לידי כמה מצוות, שאין לנו דוגמתן בחוץ-לארץ, וק"ו בבנינה, "מי מנה עפר יעקב", מ"מ לא זה הוא כל עיקר מעלתה, עד שנאמר, שאם מתבטל חיובן של כמה מצוות או אם יש איזה דוחק, המונע מקיום המצוות ומכריח לבקש דרכים כדי להיות נפטרים מהן מפני הדוחק, יגרע בזה ערך קדושתה וחיבת מצות ישיבתה. כי לא כן הוא, ואפילו אם מפני הדוחק צריכים להפקיע איזו מצוה מהמצוות התלויות בארץ לא יפול על זה, חס-ושלום, לבם של הזוכים להסתופף בצלצח קדושת חיבת נעימת ארץ-חמדה אשר עיני ה' אלהינו בה תמיד, מראשית השנה עד אחרית שנה, "מה ידידות משכנותיך ה' צבאות נכספה וגם כלתה נפשי לחצרותי ד', לבי ובשרי ירננו אל אל חיי". כי עצם ישיבת ארץ ישראל מצד עצמה שקולה היא נגד כל המצוות שבתורה, שבכלל כל המצוות כלולות גם כל המצוות התלויות בארץ. כדאמרינן בספרי (סי' פ): וישבת בארצם. מעשה ברבי יהודה בן בתירא ורבי מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי ר' יהושע ורבי יונתן, שהיו יוצאים לחוץ-לארץ והגיעו לפלטום, וזכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעוניהם וקרעו בגדיהם, וקראו המקרא הזה: וישבת בארצם. וחזרו ובאו למקומם, אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה. ומעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר, שהיו הולכים לנציבין אצל רבי יהודה בן בתירא ללמוד הימנו תורה, הגיעו לנציבין וזכרו את ארץ-ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעוניהם וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה: וירשת אותם וישבת בארצם. חזרו ובאו להם למקומם אמרו: ישיבת-ארץ-ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה". דהיינו, שעיקר קדושתה של ארץ ישראל היא הישיבה בה בעצמה, וממילא נמשכות עם זה הזכיות של המצוות התלויות בארץ, אבל גם כשהן נפקעות ע"י דחק עומדת היא בעצם רוממות מעלת קדושתה, וצריך כל לב וכל רוח ונשמה של כל אחד ואחד מישראל להיות הומה ושוקק לבא להאחו בארץ חמדה, במקום בית חיי עם ד' לדור ודור ולנצח נצחים. על-כן כאשר עלתה על דעתם של אלה החכמים לצאת לחו"ל מפני איזו מעלה רוחנית, ושקלו עם זה את כבדות קיום

עוד אלא, שהמשכתם של ישראל לבא לארץ-ישראל, היא הגורם היסודי לכל התשועות ולכל הקדושות, אשר הוא יביא ממילא, בכלל כללות ישועתם של ישראל, לקיום כל המצות שבתורה כולן ומצות התלויות בארץ בפרט, במעלה קדושה מאד, שאי אפשר לחשוב על דוגמתה כלל בטומאת ארץ העמים, אמנם בודאי צדקו מאד דברי הגאון בית-הלוי ז"ל בתרעומתו נגד אותם, אשר באו לעקור המצוה בסברות שדופות-קדים, בלא שום הפקעה ובלא שום הגדרה וחילוק בין מלאכות של תורה לשל דבריהם, - כי אנו צריכים לעסוק בענין קדוש זה, בכבד-ראש ויראת-ד', גדולה וטהורה, למען שמו הגדול ולמען עמו ונחלתו. וכן כמה חסדאין מיליה שם, שהאריך להראות, כמה גדולה היא מצות שביעית וכיצא בה מן המצות התלויות בארץ, אפילו אם נפטרנו מהן מן התורה ע"י הפסק היובל, שמ"מ הן בכלל אזהרת חז"ל בספרי (פי' עקב סמ"ג) שדרשוה על דברי ירמיה: "הציבי לך ציונים, - היו מצוינים במצוות". והרבה עד אין קץ יש, ואנו חיבים בודאי, להעיר ולעורר באהבת נעמן וגדל ערכן של המצות בכלל ומצות ארץ-חמדתנו ובית-חינו בפרט, שהן מציבות אותנו להיות לעם לד' אלהינו, לחיותנו עדי-עד; ואפילו מה שיש פנים להפטר ממנו ע"י איזו תחבולה, ג"כ נאה ויאה לעם קדוש שומר אמונים, - ובפרט ליושבים בארץ ד' וחבל נחלתו, - שיתמלאו באהבת ד' יתברך וחשק מצותיו וישתדלו לקיים באהבה גם את זה. אבל מצד משקל אהבת השם יתברך, אהבת המצות ואהבת הארץ וקדושתה המחוברת באהבת כללות האומה, עם בחר לו י-ה, ישראל לסגולתו, צריך הענין למשקל כח משקל החסידות, שעל זה נאמר "ושם דרך אראנו בישע אלהים", ומה שהמצב גורם ומכריח להקל ולהפקיע, אשר אי לאו-הכי תתבטל או אפילו תתעכב התרחבות ישוב ארצנו הקדושה, חלילה לומר לבחור בזה במדת-חסידות להחמיר, במקום שיש פנים להקל בפרטי המצות, ולגרום ע"י חומרא זו קולא נוראה של ביטול ופחת מצות ישיבת-ארץ-ישראל, השקולה כנגד כל המצות, אל הכלל כולו.

לפיכך בימינו, אשר אחרי ההפקעה של המכירה, עם הזהירות שלא להרחיב את הדבר בלא גבולי וגדרי התורה, חלילה וחלילה; שלא להתיר כ"א מלאכות דרבנן ע"י ישראל, ודוקא במקום הדחק ובמה שנוגע לעיקר קיום הישוב, לתור אחרי כל העצות אשר ע"פ חז"ל, בקיום יתר פרטי חובת שביעית, ולהזהר בכל ההלכות היוצאות ע"פ הוראה ברורה לפי הכרח מצב הישוב, בכל פרטי פרטיהן, יחד עם ההערה הנכונה תמיד, לחבב וליקר את המצוה

שנודע קבריהם בארץ, עמדו כל אותן שבעים בחוצה-לארץ בתוך קבריהם. או האבות הקדושים היו נקברים בחוצה-לארץ עד שבאו ישראל עם עזרא, או ירושלים, שקדושתה לעולם, היתה בחוצה-לארץ כל אותו זמן. הלא הם ע"ה היו חוששים, שמא יבא יובל ויוציאם מכלל קבור בקבר שהוא שלו (ע"ב ק"י"ב א'), - ולא יהיו חוששין, שיבוא גלות ויוציאם מכלל קדושת הארץ כו', ואם שמא לא חזר עזרא לכבוש חברון ושכם ודרך אפרת, ותמנת סרח וגבעת פינחס והגבעה בארץ בנימין, האבות הקדושים ורחל אמנו ויוסף הצדיק, ויהושע בן נון ואלעזר הכהן ושאל בן קיש, היו נקברים בחוצה-לארץ ולא היו בכללו וכפר אדמת עמו, ולא בכלל הטוב המגיע למי שקבור בארץ ישראל, - זה חלוף לא יתכן" וכו'. - אלו הם דברי פי חכם, האמורים מיסוד שורש קדושת הארץ, שהיא עליונה גם מקדושת המצות כולן ואדרבא היא משפעת מקדושתה על קדושת המצות כולן.

ואם כך היא המדה גם ביחש הפרט של כל יחיד ויחיד, שמחוייב הוא בודאי בכל כחו ואונו להוציא מן-הכח-אל-הפעל את חיוב התשוקה, לבא להאחז בארץ ישראל, ולא ישקע את עצמו בארץ-העמים, אשר "בגוים אין תורה" (ספרי פי' עקב) ו"דומה כמי שאין לו אלוה" ו"ישראל שבחוץ-לארץ עובדי עבודה זרה בטהרה הם", - כמה כפולה ומכופלת היא לאין שיעור וערך המצוה הגדולה הזאת ביחש אל הכלל! על-כן בכל עת אשר אנו רואים, שמתחילים ישראל לשום לבם לשוב לארץ-ישראל, והם מוציאים לפעל את תשוקת לבבם זאת במכסת נפשות, עדה וקהל, אנו מכירים בזה יד ד' שהואיל לזכות את ישראל במצוה הגדולה הזאת, השקולה כנגד כל המצות שבתורה מצד עצם-עצמותה. ואם יזדמן, שע"י חיוב של איזו מהמצות התלויות בארץ יכבד ענין הישיבה בארץ, לפי המצב הדחוק והפרנסה המצומצמת, - אשר כך היא המדה בתחילת התנוצצות אור גאולה וישועה, כדכתיב: "כי עם בציון ישב בירושלים בכו לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך, כשמעתו ענד. ונתן לכם ד' לחם-צר ומים-לחץ ולא יכנף עוד מוריד, והיו עיניך רואות את מוריד", - באופן, שע"י מניעת ההפקעה של איזו מצוה או מניעת הוראה לקולא, במה שהוא אפשר ע"פ גדרי תורה, יבא ביטול או עיכוב לענין המצוה הגדולה והכללית של ישיבת ארץ-ישראל, - אז בודאי חיובא רמיא על כל בעל-הוראה, להיות עיניו ולבו תמיד בטובתם של ישראל, ולא לחוש בלל למה שמפקיעים לשעה איזו מצוה מפני ההכרח: כי-סוף-כל-סוף ישיבת ארץ ישראל מצד-עצמה היא שקולה כנגד כל המצות. ולא

אלמן. "ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל, כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך - מארץ שבים, ושב יעקב ושקט ושאנן, ואין מחריד".

*

הנה אחרי כל האמור למעלה, אע"פ שיש פנים לכאן ולכאן במחלוקת הב"י והמבי"ט, אבל בשביל כך בודאי לא ישוב חיוב שביעית בשדה של נכרי שהיא מופקעת, כדאמרינן שיש קנין לנכרי להפקיע מידי שביעית בשביעית בזמן-הזה, כמו שזוהי דעת כל רבנותא קמאי הנ"ל. והב"י נוטה לומר שגם דעת הרמב"ם לא נחית לכך, מ"מ כדאי הם הגדולים שמנינו לסמוך עליהם בשעת-הדחק, במה שהרבים סוברים שהוא דרבנן. ויש גם מי שאומרים שהיא רק מדת-חסידות דעלמא בזמן-הזה. מצורף לזה מה שיש סברת ארנונא, שעוד אין הדבר ברור שאין לסמוך על-זה להתיר את כל העבודה של כל השדה, כדעת הלכות-ארץ-ישראל. ונוסף מה שישנם ספקות במנין שנת-השביעית. והיתר שמתירים בעבודות שהן בעצמן דאורייתא אינו אלא על-ידי נכרים, שהוא איסור שבות בדבר שאין בו סקילה, שעדין אין הדבר ברור שנפשטה האיבעיא לחומרא (בבבא-מציעא צ' א'). ואע"ג דנקטינן לחומרא בזה מ"מ יש צידוד גדול בדבר. ובפרט, שאחרי המכירה אין כאן אפילו שבות, שהרי הכל מודים שסומכים על מכירות כאלה במילי דרבנן, וכיון שאין הקרקע של ישראל, אפילו אם נאמר שלא נפקעה קדושתה, אין כאן שבות עליו במה שהגוי עובד בקרקע השייכת לגוי. ומה שעושים ע"י ישראל היינו רק מלאכות דרבנן, במקום הדחק כשאי אפשר באפן אחר. ובדבר איסור הסחורה והביעור וההוצאה לחו"ל, כל מה דאפשר ודאי צריך לאהדורי אחרי כל דרכי-ההיתר האמורים. - ואפילו המבי"ט, המחמיר גבי קדושת שביעית בשל גוי, הודה שאין בהם חיוב ביעור והתירם בסחורה, ובקש על-זה טעמים נדחקים לסמוך עליהם מפני רוב הדחק (כמבואר בדבריו באבקת-רוכל) *

אחרי כל אלה אין מקום לערער על דרך-הוראה כזו, במקום דחק שנוגע להפסד של רבים, אפילו אם לא הי' הדבר נוגע לשיבת ארץ-ישראל. וק"ו שהדבר נוגע ליסוד חיי-נפש של ישיבת ארץ-ישראל, ולא נקבעה בזה שום הלכה קבועה, רק בתור הוראת-שעה: כשיתברר הדבר לב"ד הגון, הבקי במצב

הקדושה והחביבה הזאת, ולהזהר בה שאפילו כשהיא נשארת בידינו בתור מדת-חסידות, אפילו אחר כל ההפקעות כלן, אין לשער גדל ערכה וקדושתה, ואור החיים הגנוז בה לעטרת גאולה וישועה, - הלא לא נעקרה בזה, חס-ושלום, מצות שביעית מישראל, ופרטים רבים ממסכת שביעית הם הלכה ומורין כן; ואם לא יצורפו למעשה בקדושת השביעית עם כל הנ"ל ההיתרים המיוסדים ע"פ דעת רבותינו הראשונים כדרכה של הוראה בכל שעת הדחק וצרך רבים ובפרט גדול ועצום כזה, הלא תסובב רעה רבה בישיבת ארץ ישראל; וכשמפקיעים לשעה את חובת המצות התלויות בארץ, ע"י מכירה של היתר, לא ירדה בשביל-כך ארץ ישראל מקדושתה, וכמו שבארנו בקדושתה היא קימת, לגבי כל המעלות וכל הברכות, האמורות לכלל ולפרט, וכל הקדושות העליונות הקשורות בארץ ישראל לעדי עד, בין כשהיא בידי ישראל ובין כשהיא מכורה לנכרי וכמבואר לעיל בדיוק הספרי מ"וישבת בארצם", וחוף ממה שההפקעה אינה אלא לשעה וקיום ישוב ארץ ישראל הוא לדורות, וע"י התחזקות ישוב ארץ ישראל תשבנה לנו כל החמודות הקדושות כלן וכל המצות התלויות בארץ בכללן, ודמי ל"אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה", - חוף מזה, גם מצד עצמה באותה השנה עצמה מתקימת מצות ישיבת ארץ ישראל, השקולה ככל המצות שבתורה, בכל קדושתה והדר-עליון השורה בתוכה, - נמצא שיש מצוה להפקיע את המצוה לשעה, במקום הכרח, כדי לקיים את מצות ישיבת ארץ ישראל, והמחמיר בזה יותר מן המדה, האפשרית להקל, אחר כל טרח ועמל העיון האפשרי בחדרי-תורה, הריהו נוגע בנחלת ד', מונע צמיחת קרן ישועת ישראל ומבטל מישראל את המצוה העליונה והקדושה של ישיבת ארץ ישראל, השקולה ככל המצות כלן.

ואין לנו ללכת כ"א בדרך ד', "כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם", וצריכים אנו להשקיט לב היושבים והמתישבים באה"ק, שהם מוכרחים להשתמש בדרך היתר זה כפי המדה המוכרחת, להודיע אותם כי אשרי חלקם וכי טוב גורלם, שזכו לשבת בנחלת ד' ושהם שמים לב לקיום המצות התלויות בארץ כפי כחם, ומה שאי-אפשר לקימן הם מתנהגים בהן ע"פ דרכי הוראות חכמים להפטר מחיובם עד עת רצון. וחלילה להוציא לעז על ישראל קדושים שבי ארץ שביה, המתנחלים על אדמת הקדש, השבים לבצרון ומיסדים יסוד מעלה ופתח תקוה וגאולה לבית ישראל, אשר באור ארץ חיים יאיר אופל גוי לא-

הישוב ובסדריו שאין דרך אחרת לקיומו של הישוב, - יעשה את מעשיו לשם שמים, וד' עמו.

* והמוהרי"ט הוסיף שנפקעה קדושת שביעית מפירות של גויים, מטעם ובאו בה פריצים וחללוהו [נדרים ס"ב א' וע"ז נ"ב ב'] ושם כיון שפרצום נעשו חולין, והיינו כיון שהגוי משמר וסוחר בהם הרי הוא גוזל בזה מהקודש של שביעית ע"כ נפקעת קדושתה.

שער רביעי - מקומה של נשמת התורה חכמת הנסתר

בתחיית האומה

אגרות לרב פינחס לינטופ ולרב יהודה לייב זעלצער

דגשים לשער הרביעי

- ✓ חשיבות הנסתר בתהליך הגאולה, בהתמודדות עם הכפירה ובכלל (פז, תפג, תרב, תרט)
- ✓ מה השתנה בדורנו מדורות הקודמים ביחס לצורך בנשמת התורה? (תרב)
- ✓ חשיבות הקמת ישיבה חדשה שלימוד האמונות והדעות והנסתר יהיה בה מרכזי (קיב)
- ✓ כיצד נלחמים באמונות הזרות (קיב)
- ✓ איחוד שורשי כל הדרכים ושחרור מהקללה של ליוצא ולבא אין שלום – (קיב, רסו. תרב)
- ✓ עילוי הכל (רסו)
- ✓ ספרא דאדמא קדמאה – הבסיס הנו צלם אלקים שבאדם (רסו)
- ✓ מקומם של ההזרמה הנשמית והלימוד ההדרגתי בתחיה (רסו)
- ✓ מקומם ותפקידם של מאמרי חז"ל בדבר שנהא ודינים בדורנו (רסו)
- ✓ לא לערבב בין דרושי גדלות לדרושי קטנות (קיב)
- ✓ ציפית לישועה בכל הדרכים (קיב)

שמונה קבצים / קובץ ח / פט.

פט. המגמה של התגלות רזי תורה היא המטרה האידיאלית בחיים ובמצואות. המחשכים, שתוכן הקודש מתכסה בהם, הם גורמים להקטין את רוח האדם, ולהזעיר את שאיפותיו, וממילא הרי הוא מתדלדל, והחברה כולה מתדלדלת בדלדולם של היחידים, האומה מתרוששת ברוחה ע"י התרוקנות הרוח של בניה. רזי תורה מרוממים את הרוח, נותנים לו אופקים רחבים ונשאים להשקפותיו, ומשאלותיו מתעלות, עד שהוא מתרומם, להקשיב את הקשב של קול ד', ותכונת חייו מתאגדת, בעשות רצונו של מקום, והוא מתאחד באחדות נשאה עם כל המון העולם, שהם, ביחד כולם, אומר סלה, של האידיאה העליונה, הרצון הקדוש והנשא. המהלכים, המרוממים את הרוח משפלות ערכו, פוגשים גם כן בהשלבים התחתונים, של הכנת הרוח. וזו

החיים של תחית האומה בישראל, לימוד יסודות מדעיה, אידיאליה ושאיותיה, הנם צעדים מתקרבים לאותו השיגוב העליון, שהוד רזי האמונה, וגילוי סתרי תורה, מובילים אליו. רוחא דמלכא משיחא הולך ומופיע בהתגלות רוח הקודש על העוסקים בסתרי הקודש העליונים, ופעמי עקבותיו ניכרים הם בכל מהלך המקשר את כללות האומה לארצה ובנינה.

אגרות הראיה / כרך א / פז

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ו אלול תרס"ז.

שנה טובה ומעוטרת וכוח"ט, לכי ידי"נ הרב הגאון המפורסם מארי דרזין, עוטה אורה בגנזי תורה, מו"ה פינחס הכהן לינטופ שליט"א, אבד"ק בירז, יצ"ו וכא"ל, שלו וברכה וכ"ט.

הנני בא בזה בברכתי לכבוד ידי"נ הדרי"ג שי. ואבקש בזה את סליחתו למניעת כתיבתי לכת"ר, ביחוד על מניעת תשובתי על מכתבו הארוך, שהגיעני אחרי קבלתו הקוני "עקבי הצאן". יאמין לי מר, שחמודות הנם דבריו היקרים לי אבל דוקא מפני שהם מעוררים את הרעיון אצלי בכמה ענינים נשגבים, המסתעפים להמון דעות אדירות וכוללות, אין לי דרך כ"א לבא בארוכה, וזה ימנעני מצבי וטרדותי.

מאד אשתוקק לדעת את שלו' ידי"נ, ואם הוציא לאור עולם איזה מספריו. יתחזק נא ידי"נ, להאיר את אור חכמת הנסתר בעולם. עתה קרבו הימים, שהכל יכירו וידעו, שישועת ישראל וישועת העולם כולו תלוי' רק בהופעת חכמת אור הגנוז של פנימיות רזי תורה בשפה ברורה. הנסתר יעמיד על רגליו גם את הנגלה, וכולא ברזא קיימא. ומה מעטים הנם המשיגים ומכירים את זה, ביותר מת"ח המצוינים ונאמנים, שרק משרידים אשר ד' קורא הנם.

אחתום בברכה ואה"ר, כנה"י ונפש ידי"ע דבק באהנ"פ מלוני"ח, חותם בברכת השנים,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

אגרות הראיה / כרך א / קיב

מאד הייתי חפץ להאריך בדברים את כ"ג, אבל רבו עלי טרדות וחובות מכתבים ומעשים העומדים על הפרק. ולא אמנע מלהעיר את כבוד גאונו שי' שצריכים אנחנו להיות משוקעים בפועל בבנין אומתנו באה"ק, הוא להפליג לכל דבר, לגעור בקטני-האמנה המגבילים את יד ד' דוקא ע"פ אותם הציורים הנדמים להם בזכרונם. כשם שאמר הבעש"ט ז"ל, שצריך לעבוד את ד' בכל הדרכים, כן צריך ג"כ לצפות לישועה, שהיא אחת מיסודי עבודות ד', שעליה נשאלין ביום הדין, בכל הדרכים, ואין דרך אחד סותר את חברו כלל. עלינו רק לסקל את הדרכים, להסיר בכל כחנו את הקוצים והחרולים ואבני הנגף שעולים עליהם, אבל בעצמותם הכל מוביל אל התכלית. וכל שהתכלית יותר קרובה ומובנה אין ערכה נגרע בשביל כך. אדרבא, ד"ד בחכמה יסד ארץ", ודוקא "אבא יסד ברתא". והנקודה התחתונה, "אבן מאסו הבונים", עתידה לעלות לרום חביון.

מגמתי ביסוד ישיבה חדשה להישוב החדש בכללו, להחיותו בטל של תורה ולקבוע למוז קבוע ומפורסם בהלכות דעות ואמונות, שגנזי תורה בארחות הקבלה לכל דרכיה יקחו בה חלק בראש, בטח כבר ידע כ"ג מהמכתב הנדפס אשר נשלח לו. נעבוד ונעבוד, נעשה את שלנו, אמת מארץ תצמח וצדק משמים יהי נשקף לנו. אין ספק שרוח ד' מעודדנו ומעוררנו לפעול ולעשות, ואורו ואמתו יעמוד לנו לחזק ידים רפות וברכים כושלות לאמץ.

ע"ד האמונות הזרות, אומר לכ"ג את דעתי, כי לא הבלעתן והריסתן היא מטרת אורם של ישראל, כמו שאין אנו מכוונים הרס כללי לעולם ולאומיו כולם, כי-אם תקנתם והעלאתם, הסרת סיגיהם, וממילא יצטרפו בזה למקור ישראל, להשפיע עליהם טללי אורות. "והסרותי דמיו מפיו ושקוציו מבין שניו ונשאר גם הוא לאלקיניו", וזה נוהג אפילו באיליות, וקל-וחומר בדתות הנסמכות בחלק מיסודותיהן על אור תורת ישראל. וגדולים דברי הגר"א ז"ל: "ואת עשו שנאתי - את הטפל לעשו, אבל עקרו שהוא ראשו בהדי אבהן דעלמא גניז, ועל-כן "ראיתי פניך כראות פני אלקים" אמר איש האמת יעקב איש תם, ודברו לא ישוב ריקם, ואהבת אחים של עשו ויעקב, של יצחק וישמעאל, תעלה על כל אותן המהומות, שהרשעה הנכרכת בטומאת הגויה גררה אותן, תתגבר עליהן ותהפכן לאור ולחסד עולם. דעה רחבה זאת, ממותקת במתקה ודבשה

לכ' ידי"נ הרב הגאון המופלא, חכם חרשים ונבון לחש, מאר"י דרזין, מו"ה פנחס הכהן שליט"א, אבד"ק בירז' יצ"ו. שלו' שלו' וברכה.

המחברת היקרה "בנין האומה" באה לידי, בשמחה פנימית קראתיה. אברך את ד' אשר הגיענו לזמן הזה, כי יחלו גדולי הרבנים לעסוק בשאלת האומה ממקור התורה באורח מדעי, באורח בזה שלא יבושו כי ידברו את אויבים ואת אוהבים בשער. אמנם לא אוכל לכתוב מכבוד ידידי, שנדרש מאד לתקן את הסגנון בהדפסות הבאות, ביחוד להזהר כמה דאפשר משבוישים מורגשים בדקדוק הלשון, המביא לידי בוז אצל קטני הדעה, שהם הרבים, גם את הענין הנשגב של הנושאים בכלל. אבטח שישמע כ"ג לעצתי בזה, והוא דבר קל מאד, שיתן כל חוברת, לפני ההדפסה, ליודע פרק בדקדוק לש"ע, והוא יתקן את הדברים הבולטים ביותר. גם ארהיב עז לדרוש מכבוד גאונו, להשמר מכל עניני דרוש והדומה להם בשעה שאנו עסוקים בשאלות גדולות העומדות ברום עולם. לעולם צריך שיהיה הגבול נשמר בין עולם לעולם, ודרושי הקטנות אינם רשאים להתערב בתוך דרושי הגדלות. עכ"פ אלה החסרונות הנם ככתמים שעל פני השמש הברה בשחקים, לעומת האור הגדול, שיגלה כת"ר ע"י ספריו הנפלאים, כשיופיעו בעולם בע"ה.

האמת אגיד לכבוד אהובי, שאין לי מה לבקר על כללות דבריו היקרים, כי הם משובצים זהב טהור של הישן והחדש ע"פ השפעת קדושת פנימיות התורה, כאשר ידעתי כבר את ידידי ואת שיחו. אמנם הוסיף הרבה לקח ורעיון, בימים האחרונים, ע"י כל ניצוצי הקדושה שהעלה מעמקי הקליפות ע"י המון החדשות של הספרות החדשה. ישר חילו, כך יפה לנו, וכן חייבים אנחנו.

מצדי הנני מוכן בל"ג לעמוד לימין כ"ג בכל אשר תשיג ידי, כי לעבודת שמים הכל מסייעים. אחי שמואל שי', שהו"ל את חוברותי, הנהו עתה בירושלים עסוק במסחר, ואיני יודע אם יפנה אל עסק הו"ל. אבל בכ"ז אקוה, שיהיו אחי שי' בכלל ואוהבי מהעוזרים על יד כבודו. אם כי עזרה חמרת מובן שלא תוכל לבא מאה"ק, לפי מצבה כעת, מ"מ יש תקוה לעזרה מוסרית של כבוד ופרסום, שגם הם נחשבים לדבר גדול בפעולה כללית.

של תורת אמת, צריכה להתלוות עם כל ארוחותינו באחרית הימים, למחתם אורייתא בהיכלא דמלכא משיחא בהפיכת מריא למתיקא וחשוכא לנהורא.

ההרגל לצאת מתלמוד אל תלמוד, ולהנצל מאותה המארה של, אין שלו' ליוצא ולבא' ", הוא מוכן עתה דוקא. כל עיקר המנוחה, בעולם וביהדות, הוא רק מפני רבוי המאורות הזורחים ושופעים כאחת. הדרך הישנה של בחירת אחד הדרכים, ללכת בה במתון, לא תקום ולא תהי'. יותר ויותר מזה נתגדלנו ונתפתחנו. לתפוס כללות הדרכים כולם ולאגדם במנוחה שלמה ובטוחה, היא התחלת הדרך של הפיכת ע' דעור לאלף דאור, הכתוב בתורתו של ר' מאיר, שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו היא נסוג אחר גמ מלמוד תורה מאחר באותה שעה שרכב על הסוס בשבת, ולא נמנע מלהכניסו בנורא כדי להביאו לחיי העוה"ב. אמנם "אחר" אחד וגדול חד הוה גבן, שנצח ר' יוחנן ופסק עשן מקברו, אבל את ה"אחרים" הרבים אשר בקרבנו אותם נקלה בנורא למען הביאם לחיי עולם, להתם סיגיהם ולהעלות המובחר שבהם לתוך אגודת החיים, ולא ידח ממנו נדח. וכמדומה שבאחד השיחים כבר המתקנו סוד ע"ד עבודת התקון של הנשמות העשוקות והנדחות של דורות שעברו, הראויה ומחויבת לצדיקי הדורות, ועבודת הקודש הזאת אין ראוי לזנח באחרים הימים, כי נשמותיהם של רשעים הנן מזיקי עלמא, וכשהם מתתקנים חוזר העולם כולו ונבנה בהדרו.

הנני בכל לב מצפה ליום אשר יאיר אור כבודו בספריו כולם כלולים בהדרם, ויה"ר שיתאספו בעלי אסופות רבים והיו עמנו באגודה, לעבוד בכרם בית ישראל בחכמה ע"ד האמת.

והיה ז"ש וברכת ד' על עמו, כנה"י ונפש ידי"ע דוש"ת באה"ר,

אגרות הראיה / כרך א / רסו

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, י"א שבט תרע"ו.

שלו וברכה מקודש לכבוד ידיד נפשי רוחי ונשמתי, הרב הגאון המפורסם, מאריה זרזין, לב טהור ונבר, מו"ה פינחס הכהן שליט"א לינטופ, אבד"ק בירז יצ"ו.

באהבה רבה קבלתי את מכתביו היקרים. אמנם עדנים רבים עברו עלי, שבתגרת יד העול המעשי גורשתי מגן עדננו, מפרדס המחשבה וההרגשה החיה הרוחנית מאור עליון המאיר ובא על כל דורשי אלהים באמת. ומבלי חפץ הייתי מוכרח להיות כל שיחי ושיגי בגופי הלכות ובסדרים מעשיים, עד אשר לא היה ביכלתי למצות אל שרש נשמתי ולעסוק ברוח שקט באותם העניינים החיים והאהובים באהבת אל עליון, שאנו צריכים לעסוק בהם במרוץ מכתבנו, על כן נתעכבו דברי. והנה הלום ראיתי במכתב כ"ג ידידי שיחי' לידידנו הסופר הנכבד מר א. ז. רבינוביץ נ"י, שמחשבה עלתה על לבבו: פן מפני איזה חילוקי דעות עיוניות, המבדילים בינינו, נתקררה אהבתנו הנאמנה, חלילה. אז אמרתי לא עת לחשות, וחלילה להניח את כבוד ידידי האהוב, אשר בו מעיני תמיד, - כי כמה הם בדורנו זה אנשי לב, אשר נוכל לקחת עמם דברים בכל הגדולות אשד עסקנו בהם, מאז התודענו איש אל אחיו? - להיות שרוי במחשבה מדאיבה-לבבי כזאת. ואע"פ שעדיין אינני מוכשר, מפני המון טרדותי המעשיות, לרדת ולעלות אל אותם העמקים העמוקים וההרים הרמים הפזורים בדרך אשר אנהו הולכים עליה תמיד, בכל-זאת לא אוכל עוד לאחר. וכפי אשר תעלה המחשבה ויקלט העט, בזמן המצער שהנני מנתק את עצמי מהסביבה המעשית המקיפה אותי, אציגה בזה להיות לנושא למכתבי זה, שהוא יותר מכתב מזכיר אהבה וידידות ממכתב של נושאים עיוניים, אשר כל בהן חיי רוחנו תמיד, בסוד ד' ליראיו.

יאמין אהובי, כי עקרו של דבר, שכ"ג מסמן לי בכמה מכתבים זה כמה, שיש איזה דבר מבדיל בינינו ביסודי הדעות, אנכי לא עמדתי עוד למצא נקודה זו בדיוק. תמיד אני רואה איזה נגודים בינינו בענפים, בדרכי ההרצאה, אבל, מאז החלונו להיות עסוקים בחליפות מכתבים, ומאז דברנו יחד את אשר יהגה רוחנו, לא אוכל לבסס לי איזה נקודה יסודית, לומר שהיא היא המבדלת בינינו, וליחש אליה את סוד כל ההבדלים הפרטיים המתגלים תמיד בינותינו. השערתי היא, שכל אחד מאתנו משקיף על חלק מיוחד של השדה אשר ברכו ד', ואותה שורת הכרם, שכ"א מאתנו הוא עובד עליה מיוחדת היא, ואולי עומדת היא במצב שונה מעט זו מזו, שמתוך כך מקבלות התנועות הרוחניות שלנו איזה סגנון מיוחד השונה זה מזה. אבל כשנדון יפה בדבר נמצא, שבכרם אחד אנחנו עובדים; ומי יתן ויאספו לדגלנו עוד מחצדי חקלא, אשר לא ישפילו

שבת רק בשפולי כרמא רק יקחו להם כל אחד שורה מיוחדת בתוכיותו של כרם חמד זה, אשר תירושו ישמח אלהים ואנשים. ומה תגדל שמחתנו אם ניגודים כאלה, הנמצאים בינינו, יתרבו ויפיעו על ידם שלל צבעים רבים. "כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ד"ר"

לא פחות מכל צופי ישועת ד' הנני שואף לנפלאות, לנפלאות גדולות, נפלאות מעשיות, אשר יגלו מיד ד' על עבדיו, בשמים ובארץ, בימים וכל אשר בהם, נפלאות רוחניות אשר יגלו בכל כליות ולב, בכל הדרי רוח ונשמה, של כללות אומתנו ויחידיה כולם, וממנה על כל, על כל גוי ואדם יחד. ולא מחוץ לפרגוד יעמדו גם כל בהמות שדי וחיותו ביער, כל עוף השמים ורמש, כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, ועולם הצומח והדומם גם הוא לא יוכל להנתק משרשרת החיים הגדולה המכה גלים, העולה בהגלות נשמת ד' בשפע אור חיי העולמים. אבל כדי להכשיר את ההויה, את העולם וכל אשר בו, את החי ואת האדם, את העם אשר נשמתנו היא חלק מהתגלותו במציאות, את כלליותו פלגותיו ואישיו, לקלוט את הנפלאות לברכה, להכירן וללכת על פיהן בארח סלולה, צריכים אנחנו לפשט את הקמטים שבנשמות, ע"י כח מישר הדורים, ע"י השכלת אלהים מלאתי אור וחם וע"י רגשי טוהר של אהבה נאמנה לעם פלאים אשר ממנו חוצבנו, ולפי-הערך לכל אגפיו שהוא מלא כל היקום, "כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם, - שהיא מתחברת עם ההתעמקות התדירית בידעית ערכו ותעודתו ויחושו אל הכל, עד אשר תולד הגדולה התכונית בקרב הנשמה, לדבר בשם הרגש והבינה שלו באורה כללי, מפני שהם הנם באמת הרגש והבינה העולמיים, ולא להתבהל כלל מפני איזה בעלי שם שמחוץ לתחומנו, שמהלך הרגש והבינה שלהם הלכו ארחות אחרות. ממעמקי הנפלאות נחשוף את מעין הגבורה, אשר יורה אותנו ואת כל העולם דעת, להכיר שגם כל אלה גבורי הרוח העומדים ממולנו, אם היו מכירים כמונו, בהכרה של מולדת, כמה נשגב הוא אוצרנו המלא עושר רב וברכת ד', אז גם הם נטו בהפץ לב והכרה מלאה אל אותו הצביון, שהרגש והבינה שלנו מסמן את ענינו.

איני מבקש להתנצל לפניך, יקירי, ולומר, שמאמרי "דרך התחיה" ב"הניר" יספיק לכל אותן הנשגבות, אשר רוחנו נגע בהן שמה. לא עבודת יחידים ולא עבודת דור ותקופה אחת היא לברר את כל חזיוני קודש המשורגים אלה באלה, המסובכים מאד ברדתם אל ההגבלה וסבכי החיים,

"שעריה דז"א סביכין דא בדא". אבל מעולם לא חדלנו לתן את התמציות של סקירות כוללות עולמי עד בריש מילין, אשר יוסיפו חיים תמיד לחכמי לב, וגם בלא הכרה שלמה יעודדו את נשמת הוגה בס. ועם זה ודאי לא נוכל להפטר מכתוב חזון באר על הלוחות, לפרט כל דבר כפי היכולת הנתונה להסביר אלה הצפיות העולות ממעל לשטח ההבנה הרגילה, אפילו של בחירי העם. בהיותנו מדברים בסגנון כ"כ כללי כמובן שהננו עולים תמיד אל שרשי ההופעות במקורם היותר עליון. בטרם הסתמנו בהם ההבדלים בין עם לעם וק"ו בין איש לאיש. כשהננו מסתכלים בספרא דאדם קדמאה אמנם רואים אנחנו דור דור ודורשיו לפרטי פרטים, אבל טרם כל עלינו להעמיד עצמנו על הבסיס, שכל גילוי ספר פלאי זה עומד עליו: צלם האדם הכללי ומהלכיו. אחרי תפיסת הכלל הננו נגשים לדון על אותם השמות המיוחדים, שזרמי הפלג הכללי נקראו בהם. החוש של האמונה האלהית, שהוא כ"כ איתן, כ"כ קדמון לכל, אנו צריכים להגבירו כעת דוקא מצדו היותר רחב, היותר מקיף וכללי. אחר כך נבא לבירור המושגים אשר נסתעפו לימין ולשמאל: לזרות ולחבר את הסיגים, אשר אבדו את חילם בהרחיקם ללכת, ולבור את הבר הפנימי אשר נבחלת יעקב איש תם, אשר לא יחסר כל, גם ציקי קדרה, - לשאב את זוהמתה של הקדרה, אשר דרך בישולה נגרפו בקרבה, - אשר תדע לשמור את כבודה להביאם לה בחשאי, למען תדרך בעז ברוח עולו, היודע את טהרו ואמתו. ובכן למה לי לדבר במקום זה ע"ד החילוקים שבין כללות האדם לעם מיוחד ובין הכלל כולו ליחידיו, - שכל אלה הנם חלקי-דרישה מיוחדים, הנאותים מאד בעת התפרטותם של הפרטים ואין להם מקום בולט בכללותו של הכלל בראשיתו. מתמסמסים הם ההבדלים הפרטיים, כשהכלל המקיף זורח באורו הבהיר. לא הפרטים הם המתמסמסים, לא ההויה יורדת היא מעשרה, כי "שמש ומגן ד' אלהים" ו"לא תהו בראה לשבת יצרה", אבל - אותם ההבדלים הניגודיים, שגורמים שכל פרט מעכב על חברו, שכל הגיון סותר את משנהו וכל קבוצה אנושית צוררת את רעותה, וכל יחיד מהאישים מתנשא לאמר: אני אמלוך ואפסי עוד. תהו זה ודאי שב גם הוא לתיקון ע"י הזרחת האוביקטיביות, ומזיקי עלמא פועלי און המתפרדים אינם יכולים להסתכל באור המקיף והם משתברים מגבורת הריסותם המחבלת.

הקדמות רבות ויקרות אנו צריכים להרצות, עד אשר נכשיר את העולם להבין את יקר ההתגלות האלהית

אל הצורה התרבותית של האומה, מצד למודיה וחינוכה המעשי, שזה היה פעמים הרבה בשפל- מצב מאד. אבל הרוח הזורם של עז-אלהים זה היה חובק את הכלל ולא נעדר גם בימי הירידה כ"א בהפסקות קטנות. אלא שאין רוח אלהי זה, הנתון כמו סגולה מתנה, גומר את תפקידו רק לפי אותו הערך אשר יעובד ע"י שכלול לימודי, אבל השכלול הלימודי, הבא בסילוק רוח-הקודש, הוא צעד לנסיגה לאחור, אע"פ שיש בו כמה מעלות טובות. וזהו יסוד הבית השני, שהיה מסולק שכינה ורוח-הקודש וממולא באור תורה וחכמה. עכשיו רוח התחיה מתרוצצת בקרבנו, מפני שנטיות אלו השתים כבר זורשות את תפקידן, ואנו חייבים להחלץ חושים לסול את הדרך לרוח-הקודש, לגילוי אליהו, להופעת הנבואה, כשימלאו התנאים החיצוניים יחד עם הדרכת התלמוד והחינוך המודרג, אשר עד כה היו עומדים במצב של ניגוד זה לזה. וכל המסתכל בארחות החיים ודרישותיהם בארץ ישראל ובמהלך כנוס הגליות, והצעדים ההולכים לעומת העתיד הגדול שיש בו, ישכיל שאין דברינו אלה חזון רחוק ולא השערה פורחת כ"א דבר מאומת לקוח מגופם של החיים, כמובן ע"י סקירה עמוקה והרגשה חודרת בתוכיותם היותר עצמית ופנימית. ואלה הם הנם יחידי הסגולה, שרק ע"י המון הנכנסים לבית המדרש יובאו ת"ח שלמים כמו אלה, אשר ההכשר לרוה"ק לא יחסר מהם לעת הדרוש לתחית האומה.

ואיני מוצא את עצמי בזה רואה את חזון השלמות כ"א בחיבורם של כל חלקי הטוב אשר השפעו לנו מכל הצדדים השונים, מאז מקדם ועד הדור האחרון. עבודת הקודש של סלילת הדרך ועשית הגשרים בין התהומות המפרידים, - זאת היא העבודה שהייתי חפץ שתהיה חביבה על כל העוסקים בנשמתא דאורייתא, כמו שהיא חביבה עלי עד לאחת. ובדורות האחרונים יפה לנו מאד כל שיחתם של תלמידי הגר"א יחד עם תלמידי הבעש"ט, שהיו עומדים במצב כ"כ ניגודי זה לעומת זה בשעתם. ולא בלא עמל וכשרון תברא לנו ספרות שלמה, שתכשיר את עצמה לאחות את הקרעים הללו ברוח. אבל מה יקרה היא התולדה, שעתידיה לצאת מעבודה זאת, שהיא אחויה של האומה בפועל, בשאיפה ברורה למטרתה המרכזית, תשובתה אל חסנה בארצה מרום עליוה. והנשמות הטהורות, המלאות כ"כ אהבה כללית לעמן, אין לתפוס אותן כלל בשביל ביטויים אחדים או סגנוני הלכות. כל אלה מתישרים כשהדברים באים לידי מעשה, ויותר מכל יתישרו כשיבא התור למעשה כללי של הנהגת האומה.

שבנפלאות. הטוב האלהי, העומד איתן בלב האומה היחידה, הנושאת מראשית היותה את דגלו, בהגלותו מכין הוא את הרוחות להכיר את התכונה של מגמת הנפלאות. אוי לו למשפיע רוחני, שאין נשמתו קשורה באור מפלאות תמים דעים בעבר ושאינו מצפה לאורן לעתיד. אבל דוקא ע"י הישרת הדרך של מעין החיים, הזורמים בטבע הנשמה הישראלית, האמונה מימי נעוריה בנפלאות עד אין חקר, שיוכל לזרם גם ע"פ המהלך של דרכי הסתר והגוי התעלומה של האור האלהי, המתגלה בכל מרחבי ההויה החמרית והרוחנית וכל הליכות התולדה בכל סדריה וסיבוכיה, - דוקא ע"י הסברות כמו אלה נבא לאט לאט אל מטרתנו, להשיב את רוח החיים ללב אומתנו, המתעלפת בצמאונה לדבר ד', בשפה ברורה. הסימפטיה אל הטוב לא תחדל מהיות נטיתנו התדירה. הטוב האלהי, אשר יתגלה באורח משפט, עוד יופיע בברקי זוהר יותר מבהיקים מאותו הטוב השטחי, המתגלה באהבה סנטימנטלית, אשר לא תדע לכבוש לפנייה את ארחות החיים ולנהל בעצתה את החברה האנושית, בכל חקי חייה. לא נבהל כלל אם תעלה על שולחן המחקר הערה האומרת, שקיום העולם הוא על גזלה ורצח מלחמה וחרב, כיון שגם ההערה הזאת מודה היא, שתכלית כל אלה הלא הוא קיומו של עולם. אם כן גם הם משרתים הם את הטוב האלהי, ולא יאריכו ימים כי-אם כל זמן שהשירות הנמוך הזה נדרש הוא. ואחרי אשר תצייר לה האומה המיוחדת, הנושאת את הטוב העליון במעמקי חייה, לעצמה ולעולם, תכנית של חיים, מעשיים, פוליטיים ואקונומיים, ממולאים בכל יפעה והוד של שירה ונעם, של מנוחה וגבורה, באין כל הכרח לרצח ודם, תשוב ההערה הזאת בעצמה לבלט ביותר את הרושם של הסימפטיה האלהית של הטוב העליון. ומובן הדבר, שהרחבה אלהית כזאת תביא עמה את האור העתיק מראשית ימי נעורי האומה, אשר השגיב בכחו נפלאות, "עורי עורי לבשי עז זרע ד', עורי כימי קדם דורות עולמים, הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנ"ך".

כל מגמתי ב"דרך התחיה" היא לשום קו מבדיל בין ההזרמה הנשמית, שהיא נותנת חיים עצמיים, המסוגלים לאומה בריאה בכל חילה ועז שאיפתה, ובין ארחות הלמוד הנקנים ע"י הדרכה איטית, ברוח של שינון ושימור של ענינים נלמדים, הנשמעים מפי הורים ומורים. ימי התקופה הראשונה, מיציאת מצרים עד חורבן הבית הראשון, היו שלשלת ארוכה של הזרמה זו. אין לנו לפנות

הערה אחת מוסיפים, שכל השנאות כולן וחומרי דיניהן הנם נאמרים רק במי שכבר ברי לנו, שקימנו בו מצות תוכחה. וכאשר אין לנו בדור הזה ולא בכמה דורות שלפנינו, ע"פ עדות ר' עקיבא, מי שידע להוכיח, על-כן נפל פותא בבירא וכל הלכות הנוטות לרוגז ושנאת-אחים נעשות הן כפרשת בן סורר ומורה, עיר הנדחת ובית המנוגע, למ"ד לא היו ולא עתידין להיות ונכתבו משום דרוש וקבל שכר. והשכר של הדרישה גדול הוא מאד, כי הוא המלח המעמיד צביון הטוב ע"י תגבורת שנאת הרע בכל ענפיה וכיון שהוא עשה באורח למודי את פעולתו איננו מניח בפועל לרשע משחית באמת להשתרש כלל ועיקר.

הנני מוכרח להפסיק כעת את דברי המעטים, אשר כתבתים בלא סדרים ולא התמותי לבאר כל הנדרש לבאר על הערותיו היקרות, במכתבו מכ"ב אדר תרס"ט. אבל כבר הודעתי, שמגמתי היא כעת יותר למכתב ידידות מלמשא-ומתן של דעות.

ונקוה לדי' הטוב ב"ה, שיראנו בישועתו ויזכנו לתור בחכמה ולראות טוב על ישראל ועל נחלת ד'. וימלא כבוד ד' את כל הארץ ואור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, כנפשו היקרה ונפש ידי"ע מלא רחשי אהבה לשמו וזכרו עדי עד,

הק' אברהם יצחק ה"ק

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו. ד"ה טבת תרע"ג

ענתת שלוי וברכת עולמים, לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון החו"ב סוע"ה, איש האשכולות הוגה דעות, וממולא בדעת ויראת ד' טהורה מו"ה יהודה לייב זעלצער שליט"א.

אחדשה"ט באהבה טהורה ונאמנה,

מאמרו היקר הגיעני, ובעוצם טרדוטי המרובות עברתי עליו, ונהניתי מאד מסגנונו הספרותי, העשוי בטוב טעם, ומדעותיו הצודקות בכללות דבריו. מאמרים וספרים כאלה הם בודאי בדורנו אחת מהרטיות היותר טובות למכתנו האנושה. אמנם לעולם לא נוכל להתעלם מהתרופה הכללית הכוללת את הכל, ושעזיבתה היא שגרמה לנו את נפילתנו, והוא הדבר מה שאני בעיני ובמר נפשי רגיל לקרא, לשנות ולשלוש מאות ואלפים פעמים, עזבנו את נשמת התורה וזאת היא הצעקה הגדולה המקפת בעזה דורות רבים, מימי הנביאים, הסופרים והחכמים, גדולי הדורות הראשונים והאחרונים. גדולי הכשרון שבנו, פנו להם בעיקר אל הצד המעשי שבתורה, וגם שם רק במקצועות מיוחדים, עבדוהו והרגילוהו בחינוך, והצד ההגשי, ייותר מזה הצד העיוני, ומה שלמעלה ממנו ובא אחריו ממילא, הקדשי ההופעי, שבו הגאולה והישועה גנוזה, אותו עזבו לגמרי, ולגס-רוח ומשוגע יחשב גם מי שבא ותתבע את העלבון הגדול הזה, מרועי האומה. הקול הגדול של חוקרינו האלוהיים, של חסידינו העליונים, של המקובלים הטהורים באי בסוד ד', קדושי המבט ואדירי הרצון, חוכי ישועה וצופי גאולה, היה לקול קורא במדבר. ועד כה, אחרי אשר כל כך הוכינו, אחרי אשר הכפירה מגיחה עלינו מעברים, בעביה המנווולים בשחרותם המזוהמה, השמד כקטב ישוד לחטוף ממנו אלפים נפשות בכל שנה, ובקרב המחנה שהתורה והאמונה היא דגלה, שמה ושערוריה צלמות ואין סדרים, אין חפץ ברור ולא אידיאל מחוור ומסודר. עוד המחשבה חזקה היא ש"בסגולות" ירפאו את שברנו, ב"סגולות" שהנשמה אינה מתמלאה מהן, כל זמן שאין ממלאים אותה במה שהיא ההכרח היותר נמרץ לסיפוק חייה. בשום אופן לא תקום ולא תהיה עצה, המורדת בקול ד' הקורא מתוך מעמקי נשמותיהם של קדושי עליונים מני אז ועד עתה. לתשובה גדולה אנחנו נקראים, לתשובה מאהבה ולכל מכשיריה, דוקא בעת משבר גדול וסכנה עצומה, צריכים לקחת את המעולה שבתרופות, רדיקלים אנו מוכרחים להיות, בפשרות למחצה לשליש ולרביע מאומה לא נתקן. האמונה

אבדה, הולכת ומתדלדלת, מפני שהופרה תורתה, אין דורש ואין מבקש. האורתודוקסיה במלחמתה השלילית כעת משפיקה את עצמה בהבלי שוא ובדמיונות כוזבים, שהחיים והמציאות מחריבים אותם, ומחריבים עמם את נושאייהם. לא זאת היא נחמתנו מה שהצד האפיקוורי שבעמנו, הוא יותר צפוי להרס וכליון. צרת רבים כזאת אינה חצי נחמה, כי-אם צרה כפולה. ההוראה באצבע שנראה על ליקויים של חושבי המחשבה שבאומות, לא יתנו לנו עז וחיים, כשאלה הם רק דברים שליליים. ולמה נלך בדרכים רחוקים, בעוד שהדרך הכבושה והישרה לפנינו היא. כל התורה בפירושה הרוחניים כולם, צריכה היא להתעלות אצלנו. כל מי שיש אומץ בלבבו, כח בעטו ורוח ד' בנשמתו, קרוא הוא לצאת אל המערכה ולצעוק הבו אור. מחזה אחר, לגמרי אחר, היינו רואים בדורנו, אלמלי נתנדבו חלק רשום מבעלי הכשרון, הממולאים בתורה ובשכל טוב, לעבוד את כרם ד' בתוכו פנימה, לעסוק בטהרתם של מושגי האמונה והעבודה, בבירורן של הדיעות בעניני האלהות, הנבואה, רוח הקודש, הגאולה והצפיה לתשועה, תשועת האומה ותשועת העולם, תיקוני הנשמות של היחידים ושל הרבים, תיכון הרוחות של הדורות העוברים, העתידים, וההוה על גביהם. גבורה אחרת היתה פורחת ועולה בעדר ד' הנפוץ. הוד נורא ועליון היה מתפרש ומתגלה על המון רב של חכמי תורה, וזוהר עליון היה משתפך מהם על האומה כולה ועל העולם כולו. הספרות המתדלדלת, ההולכת ומתחשכת, מתנוולת ומתטמאת, במובנה החדש בישראל ובעולם, היתה לה תקומה ופדיון על ידינו, על ידי הגיונותינו הענקיים, ע"י הבעותינו הברורות שהיו ראויות להיות יסודות לחיי עמים רבים, להוציאם ממחשכים לאור, והרשעה והסכלות, האויליות שבאמונות הדופיות, היו הולכים ומתבערים, ואנחנו היינו המתחילים במלאכת-שמים הגדולה של ביעור רוח הטומאה מן הארץ, ושל התחלת הופעת תיקון עולם במלכות אל עולם. ועל זה אנו נתבעים ולזה נוצרנו. ובכל זמן שאנו נדדים, נשחטים ונטבחים, כצבאות וכאילים, על אשר אין אנו מכירים את תפקידנו, באים אנשים קטנים ומצומצמים, ומרפאים אותנו ברפואות קרות מכל המינים ואת סם-החיים העיקרי, אותו מניחים בקרן זוית. אלה מתוך טמטום הלב וקטנות-אמנה, ואלה מתוך גאווה וחסרון-ידיעה, ועוד הפעם חושבים שהגדלת תורה והאדרתה, כשתהיה באותו המובן הצר והיבש, שלא היה בכחו להחזיק את עמדתנו מעת אשר השתערו רוחות קולטוריות, והמון תביעות רוחניות נגדנו, שזו תהיה גם כעת התרופה הכוללת לכל מכאובותינו הרבים. לא יחדשני

בי"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ח אלול תרע"ג

שלו' וברכה, ושנה טובה, לכבוד ידידי הרב הגאון אוצר תוי"ר חכם וסופר מו"ה יהודה ליב זעלצער שליט"א, כוח"ט וכט"ס.

מכתב כת"ר עם מאמרו היקר הגיעני. סופם של דבריו ע"ד החשדנות הכללית, לכל מי שבא לתבע בזמננו עלבון פנימיותה של תורה, הדאיב מאד את לבבי. וכי נעלם מכבודו, שכל גדולי הקבלה פה אחד צועקים ככרוכיה, שכ"ז שמסלקים מאורייתא את רזיה, ואינם עוסקים בסודותיה, מחריבים את העולם. אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש, אינון דמסלקן רזא וחוכמתא מאורייתא ומשוין לאורייתא יבשה, הוא מאמר מפורסם בתקו"ז. והגר"א בסי' רמ"ו סק"ח בביאורו השיג על רמ"א על דעתו בפירוש פרדס, שהיא כדעת הרמב"ם הפילוסופיא האלהית והטבעית, אלא שבאמת היא פנימיות התורה המקובלת, וכי ע"ז איך אמר אבל לא בשאר חכמות, שסיים שאין ללמוד אותן כ"א באקראי, הרי עיקר קיבול שכר אין לך יותר מזה, שהוא "דבר גדול". הרי שפשוט הוא, שמי שכבר מוכן עכ"פ, ע"י מילוי כרסו בבשר ויין, הרי הוא קרוא לשום לימוד קבע ולא ארעי בפנימיותה של תורה. ומובן שהקביעות חייבת להיות, בבינה ובעומק בחריפות ובבקיאות, כדרך גדולת הלימוד שבהלכה ללומדים המובהקים, כ"ח וחד לפום חורפיה.

אמנם נשתנו עלינו העניינים בשני עקרים חשובים.

העיקר האחד הוא, לעשות הנחות וקולות בעניני ההכנה שהחמירו כ"כ הראשונים בה, מפני שהמדה של מילוי כרס בבשר ויין היא מדה הצריכה לשיעורים הרבה. הדורות הראשונים היו נוהגים להחמיר בה הרבה, והמקובלים היותר אדירים החלו כבר מאז להקל בזה, ולהעמיד את תוכן הדבר על מדתה של לומדות בינונית, כמפורסם מדבריו של הרמ"ק בספרו "אור נערם". ובדורנו, שהעריגה הרוחנית מצד אחד מתגדלת היא בכלל, עד שאנו קובעים יסוד לומר, שהחלק היותר גדול מתחלואי הדור הוא בא מתוך צמאון בלתי-מרווה זה, לא משתבשים כ"כ אותם הנתבעים ממעמקי רוחם לצדד כדברי המקילים בזה, שהיו גדולי עולם. עכ"פ לאותם המרגישים בקרבם גם הם צמאון רוחני גדול, ומתחילים עכ"פ להרגיש שע"י מילוי רוחני, של

כבוד חביבי, ואקוה ששום אדם לא יחשדני, במיעוט אהבה, חלילה, לתורה המעשית, להתמדת לימודה ולהרחבתה בפלפול וסברא, בחריפות ובקיאיות. אבל בעת שהדבר בא עד לידי הפרת תורת אמת, תורה דלעילא, עד לכדי הדעכת נשמת הנשמה, עד כדי החלשת כח המחשבה, ועד כדי הבאת מעמד החיים הרוחניים שלנו, ושל כל העולם כולו התלוי בנו, למצב של פרפור ועילוף נורא, "והעם לא שב עד המכה ואת ד' צ' לא דרשו", ואם יבא אחד ויאמר שישועתנו מונחת היא בנשמתה של תורה, בהגדלתה והאדרתה העליונה והאמיתית, יבאו כל הטוענים מעברים וימטירו עליך מבול של השגות: מה אתה חפץ, בקבלה, במוסר, בחקירה, בפילוסופיה, בדרשנות, בספרות, בשירה, הלא כל אלה פשטו את הרגל, ולא נתנו לנו את מה שהבטיחו בעת שהתחילה תסיסתם, וטענות כאלה מספיקות כבר להחניק את קול ד' הקורא בנו מקרב מעמקי נשמתנו וממלא העולמים כולם, דרשוני וחיו, - בעת כזאת אנו חייבים להפגין על הגדול שבחסרונות. אין אני מדבר כעת ע"ד הפרוגרמות הפרטיות, איך באים לסדר סדרי לימוד וסדרי מחשבה, סדרי ספרים, סדרי ישיבות ערוכות, שבעצם דאגתן להרחבתה של תורה במובנה הפשוט, תהינה משמשות לנו למגדלי עז ומבצרים לרוח ד', שמהם יצאו גבורי אל, כימי עולם. כל אלה העצות הפרטיות ילכו ויתיצרו, אחרי שהעיקר יוכר, אחרי שכל השאלה תהיה על דבר האמצעים והסדריים.

צר לי מאד שאי-אפשר לי כעת להרחיב דברים, וק"ו לכתוב איזה מאמר מסודר לכבוד ספרו של כת"ר, שהנני רואה אותו בתקוה של חטיבה חשובה בע"ה. אמנם הבעתי קצת מאנחותי לפני לב טהור ובעל דעה נכונה כהדרת כבוד חביבי. ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, לחזק את ידי העמלים עם הציבור לשם שמים, ולאמץ את רוח כל אשר זיק אור ד' בווער בלבבו, לקום יחד באגודה אחת להאיר אור ד' על עמו, ותפקידה של ארץ ישראל, בתור גיא חזיון, יוכל רק בתכונה זאת לצאת מתוך המחשכים הרבים אשר יסבוה.

והנני בזה חותם בעתרת ברכה לכת"ר וכא"ל, יחזק ד' כחו ופועל ידו ירצה., כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת ומכבדו מקרב לוני"ח,

הק' אברהם יצחק ה"ק

דברים גדולים קדושים אלהיים עליונים ירגישו בקרבם הרוחה אצילית, והם הם העומדים תמיד על מעמד של זירוז לעשות עיקר גדול מהתורה הנגלית והמצות המעשיות, אלא שהם חפצים שלא יסתפקו בזה לבד, מבלעדי האור הגנוז המחיה את הכל ומעודד את כל.

העיקר השני הוא לאידך גיסא, ההכשרה המדעית, כלומר הידיעה הרחבה בכל ענפי החכמות הרוחניות שהן מצרניות להחכמה האלהית, וידיעה עכ"פ באיזה צד של חשיבות ביתר החכמות. הכשר זה לא הובלט כ"כ בדורות הראשונים, כ"ז שהקבלה היתה באמת חכמה עלומה, לא נכתבה ולא נתפרשה והוכרחה להמסר מפה לאוזן "מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין" (הרמב"ן). אז היו המוסרים כבר מכלילים את כל התמצית הנדרשת לרוממותה של הנשמה, לסיפוגה את יסודות החיים הרוחניים העליונים הללו, את כל הפרקים הנדרשים, מהחכמות הרוחניות כולן, וחלקי החכמות העולמיות הכלליות, המעורבים בזה. אמנם בימינו, ימי שלטון העט, הלוקח הרבה את מקום הפה, אי-אפשר כלל שיוכשרו הלבבות להגינה העליון של תורת אמת, בדעת ד', כ"א עם ההכשר המלא של כללותן של החכמות הרוחניות, שכל המקצע הרוחני שבתורה, המחקר, הפילוסופיה, המוסר, המדות, הפיוט והשירה, וחלקים רחבים מחכמת הנפש כבר הוא רצוף בזה. ונמצא שהננו נתבעים לעליה תרבותית גדולה, שהיא רצופה כולה בקדושה ובטהרה.

מהו הלימוד היסודי של חכמת האמת, אם לא הפירוש המקובל של אמונת ישראל, בכל מרום קדושתה וטהרתה, שבכל מה שהעזיבה הולכת ומתרבה, ותורה דלעילא מופרת, הולכים קוצים וברקנים וצומחים מאליהם, סביב סביב לנקודת האורה של אמונת אלהי אמת. הצמתים הרעים אינם צריכים עבודה, מתוך עצלות מעצמם הם גדלים. והדור הזה הלכוי כ"כ במחלת הכפירה, שהיא רפיון האמונה, האם אין לנו יסוד לומר, שלתשועתו אנו צריכים להרבות בתורת האמונה. וכ"ז שהארטודקסיה אומרתי בעקשנות דוקא, לא, רק גמרא ופוסקים לבדם, לא אגדה, ולא מוסר, לא קבלה ולא מחקר, לא דעת העולם ולא חסידות, ועם כ"ז אנכי אחזיק את מלחמתי, נגד כל הקמים עלי מעברים, - הרי מדלדלת את עצמה, וכל האמצעים שהיא לוקחת בידה להגן על עצמה, מבלי לקחת את סם- החיים האמיתי, אור התורה בפנימיותה, הם לה לא לעזר ולא להועיל, והיא מתמלאה ע"ז בקצף אין-איל, ומתמלאה

מחשבות של משטמה, ומדנים, גם בינה לבין עצמה, וכחה הולך וכשל. לא חלילה על נקודת התם, קשר הקודש של התורה והאמונה בכללות, לא על דבקותה הגדולה במצות המעשיות ובאהבת התורה הנגלית עכ"פ, אמרתי "שהיא משפיקה את עצמה בהבלי שוא ובדמיונות כוזבים שהחיים והמציאות מחריבים אותם", אלא על התולדה העניה שהיא מוציאה מידי נקודתה זו, שהיא עומדת בתוכה במצב של צמצום וקדרות, שע"פ זה היא שוללת את כל הרחבת אורה, מצפוני צפונות עד גלויי גלויות, מהארת אש קודש לתפילה ברוח מלא חסון קדוש, עד הארת חכמה בחשבון ברור ממקורה של תורה ונשמת אל חי אשר בקרבנו ומוזה באה התוצאה של הצמצום המקוצף, שכל תיקון עולם, וכל כח חיים מתגלה, הכל הוא נראה לה כבא לבלע אותה, להוריד עז מבטחה. עמידתה על יסוד רעוע זה, מבלי פנות אל אשר הרו והגו כל החכמים והקדושים היותר עליונים, שבכל הדורות בישראל, וגם באדם, עד שהיא מוכרחת להאחז תמיד במלחמה שלילית לבדה, חוץ מהדבר הגלוי ומוחש, הנגלה שבתורה ובמצות לבד, שאינו יכול בשום אופן לבא ולהביא למטרותו, בכל הדורות וביותר בדורנו, כ"א ביחד עם התרחבותם של שרשיו המרובים הרוחניים, - שלילה זו היא באמת מולידה השפקה של הבלי שוא ודמיונות כוזבים, שהחיים והמציאות, הגשמי והרוחני, מחריבים אותה. ואם נבא לחשוד את כל מי שהוא טוען בעד הרוחניות של העולם, ושל התורה, שהיא באמת יסודנו הישראלי, גגד האליליות החמרנית בכל הופעותיה, - כשהוא משנן תמיד שהבסיס לכל גובה זה, לעולם מוכרח להיות, הגלוי והמוחשי "הנגלות לנו ולבנינו", - בנטיות זרות או במחלות רוח, לא נוכל למצא לנו איש ישר בעל רוח פנימי, דורש ד' באמת, שיוכל לדבר איזה רעיון לתקנת הדור. כי על מי לא יוכלו החושדים לומר כאלה.

ואנחנו רואים, שבדורות שהיו טובים מאלה, קרא הרח"ו בהקדמת ספר עץ חיים את הקריאה הגדולה נגד יבשות התורה, ע"י המתגדרים רק בנגלות לבד, והתנצל על הקריאה בשם "שפחה" ו"קליפין" אל המשנה, מפני שעסק המשנה כפי פשוטו אין ספק שהוא לבושין וקליפין חזונים בתכלית אצל סודות התורה הנגזרים ונרמזים בפנימיותה. כי כל פשטיה הם בעוה"ז בדברים חומרים תחתונים, אמנם הם קליפין טובים למאכל, כקליפת קנה הבושם, ולכן בהיותם מבינים פשטי המשנה בהלכתה, בלחי טעות, נקראת "עץ הדעת טוב". ונסתיימה שם ההקדמה בהערות של הגאון מוהר"י צמח, ע"ד הבדלי המצבים של הדורות,

עוד לא הוגלד הפצע הגדול, של יגון ישראל בהלקח עטרת תפארת פאר הדור הגאון רידב"ז זצ"ל. בכבודות הבלגתי עלי יגון לשמח בשמחת יו"ט הקדוש העבר. יגדור השי"ת פרצותינו ופרצות עמו ברחמיו. והנה נוסף לי מכאוב בהודעי שמצב ביתו של הגאון המנוח הידיד היותר נאמן, נבדל לחי"ט וארוכים, וזי"ע ועכ"י, מדולדל הוא בעוה"ר, במעמד הגשמי. הה מי יכול להעלות זאת על דעתו. ד' ירומם פליטת סופריו. והנני מוכן לכתוב בלא איחור לאגו"י.

וע"ד כת"ר, יאמין ידידי, לא לכבודי אני חש, כ"א למטרת הענין הנשגב של שימת לבם של המצוינים של ת"ח, בעניני הרוח הפנימיים, בנשמתא דאורייתא, ביסוד הדעת, דדא קני מה חסר, ודדא חסר מה קני. שאם מוצאים על כל התעוררות קדושה עוררין, ונוהגין עוד מנהג חולין וזלזול בת"ח, כמה הפרת תורה יש בזה. ד' יודע כמה גדול הוא הקלקול. וביחוד לא אדע מי הוא מבני תורה המקנאים קנאתה של פנימיותה של תוה"ק, בכח הספרות, חוץ מהרב ר"פ לינטופ נ"י מבירז וממני, ואיך שייך להתנפל ע"ז בדרך כללות. להיפוך על רב כשרון ות"ח מובהק שכמותו מוטלת חובת הסיוע לענינים העומדים ברומו של עולם, ולמיהדר אזכותא גם בדברים שהם צורמים את האוזן הבלתי-רגילה לשמע דא"ח ממקור טהור וקדוש בדעות ואמונות. כי הננו חייבים למול את האוזן הערלה, ורחמנות כזאת של מניעת צרימה אכזריות גמורה היא. ומלאכת ד' היא זו ברום מעלתה. והי' ז"ש וברכת אהבה רבה, כנה"ר ונפש ידי"ע דושי"ת מצפה לחסדי השי"ת אורו וישעו לעם ד' הגוי כולו.

הק' אברהם יצחק ה"ק

"כי גילוי חכמה זאת עתה בדורות גרועים, הוא כדי שיהיה לו מגן לאחוז בלב שלם באבינו שבשמים. כי באותן הדורות (הקודמים) היו אנשי מעשה וחסידים, והמעשים הטובים היו מצילים אותם", וחתם "שהנסתרות נעשו עתה כמו נגלות, כי בדור הזה מושל הזנות ומלשינות ולה"ר ושביה שבלב". א"כ הרי לנו הערה של חשובי דורות, קדושי עליון, שהיא חוזרת ונתבעת מאתנו בדורנו בצורה עוד יותר בולטת. ובליתתה של צורת התביעה, הבאה מהאיחור של התשלומין של החוב, של "מאריה דחובא דדחיק", שהיא מליצה טפוסית בספר האידרא על התביעה לאורה רוחנית, הטבועה בנשמת ישראל ובעולם הכללי, וכשאר הספוק מתמלא עושים החיים את פעולתם ליבש ולהרס, ואח"כ צריכה הרפואה לבא בצירופם של כמה מיני תבלין, שלא היו נדרשים כלל אם היתה הרויית הצמאון באה בעתה בלא התנגדות.

עוד הפעם אני חוזר, ידידי, טוב למעט בחשד על שלומי אמוני ישראל, ת"ח שוקדי תורה, המתכונים רק להועיל. וכבר צווחו ע"ז קמאי דקמאי, שחובת הוי דן את כל האדם לכף זכות סובבת היא ג"כ את הירודים שבעם, וק"ו ליחידי הסגולות, עכ"פ באיזה דרגא שנתארם. ובמקום הטלת מומין וראיית פגמים, יותר טוב ללמוד ולשנן את אותם הענינים עצמם שאודותם אנחנו מדברים. ולא יפול לב אדם לומר, שמקצע אחד שבתורה ידחוק את רגליו של השני כי ד"ת הם רעים זה לזה ודודים זה לזה, וכ"א ממלא את אורו של חברו.

והנני חותם בצפיית ישועה וברכת כוח"ט, ידי"ע,

הק' אברהם יצחק ה"ק

באה"ר אדר"ש רב רחימן הגאון רידב"ז שליט"א, ואברכו ברפוי"ש בקרוב בתושח"י, ובכוח"ט בכפר החיים עם צדיקים גמורים לאוי"ט. כנה"ר ונפש ידיו המתפלל בעדו לטובה, כל היום יברכהו.

אגרות הראיה / כרך ב / תרט

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ג תשרי תרע"ד

כי ידי"נ הרב הגאון החו"ב סוע"ה איש האשכולות מוהר"ר יהודה ליב זעלצער שליט"א.
שלו' וברכה, ישועה ונחמה, וכט"ס.

שער חמישי - תחיית הקודש

אכול קנאה אני הולך, קנאת החול תאכלני - היתכן להיות שכבר פס כח יצירה מן הקדש, ומכל המחזיקים בכנף מעילו - היתכן? ! אנחנו צריכים לפתח מצדדיה השונים, בפשפוש של מעשים ושל דעות מצדנו, בבקרת נאמנה של חינויות ושלמות - כל חוגי החיים והמפעל הרוחניים שלנו.

צערי התדירי הוא קנאת הקדש. מכאוב דוקר חודר בנשמתו בהיותי רואה, שהמחשבות החלוניות והשאיפות החלוניות מתפשטות בעולם, לוקחות לבבות, קוננות נפשות ומתגשמות במעשים, ושאיפות הקדש ורעיונות הקדשה מונחים כאבן שאין לה הופכין, אין מטפל בהם ואין מי שיסביר אותם, שירחיבם, שיחבבם על הקהל הרחב, ושיתן להם מהלכים בפעל ובמעשה. על זה הנני חולה, והנני סובל ענויי נפש נוראים, שהם הם יסורים של אהבה שלי, המביאים אותי לקרא בקול את הכרוזים על דבר תחיית הקדש ועל דבר דגל ירושלים.

(תדירי)

שמונה קבצים / קובץ ז / קצט.

קצט. תחיית קודש מוכרחת היא להופיע לנו. התחיה תביא את הגדלות. התחיה החלונית של הלאומיות, מעת אשר החלה להראות את כחה, אין הגידול פוסק ממנה. עכשיו הננו עומדים כבר בפני החזיון של גאוניות של חול, בחיים, בספרות, ובדברנות הכלל. הקודש עומד הוא בחזקת חיו, איננו דומה להחול שנחשב כמת משך זמן ארוך. והדבר פשוט שרק החול היה אפשר להיות כמת באומה, ופיתל חייה לא נתק, מפני שיסוד הקודש החיה אותה, אבל אם הקודש היה כמת בתוכה, אז אין לה חיים. אבל סוף סוף הרינו באים ומתחדשים, והחידוש מרענן את החיים, וכשם שהחול מתחדש, כך מוכרח הקודש להתחדש בצורה עוד יותר רעננה ומלאה חיים מזו של החול. והרינו בשביל כך חייבים לקרא בקול גדול לתחיה של קודש, תחיה של קודש כזאת שהיא מוסיפה אומץ ופאר לתחיית החול, אבל היא גם כן עומדת על גביו ולמעלה ממנו, משפיעה עליו מאורה, ומחממת אותה באש קדשה. אז יקומו לנו מהרה גאוני קודש, כמו שאנחנו רואים כעת בקרבנו גאוני חול.

אגרות הראיה / כרך א / קסד

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, ד"ו תשרי תרס"ט.
ידיד לבבי ונפשי, החכם השלם, מלא חמדה ותפארה בתו"י, מו"ה משה זיידל נ"י, שלו רב לך ולכל אשר לך.

חבתך, יקירי, שאיננה זזה מלבבי, תזכירני תמיד את חובתי לכתב לך. אבל האוכל לצאת ידי חובתי, כפי אשר ימשכני לבבי, - בהחלט הנני מוכרח להשיב ע"ז בשלילה. הנני בעל מלאכות רבות, המשפיעות כל אחת מהנה רגשות הסותרות זו את זו, והנני מוכרח תמיד לנווד מאחת לחברתה, עד אשר לפרע את החובות, שהלב הפנימי כ"כ עורג להן תמיד, לא ישאר עפ"ר פנאי, וכשאני חולץ א"ע מעט ממסגרותי לשלם, הנני מוכרח לעשות פעולתי בחפזון, עד שאיני מוצא קורת-רוח שלמה בסגנון דברי. מ"מ על כל תכסה אהבה נאמנה.

ובאמת מאד הנני משתוקק, שיהי דיבור של חבה מצוי בין חברותנו, בין יחידי-הסגולה המבינים ומרגישים שיש לנו עבודה רוחנית עזה, חדשה וגדולה. המקצעות הרוחניים שבתורה מוכרחים הם שיעבדו, באותו המרץ שנעבדו ושצריכים להעבד המקצעות המעשיים שלה, - זהו הלא פתגמי העתיק. ומשא-ומתן ושאלות ותשובות בהלכות דעות ואמונות צריכים להיות נכתבות, בסברא ברורה בלב מתנה וברוח דעה וגבורה, דוקא מחכמי-תורה הקבועים באהלה; למרות מה שאם הדור כותב איזה דבר בזה, הכותבים הם ע"פ רוב אותם ששנו ופרשו, אותם שחיי ההפקר, לכל הפחות ביחס להכרת אורה של תורה, כבר סתמו להם את דרך החופש של הכרת אור הגנוז, החי וקיים עדי עד, שבאוצר חיים של ישראל.

ואלה השאלות ותשובות יעמדו לנו בדורנו זה במערכה אחת עם כל השאלות ותשובות של גאוני הדורות, המלאים פרטים מעשיים בבירור הצד המעשי של היהדות שגם הוא הנהו יסוד נכבד ושדה-תבואות, אבל הצד הפנימי, המוחי והליבי, הלא הוא עולה עליו, מאיר אותו ומחיהו.

ע"כ הייתי חפץ מאד לקבע קורספונדנציה קבועה עם כל השרידים של נבוני הצעירים, יודעי תורה ואוהביה, נוצרי אמונים ושומרי תורה ומצות, ועסוקים במדעים באופן הגון ומזורז, ומנן ומנייהו תסתיים שמעתתא בע"ה, להחל ספרות הגונה רוחנית ופוריה, במקצע העזוב של הלכות הדעות והאמונות, בבירור גמור, "בשרא שמינא אפתורא דדהבא".

ולפי גודל הענין כך גדולות הן המניעות, המעכבות את יסוד דבר זה. ומ"מ אינני מתיאש, ותוחלתי לדי' היא, הנותן לנו אור עולם באוצר חיים, שעוד יזכני לכוון חפצי. וע"י עזרתכם, אחי האהובים, אתה ואהובנו הרבמ"ל שי, וסיעת

ולנטמעים עמהם, שאינם מבחינים בין אדמת חול לעפרות קודש. השכל הישראלי יתרומם, והרגש החי שלו יתעורר לעומתו בכל מלא עז וחיים. הגבורה המעשית ליסד ולנטע, לבנות ולשכלל את הכל בחיי גוי איתן על אדמתו כמקדם, תתעורר בזרע ד', אשד תכירו ותדע לשוב אליו באהבה והכרה מלאה תנובה וחיים. שירים חיים נבראו, מלאי עז אלהים, ושדות של קולטורה חדשה ומאירה יפרו ויעלו, יעטפו בר ויתרעעו אף ישירו. הישן יתחדש, והחדש יתקדש, ויחדו יהיו לאבוקות אודים על ציון, ובמשיכת חן תחל אז ציון למשוך אל תוכה את בחירי בניה בניה, ומשכללי הבנין, הנטע והמזרע, התעשייה והמסחרים, יהיו במשך הזמן גם הם זלופים מטל חי נצח, מים טהורים יזרקו עליהם, ויכירו את חסנם ואשרם בהיותם בונים חומות וחיל לישראל בארץ חמדת עולמים.

רוח הדת הנלחץ והמרוצץ, אשר הושגר באירופא הנוצרית ובאזיה המושלמנית, אשר לא הטיבה הרבה מהראשונה, ולא יכלה להיטיב, לא הי' יכול לדור בכפיפה אחת עם התחיה החברותית, המלאה אוניס וחפץ חיים מזהירים, שכדי לשכללם יפה צריך דוקא אור אלהים אמת בתוך הנשמה הקיבוצית, וזה לא נמצא כ"א בישראל כמו בראש ימות ההיסטוריה גם עכשו. הפילוג של הדת והחברה נאה ויאה להם, מה שהוא מזיק לנו. אמנם אם לא נצא להאיר את האופל, להסביר את ההבדל שבין דת לדת, כלומר שבין הדת שאינה ראויה להקרא בשם עצם פרטי זה, מפני גבהה ומקוריותה, לבין דת מחוקה וסעיפית, שאין לה אלא כפי מה שיכלה לדלות מהמקור בדרך גניבה וחלחלה, - מבלעדי פעולה רוחנית אדירה זאת, ישאר עומד הענין סמוי מן העין, והעבודות הפנימיות תקום להתבושש עם היהדות הפנימיות, אחרי אשר חקתה שלא להתבושש כמעט עם החיצונה השפע הפסיכילוגי של כנסת ישראל הוא יותר מלא חיים ותעודה מההגיונים הכהים של המושכלות הספרותיות, האחרונות כלולות הן בקרב הראשון, ככללותם של פרטי פרטי פרטים בכללי כללים. בשלמותה תופיע בשביל חיבורה של כנסת ישראל ורוחה באדמת ישראל, נשמה לעם עליה, וברקים ירוצו גם לכל לב שוקק המצפה לראותה בזויה וחמדתה. הספרות החיה החדשה שלנו תסביר רק את עזוזה של השפעה הגדולה הזאת, כי כח אלהי עולם בכחה טמור

הבריאות הפסיכית תסיר בזרע עזוזה את מחלת השכחה, כמו את מחלת הבערות וההתנכרות, מתוך נשמתה של האומה ושל העולם. הזכרון הלאומי ישוב ויחיה בכל מלוי

מרחמיכם משם, ומפה כל חלוץ אשר רוח ד' עמו יקום ויתן לנו יד. ומרוץ אגרות מלאות טוב ד' להגדיל את הפלפול של אמת בחכמה, כראוי לנו בזמננו להחיות את רוח עמנו, ולגלות אורו והדרו על בניו, יחל להיות תכוף בינינו. ויתקיים פיוטי אשר שרתיו זה כבר: "ומנקודות מחשבותי, שיקבצו לעדרים, אקח אותיותי, והיו למאמרים, והמאמרים בחוברת, יהיו לספרים, והספרים, בכל קרת, יהיו נפזרים", כו', ויחדיו עמי תשירו שירה זו בפועל, ומכנף הארץ זמירות נשמע, וחדות ד' תהי מעוזנו.

הנני לוחם עם המניעות מלחמת מצוה. הננו רואים עין בעין שבא עתה אור ד' יאר לנו, תקות ישראל ותחיתו הולכת ומתגלמת, בסתר המדרגה בארץ חיים. הרוח הגדול, שחיי עולמים שרוי בתוכו, הנהו עדיין מקופל כעובר במעי אמו, אבל יגיע הזמן וימיו לא ימשכו, ותנועת לדה תשמע, אחרי צעקת חבלים, קול חדש ומרנין של ילד נולד, אשר יולד גוי פעם אחת, וציון תחל וילדה את בנה; אבל הגברת הרוח, השלמתו, מהירות באו, - על זה הננו נקראים לפעול עם אל."

עד כה עומדת הקולטורה המיוחדת של ישראל, כרחל נאלמה. דבר אלהים היה לחרפה, כי לא יהין שום משכיל לרצות ממנו יותר ממה שתתן ע"ז אירופא דיפלום, ואירופא לקחה את דבר ד' בצינור מלא רפש של הנוצריות שנתלכלכה בגויות, ואבדה את שריד חמדתה, אשר גזלה מעם-עולם, וחשוכא חפי להני אינשי, אשר התפארו כי לקחו להם אור ישראל ושמו בכליהם, הקולטורה העצמית שלנו, שאין לנו בה שותפות של כל גוי בעולם, ותחיתנו הלאומית על אדמת הקודש, היעודה להיות גי חזיון עולמים, חלום נאמן אחד הוא, אשר רק בשגגה יראה כשתי מערכות סותרות ומנגדות זו את זו. לעבד את היסוד האמתי הזה, להראותו ביד רמה וקומה זקופה, בגדולה והוד, זאת היא עבודתנו, עבודת חכמי אמת, יראי ד' ביראה פנימית, שאינה נגועה בסיגים של יראה פסולה, חיצונית ומשפלת רוח ונשמה, אותם היודעים לתן גודל לאלהינו באמת ובישר לבב. וע"ז צריכים אנו להחל ביסוד של ספרות, חדש-ישן, שלא יפנה אל הישן עורף כ"א יזדיין עם החדש לדעת את כל עומק הטוב של הישן, ואיך החדש הולך עמו ומשלימו תמיד, ותלמידים ותיקים יגדילו תורה ויאדירוה להחיות רוח ישראל, ולתן כבוד והוד, לאדמת הנבואה, אשר שמיה והרריה ירעפו עדי-עד טל-חיים דוקא לעם המרגיש את קשר נשמתו בתוכה, ולא לעם אחר,

ובעבר, ע"פ חשבון ברור וצלול, שאיננו צריך לכל עמל תאריכי.

היה ברכה יקירי, חזק ואמץ ויהי ד' עמך, ותהיה מהבונים בהיכל ד' על מרומי הררי קודש, כנפשך היקרה ונפש אוהבך בכל לב מצפה צביוןך ותפארתך באה"ר, אברהם יצחק ה"ק

מאמרי הראיה / חלק ב / נאדר בקודש / א.

הנשמה הטבעית של האומה. שנתעלפה בימי הגלות. צריכה היא לשוב לאיתנה. זה הוא תוכן החיים של עקבתא דמשיחא. המרובה בכ"כ צרות גשמיות ורוחניות. ודוקא בעת אשר החלקים התחתונים של הנשמה. בחינות הנפש שלה. חוזרים לתחיה. מתעוררים כחות שפלים וחרבים רבים להתראות ולהתגלות בעולם ובעת ההיא עצמה צריכים השרידים, שאומץ ד' בלבם. להאיר את האורה העליונה של הנשמה. באופן שהיסודות התחתונים ישמשו להיות מוסיפים חיל וכח רב אל היסודות העליונים, והיה הבנין שלם לבאר צריכים, שע"י ההתגברות של הכחות השפלים לבדם יאבדו הם בעצמם את ערכם, והאומה לא תמצא לא את עצמה ולא את מטרת חייה אבל רק אז ישובו הכחות כולם להיות מוארים באור המלא של חייהם כאשר יתקשרו יפה כולם זה בזה, ולא יאמר כל אחד לבדו: "רק אני אמלודך". פגימות הנשמות תתמלאנה בכל אחד מחברו. עד שיתיצב מכולן יחד בנין איתן, חטיבה רבת הקודש ורבת העוז, מלאה חיים ומופיעה בנצח והוד. ואם לשוננו קצרה היא להביע את כל החוסן החבוי בטמירותה של בקשה שלמה ועליונה זו, נבטא גם בגמגום מעט מעט מחפצנו הגדול. והיו דברינו כאש מצרף וכפטיש יפוצץ סלע. כי דבר ד. הוא, וממקור אור הקודש המחיה כל הם הולכים ומפכים, "אשרי אדם שומע לי".

מאמרי הראיה / חלק ב / נאדר בקודש / ב.

אחת מהתעודות של התגלות רזי תורה בעולם היא להשקיף על החול מתוך האספקלריא של קודש, לדעת מתוך כך שאין באמת חול מוחלט בעולם. ושלעומת זה כל המדידות של קודש הלא חול הן לגבי אור הקודש העליון ממקור אין סוף. ונמצא שע"י מתקרבים הערכים יחד. ואחדות העולמים מתבלטת, ורוח האדם הולך ומתגדל, ומעשיו הולכים ומתאדרים ביסוד חיים עליונים

אורו, ותקופות האורה שלה ישובו לעמוד כמו חיים היום נגד עיניה ורוחה, והדעה הברורה תדע ללמד את בניה, ואת הכל, כמה אפשרית היא, וכמה היא מוכרחת נאמנות עדותיה, וכמה בקרוב ימצא אור וחיים לכל, לפגרים מתים, של דורות, של עולמים, ושל נפשות ועמים רבים.

ההשכלה היא רק הלבשה חיצונית, לאור החיים הפסיכיים של האומה הנאזרה בעז אלהים, אבל על ידה יראה הודה והדרה, ותעוז ימינה. לא ההשכלה הרגילה תוכל לתן החיים המשוקקים מכל רוח ונפש, כ"א רוח של נשמת עולמים יתן בה כח ותנועה אדירית.

רוח חדש חי וקיים בריא ומחולל פלאות כשיפוח מני ארץ אשר אמרו הכל שוממת היא, לא יהיה נזקק לברר דבריו קטעים קטעים, פסוקים פסוקים, זעיר שם וזעיר שם, כ"א בכח רב אדיר וגדול בבת אחת ירקדו הררי עד, וישחו גבעות עולם, האמת הישראלית תצא ממחבואה, וצדק משמים נשקף.

מפני גודל הצדק וריבוי תועפות ערכו, א"א כמעט לסמן עכשו את הצורה המיוחדת של הסניגוריה הנפלאה, לאור ישראל נגד כל מעיבי ערכו. עכשו הזמן גורם לעסוק בכללים, בתעופות של הארות רעיונות בריאים, והפרטים יתישרו בדרכים רבים ושונים, לפי גודל עמדת הרוח ועצמות קליטתו בכל לב הוגה.

נעלה הוא ישראל ונעלה כחו לאלהים. איננו מחובר את התרבות האיטית בכל עורקי נשמתו. כח קפיצה ודילוג רוחני יש בו. הוא יוכל להנשא בפעם אחת עד לכוכבים אף כי ירד עד עפר, מפני שאוצר גדולתו ספון לעד בקיבו פנימה. וכן הרעיונות היותר ישראליים, כפי אותה המדה שהם מתקרבים למקורם, אינם כבולים לחבלי ההתפתחות, וע"כ דוקא את הרעיונות היותר מאירים א"א למסור ע"י סימני פיתוח של ריקום עיבור ולידה בתור תחומים מוגבלים. אמנם יש מקום לכל התיאוריה הזאת בתור מדרגות של גבורה רוחנית בעצם חלקי הרעיון, כשמתפלג בפילוג לימודי, ביחוד בשעה שהוא בא להשפיע על החיים, על המעשים, המדות, הרגשות והדעות, היחידיות והקיבוציות, ואז באמת רב לנו המקום לצאת בחכמה היסטורית מבוססת, הנעלה מכל ההרצאה ההיסטורית הרגילה, הבונה מעולתיה על השערות פורחות, בזה שהיא מכוננת את בנינה ברוחה פנימה, ובכחה המתגלה בחיים ובמעשה, בהוה

מאמרי הראיה / חלק ב / נאדר בקודש / ה.

הקודש צריך שיבנה על יסוד החול. כי החול הוא החומר של הקודש. והקודש הוא לו צורה. וכל מה שיהיה החומר יותר איתן ומוכשר. תהיה הצורה יותר חשובה. לפעמים יש שהקודש מתעמר בחול, עד שמדלדל את החומר, ואז נמשכת תקופה, שהחומר תובע את דקיון שלו, "ומארי דחובא דחיק". ובנשך ובתרבות נוטל אז החול את חובו מהקודש, והחוצפא מתגברת. אבל כל מה שהחול מתחזק על חשבון הקודש. מכין הוא לעצמו כזה מצד תכונתו החולית שוחה. כי סוף כל סוף יתבע אחר כך הקודש את חובו. ולא בדרך תביעה ונגישה, לא בדרך חוצפא וריבית. כי אם כח הקודש יהיה כ"כ מתאמץ ומתרומם. עד שכל החול יכנע תחתיו, יכנס בקרבו ויתבלע לגמרי מיסודו החולי. "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם, קדוש יאמר לו".

עמוד תא

בכל מהלך של חיים. החול הוא מתעורר תחלה ואח"כ מוכרח הקודש להתעורר, להשלים את תחית החול. לעדנו ולהצילו מכעור ומטמיון אוי לו לחול אם יחשוב להשתמש בכח בכורתו. בכח מה שיצא הוא תחלה לאור העולם והמפעל. לאמר על ידי זה: "אני ואפסי עוד", ולא יחפץ לדעת מן הקודש מזיו יקרו והופעת אורו ואוי לו לקודש אם יאמר: "מאחר שיצא החול בתחלה לעולם. הרי השיג את גבולי על כן אני רק ללחום נגדו אדע, להרוס את אשר יבנה, לעקור את אשר יטע" תוכן החיים והשקפת ההויה בברורה ילמדונו אחרת. לגמרי אחרת. הגורל ככה הוא; החול ידרוך בתחלה על במת החיים אמת הדבר שבתוכיותו. מן הקודש העליון. קודש הקדשים. הוא יונק גם בראשית מצעדיו. אבל בבהירות והכרה אין ערכי הקודש מוכרים כלל בראשית הופעתו של החול, ואחרי הצעדים הראשונים של החול מוכרח הקודש לבוא. להאיר באורו ולהופיע בכבודו

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / ג.

לפעמים צריכות שתי ההשקפות של חזון העולם להיות שקולות, עומדות בכף המאזנים השווה המעוין: השקפת הקודש העליונה, המופיעה כדעת אלהים אמת ממקור יסוד העדן העליון, והשקפת החול שיכולה להיות יורדת עד המחשכים של החמרנות היותר מאופלת: והיא כפולה במחשכיה, מפני שהיא תתאמץ עכ"פ לקחת עמה את החלק המוכרח של היסודות המוסריים ושל האושר הפנימי הממלא את הנפש חזון. אף כי במדה מצומצמת, אבל הוא מספיק לחיי השעה שלה, שאין עינה ולבה אלא לה. אבל האבן השלמה. המכרעת את הכף. תהיה תורת ד' תמימה המשיבת נפש. וההכרעה הנאמנה הזאת תביא את האדם ואת העולם ואת כל העולמים יחד כולם למרום העליון, העומד ממעל לכל משקל, "לאחר דהאי מתקלא ביה תליא". "אשרי כל חוכי לו". "כי שם צוה ד' את הברכה חיים עד העולם".

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / ו.

הגיע הזמן לפרסם בעולם. שהקודש, האידאליות העליונה הראויה להיות נכספת מכל צדיקים, מכל ברי לב. הוא יונק מהחול. כמו שהצומח יונק מהדומם וכמו שהחי והאדם נזון ממה שהוא למטה ממדרגתו כהויה ואז יבא התור בעולם, שרוח הקודש ושאיפת הקודש יהיו הגורמים האדירים

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / א.

את הלמוד הערוך הזה. שרק בברור הידיעה שלו תלוי הוא הבאור של פתרון של כל השאלות הקשות שכחינו הפרטיים והכלליים. אנחנו חייבים לברור ברור אחר ברור. בספרות ובחיים. בלא הרף בלא שום התרשלות כלל וכלל הברור הזה הוא ידיעת הערך של הקודש ושל החול. ביחוד במזוגם ובחבורם בחיינו הפרטיים ובחינו הכלליים. ביחוד בחיי התנועה הלאומית שלנו. שנתעוררה בתקופה האחרונה בצורה כ"כ בולטת ומרעשת חייבים לנו לעקור את הטעות המצויה בשתי הקצוות מחויבים אנחנו לברר ולהודיע את המציאות של שני הצדדים הללו ביחד בחיינו. את אי האפשרות להכחיד או גם לעזוב את אחד מהם הקודש והחול יחדיו שני יסודות של חיים הם לנו שניהם דורשים מאתנו פתוח והערכה נכונה. טפול והשגחה, והמזיגה היפה של שניהם. ביפויים ושפורם. תעלה את כל העולם לערך העליון של הדרת עוז קודש קדשים אם יאמר החול להנתק מן הקודש ולהפקירו, שולח החול בעצמו בזה יד כנפשו. ואם יאמר הקודש לעזוב את החול. הרי הוא מדלדל בזה את כל ערך החיים וכל ערך המפעל וההשפעה שלו. לטובתו ולטובת העולם הקודש והחול אחים המה, יד ביד מחויבים הם ללכת כל אחד במסלתו, על דרך החיים. וביותר על דרך התחיה הלאומית אשר לנו להחיותה באמת.

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / ב.

לבנין העולם ושכלולו, ויסור אז מהעולם אותו המצב של המארה העתיקה הרובצת עליו. המתבטאת במאמר הפילוסופי המוסרי של החסיד ב"ח"ל: "שכל מה שמוסיף העולם ישוב, מוסיף השכל חורבן", ויהיו ישוב השכל וישוב העולם הולכים בהדדיות גמורה, ויהיה כבוד ד' לעולם וישמח ד' במעשיו.

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / ז.

יש קודש שהוא צומח מן החול. כשם שהצומח הוא צומח מן הדומם. כשם שהחי מעבד את הצומח וכחות חיים מתעלים מתגלים בו על ידו, וכן הלאה.

כמו כן ההרגשות והמחשבות החלוניות הולכות הן ומתענות עד שהן מתעלות במעלת הקודש. וכשהחיים נעשים עניים ברגשות ובמחשבות החלוניות החיוניות המוקדמות, כח הקודש הולך ונחלש; וכשמתמלא חוג החיים במלוי של מחשבה ורגש חיוני חלוני, כבר יש סביבה של יניקה להקודש, וחומר מלא שממנו הוא מוציא דברים גלמיים ומעדן אותם, משפרם ומקדשם, עד ששבים החיים מלאים ישוב של תוכן חי ומלא הוד של קודש ושל קודש קדשים. רז זה צריך להיות גלוי אצל כל הסביבה, שמעינה הוא חיי קודש ורוממות אל, כדי שיכירו את המחצב שממנו לוקחים חמרים מוכנים בשביל ההתעלות הצורתית של אור הקודש.

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / ח.

צריך להגדיר את גדרי הקודש וגדרי החול בכל מערכות ההוה. בכל ארחות החיים. בכל חיי הפרט ובכל חיי הכלל רק עם ההגדרה הנכונה. עם ההבדלה המדויקת בין הקודש ובין החול. תקום ההתאחדות שביניהם וההתייחסות השרשית הנמצאת במקורם. הנותנת בשביל כך לשניהם עוז ועוצמה. יופי ויפעה

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / יא.

אי השלום שבין הקודש ובין החול הוא האוכל את החיים בכל פה הרעיונות ונושאייהם מוכרחים הם להכיר זה את זה. עד שכל אחר ואחד יעמד בגבולו וכל אחד ישלים את מה שחסר לשני. הקודש יעדן את החול, והחול יחזק את חסן הקודש, וכן ילכו הרעיונות ונושאייהם בהתאחדות, עד אשר יביאו את העולם ואת החיים למכון קודש קדשים, שגם הקודש וגם החול הם סומכיו ומסעדיו.

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / יב.

העולם כולו סובל הוא מהתערובת של החול עם הקודש בלא סדר. מה שמביא לידי ההתנגדות ההדדית של אלה היסודות. של החול אל הקודש ושל הקודש אל החול והתנגדות זו הלא היא מביאה ג"כ לערבוב המושגים. עד שלפעמים קשה מאד לברר מהו חול ומהו קודש כל עמל נבוני עם צריך להיות מרוכז לברר את אלה היסודות השניים. שמשניהם יחד יבנה העולם ויתכונן הישוב האנושי ותתעלנה כל השאיפות הנצחיות והזמניות. לברר לכל את גבוליהם ואת ערכיהם המיוחדים. את מקום שמושו של כל אחד מהם. ומתי הם צריכים להיות מיוחדים כל אחד בגבולו ומתי הם צריכים להתאחד לטובת הבנין הכללי

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / יג.

מעת אשר הזדוגה חכמת יוון לישראל, החל החול לבא בגבול הקודש, וממילא גם הקודש בא בגבול החול אלה המתחרים. אשר חברו את ערכי החול וערכי הקודש יחד בחבור של ערבוביא. שכונתם היתה לעשות שלום בין אלה שני העמודים. גרמו לכל אותה המלחמה הארורה, שאנחנו הננו עדיין אוכלים את פירותיה המרים חבור מעורבב של אלה שני המושגים מוכרח הוא להוציא תולדות בוסריות. וזהו בודאי התוכן המדאיב והמבלבל את העולם אמנם יש חבור. שאינו בא כי אם להסביר מושגים. וזה יועיל לפעמים לטובת שני הערכים. כשהתולדה כבר נגמרה על היסוד המיוחד של כל אחד בפני עצמו. על פי צביונו והכרתו הפנימית

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / יד.

המקומות של החול ושל הקודש מוכרחים להקבע צריכים אנחנו לדעת את החול ואת שליטתו. את מקומו ערכו וגבולו, אע"פ שבשרשו ואחיזתו וכל מהותו וקיומו הוא בא מצד הקודש, והוא באמת לאמתו משמש גם את הקודש, כי קודש הקדשים הוא יסוד הכל, אבל גם יסוד היסודות הוא למעלה מכל שם. תואר וכנוי. והוא מתרומם מעל כל הגיון. גם של קודש, באותה אין הסופיות שהוא מתרומם מעל כל חול, ומתוך סקירה עמוקה זו יש לקודש ולחול צד של מעמד שוה וחשוב במציאות. אבל גם אם אנחנו מנמכים את עצמנו למצב של הרוח העומד במדרגה השניה, והרינו מוצאים אז את היסוד של הקודש בתוך המיוחד והעיקרי התופס את הכל. יודעים אנחנו שהחול הוא גם כן

מושפע ממנו, ומכוון הוא על פיו להתבצר במקומו וגבולו, ולפיקך אנחנו צריכים לדעת את ערכו ושמושו

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / טו.

החול נזדוג אל הקודש. וההזדווגות הזאת יש שהיא לברכה ויש שהיא למארה כשאין הגבולים מתטשטשים וכל אחד שומר את תפקידו. לבררו ולהעלותו. אז החבור הזה של החול עם הקודש הוא לברכה. אבל בזמן שהגבולים מתטשטשים, והחול נכנס לערכי הקודש. לעשות שם ציורים, מדידות ושעורים. והקודש נדחק הוא אל החולי לכוון שמה סדרים. אז הכל מתקלקל. ההתמרמרות משני הצדדים נעשית אז גדולה מאד, עד שתסיסה חזקה נולדת. והקודש סובל בתחלה מפני שהוא יורד מערכו ונעשה כהה מאורו. מפני ירידתו אל גבולי החול. והחול מוצא לו אז כבר תכונה של התנגדות עצומה כלפי הקודש, והוא משתמש באותם ערכי הקודש עצמם, שנתודעו לו על ידי הנסיון של כניסת הקודש לגבוליו. ללחום בהם נגד הקודש אמנם המלחמה הזאת סופה היא להזיק גם את החול, כי סוף כל סוף גם מעמד החול מתבצר הוא ביסודו רק על ידי הקודש: אבל נפילת החול בצורה כזאת איננה גורמת כלל עליה לקודש. כי גם הקודש צריך הוא לסמוכו של החול לתקן את כליו המעשיים, לכוון את הצעותיו ואת משליו והסברותיו בחלקת הרוח ועל כן זה המצב, שגורם התוכן של טשטוש הגבולים, הוא הפסד כללי לשתי המערכות, של החול ושל הקודש. הרפואה באה רק מתוך עבודת ההגבלה, של התחמת התחומין של הקודש ושל החול והעמדת צביון של הדדיות, שבכל מקום שכח אחד צריך לעזרה. חברו יהיה מיד מזומן לעזרתו. זה היסוד של גמילות חסדים, הנוהג בכל הבריאה כולה, הוא מוכרח להיות נוהג בשני הערכים הללו. הכוללים את כל ההויה. את כל החיים וכל המציאות בכללותה.

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / יז.

צריכים לעקור משורש את ההנחה המוטעת, שנפילת הדת שבעולם הכללי וזו שפגעה גם בישראל יש להן ערך שוה, וכשם שבעולם הכללי הרי נפילה זו באה מתוך התפתחות של עליה תרבותית כמו כן הוא בישראל. על פי הנחה מוטעת זאת, נראית מכה זו כאילו אין לה תרופה. שהרי זה הוא היסוד לחלק היותר גדול של הרעיונות החדשים, שהם נוטים גם בצד החיוב שבהם להחזיק את השלילה

המתפשטת הזאת. אכל באמת הלא הדבר גלוי ומבורר, כי יסוד הנפילה הדתית שבאומות העולם הוא. שהחלק האילי שבמהלך רוחם נופל הוא, מתוך בצורו של השכל והתקדמותו של האדם בכלל, ומתוך שהצד האילי הזה הוא מושרש הרבה בתוך הדתיות שלהם, הרי נופל אצלם כח הדת בכללו. אבל מה שנופל כח הדת בישראל הרי זה תוצאה של חקוי לאומות העולם ונפילה מוסרית, הבאה מתוך מצב הדלדול והחלישות של כח חיי האומה בכללותה. לכן המחלה הזאת בנו איננה כי אם מחלה עוברת ולא מום קבוע בשום אופן. וכל מהלך התחיה צריך הוא לבא ולתקן פרצה זו, ואת כל מה שנהרס מתוך מצב הדלדול הזה יבוא לקומם לרפא ולבנות.

מאמרי הראיה / חלק ב / הקודש והחול / כ.

העולם סובל מפני ששכח את הקודש. והוא יצא מסבלותיו רק בהזכר לו את אשר שכח. בזכרו את הקודש.

והקודש, שיחזור ויזכר, אחרי אשר נשכח, לא יהיה אותו צביון של קודש העומד כאיבה עם החול ולא קודש כזה המשתעבד אל החול ונעשה לו כלי שרת, אלא קודש של חרות. קודש העומד כצביונו והולך קוממיות. אבל עם זה איננו פוגע את החול ואיננו לוחם בו כי אם שואף לעדנו ולקדשו

הננו הולכים ונטבעים במעמקי החול. להצלה אנו צריכים. וההצלה מוכרחת לבא. זהו ענין של הכלל, של האומה, של העולם כלו. אור הקודש מוכרח לבא בצורתו הבהירה המתקנת את כל קלקול, והקודש שהוא נתק מבריאות החול לגמרי, אי אפשר שתהיה לו אותה הסגולה העליונה של עדון החול וקדושו. ולא יעזור לעולם להוציאו ממחשכיו, מפני חסרונו של האומץ המעשי, שהוא צריך להשאב מהשדרות התחתיות של ההויה. אבל הקודש החודר בכל הדרגות. עד שהוא יונק ושואב עז חיים גם מרענותו של החול. זהו הקודש הנאצל, האיתן. אשר לשד חיים ימצא בו לקום להתעורר לחיות ולהחיות.

ולהופעת אור קודש עליון מלא ושלם זה עינינו תלויות

מאמרי הראיה / חלק ב / לתחית הקודש א.

כשם שאנו צריכים לחפש את צדדי הקדושה בכל המציאות כולה. כך אנו צריכים לחפש אותם בכל מאורעות החיים והעובדות כולן. ובמה שנוגע למאורעותיה של האומה בכל הזמנים גם בעבר ובעתיד וביותר חובתנו היא גדולה לחפש את צדדי הקודש של כל מאורעותינו השונים בהווה. בכל מה שמתרחש לנו בעולם. במחשבות ורעיונות. בשאיפות ורצונות. בכל הגונים. צריכים אנו לדרוש ולמצוא מהו הצד האידיאלי המקודש שבדבר. עד אשר אנו באים לסכום אותם העניינים שהם תלויים במה שאנו קוראים תחית האומה. בכל צדדיה. ובמה שתלוי בה מהדעות וההשקפות ובמה שמקושר עם זה בסדרי החנוך והספרות, בהתעוררות הנפשית ובהבעת הדברים בכל אלה אנו צריכים לחפש ולמצוא את הצד הקודש שבדבר. את בליטת פועל ד' שבענין. עד כדי לבא להשקפה שלמה ומקפת

מאמרי הראיה / חלק ב / לתחית הקודש / ב.

כשאנו שואפים אל הקודש ואל תחיתו. הרי אנו מצווים בתחלה לשמור את האוצר עצמו. את רכוש הקודש, שלא יבוזו אותו זרים מאתנו ושלא יתחלל. השמירה היא באה ע"י העמדת משמרת. סיגים. מנעולים. חומות וחיל. שלא יוכל כל מתנקש לשלח יד בקודש. המכשירים הללו של השמירה באים הרבה פעמים מן החול. ואז צריך המרץ להתכפל: שלא יתחלל הקודש ע"י מגע החול. ע"י הטפול שיש לנו עם ערכי החול שבביל המטרה של שמירת הקודש והעבודה האחרונה שהיא לכאורה שלילית. בתכונת סור מרע ושב ואל תעשה, היא באמת יותר גדולה, יותר מקיפה ויותר חודרת. מהראשונה: בבחינת יראה עליונה המתעלה גם ממעל לאהבה.

מאמרי הראיה / חלק ב / לתחית הקודש / ו.

אם התחיה הלאומית לא תחדש לנו הארה בתפלה, הארה בתורה, הארה בדרכי המוסר והקשבת האמונה. איננה עדיין תחיה אמיתית אם התחיה לא תחדור בלבבות שהם נתונים למשא נפש רוחני כולו. לתקוות קדושות שמימיות. אשר מתוך מרחקם מהעולם ויושביו אינם מתמזגים עם החיים הרגילים. אינה עדיין תחיה שלמה אבל ברור הוא שתחיתנו הלאומית תחיה שלמה היא, ברור הוא שנצנייה הראשונים כבר הם באים מתוך הלשד היותר רטוב שבחיי עולמים. על כן ברור הוא שתחדור התחיה לכל הלבבות. ברור הוא שתחדש הארה בכל החוגים הרוחניים. בכל ערכי הקודש, בכל הגיוני הנשמה.

מאמרי הראיה / חלק ב / לתחית הקודש / ז.

אנחנו צריכים לבאר את כל התוכן הזה של שאיפת תחית הקודש. לכל פרטיה, לכל הרחבותיה, הרוחניים והגשמיים. החול כשהוא לבדו. עם כל תפארתו המפורסמת, הרי הוא מערכה של תהו ובהו. אשר לא תמלא הנפש ממנה, ואין לה ערך כי אם כשיופיע אור הקודש העליון עליה. כל העוז של החיים ימצא אז את בסיסו האמין על ידי אור הקודש שיתפלש בחיים הלאומיים וכל מעבדיהם. ולשם כך אנו צריכים לעבוד. ההגדרה הברורה מהו תוכן הקודש ומהו תוכן החול היא אחד מיסודי העבודה ואם חסרים אנחנו אופני הבטאה למגמתנו העליונה, שהיא העמדת הגבולים שבין הקודש ובין החול. כדי לתקן ולשכלל את שניהם, כדי לחברם ולזווגם במעמד היותר הגון לתקון עולם, לתקון העולם הכללי של האנושיות ולתקון עולמנו אנו. שהוא סוף כל סוף משמש מרכז ואבן פנה לתקון העולם האנושי ככלל, אל נבהל מפני אלמותנו. צריכים אנו להתגבר בכל כחנו על המחלה הזאת. של האלמות, וחייבים אנו להאמין כי גם ההגה הכבד שלנו, גם המלול הבלתי מחוטב, יעשה את פעולתו בצורה חשובה. מפני גדולת האמת שלו, וסוף כל סוף תבא ההבטחה של פתיחת הפה, זאת המגמה המבוטאת בתפלה: "ופתחון פה למיחלים לד'", הגוררת אחריה "שמחה לארצך וששון לעירך, צמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך, במהרה בימינו".

ועלינו עוד לדעת, שכל המגמה של ההרחבה הבלשנית כולה. בין של הספרות הכללית, בין של ספרותנו אנו, ביחוד החלונית, עם כל חדושיה. אינה כי אם הכנה גדולה לשפור המלול שלנו, לתן את האפשרות לאותו המפעל של

העמדת הגבולים של החול והקודש בכל ערכיהם והגלוי הזה יופיע ע"י העמדת יסוד הקודש בחטובו בתוכה של התנועה הלאומית שלנו. שנקראת בשם תנועת התחיה. שנכרים בה עכשיו רק ערכי החול. וערכי הקודש. שהם יסודי חיותה. הם בה בלועים. גנוזים וטבועים. מעורבים בתערובת מבוטלת עם ערכי החול, ועל כן מתעוררים ככה חכוכים ותסיסות ואי התאמה צריכים אנחנו לחדש מעשי בראשית; להבדיל בין האור ובין החשך. בין הקודש ובין החול. לתן לכל אחד את גבולו וצביונו ולאחדם יחד באחדות הרמונית. כשכל אחד ממלא את תפקידו בכבוד ושלוש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ודוקא היום ההוא יודע לד'. ולעת ערב יהיה אור,

באמת חסרים, נשתכחו מאתנו במשך כל הריסת הגלות, והנם באים ושבים אלינו קמעא קמעא. אבל היכול החול לבדו להחיותנו? דבר של בדאות הוא אם נחשוב ככה, זיוף אנו עושים בעצמנו, אם נעמוד על מצב זה. לא עולמנו הפנימי ולא העולם הכללי של האנושיות יוכל להכיר אותנו בצורה זו החלונית בתור חטיבה עצמותית, שהיא אינה עשויה להתגלות ביחש לנו כי אם ע"י אורה של התכונה האדירה אשר להקודש.

מאמרי הראיה / חלק ב / לתחית הקודש / י.

כל המחשבה של בחירי האומה בזמננו צריכה להיות מרוכזת בישועת ישראל ההולכת ומתגלה על ידי בנין האומה בארץ ישראל. תחית האומה. שיצאה מתוך אמרה חלונית, מוכרחת היא להתגלות בכל רוח הקודש שלה. ואז תבוא למגמתה.

הצדדים הרוחניים החלוניים, שבתנועת התחיה הלאומית ובתנועת ההשכלה בכלל, מוכרחים להתעמק. להתעלות ולהתקדש. ולבוא לידי אותה המגמה של תקון החיים, והופעה חדשה על העולם הישראלי והכללי צריך שתצא על ידי כל אלה.

מאמרי הראיה / חלק ב / לתחית הקודש / יא.

אם הרעיון של התחיה הלאומית שלנו לא היה כל כך רם ונשא, עד שיש בו תוכן של חזון עולמים מקיף את האנושיות כולה ואת ההויה בכלל, לא היינו יכולים כלל להיות מקושרים אליו בכל כך פנימיות של נשמה.

אמנם כל מה שאנו יותר חודרים לעומק החזון הזה, כל מה שאנו מחפשים יותר בנתיבותיו הרוחניים ובהתפשטות עלילותיו בחיים ובעולם, ביתרונותיו ובמגרעותיו גם יחד, רואים אנו בו חזון הפלאים המיוחד, שאנו באים על ידו באותו שטף האורה שכל האידיאליות המציאותית היא קשורה עמו ובשביל כך הננו בכל שעה מתנשאים לעומתו והננו חשים בו את יסוד ההצלה של האומה בפרטיותה, של האנושיות כולה. ושל יסוד המחשבה והשאיפה העליונה. נשמת היקום, החוצבת להבות בגבורתה ומעודדת כל נשמה בתפארת חסדה. חנה ויפעתה.

מאמרי הראיה - הערת הרב לספר הגלות בתוך הגאולה:

בטוח אני שדברי הרב הד"ר הנכבד יוצאים הם מלב טהור,

תחיה חדשה מוכרחת לבוא לעולם. תחית הקודש מוכרחת היא להופיע. כל מה שמתעורר עכשיו צורה חלונית גסה הוא לובש. וצורת הקודש. שהיא הגורם לכל צורותיהן של התחיות השונות. שיופיעו ויצאו לעולם. היא כבושה ועלומה, יד חזקה צריכה לבא. שתגאל את הקודש ממאסרו ותציג את אורו לעיני העולם כולו, כדי להחיות על ידו את כל התחיות כולן, כדי שתהיינה תחיות אמיתיות. תחיות נותנות חיים, לא תחיות מדומות שנותנות רק צלצל פרפור לבד וכל רוח חיים של אמת אין בהן.

המציאות שמהלך תנועת התחיה הנוכחית שלנו היא חלונית יותר מדאי. והצד המקודש שלה אין קולו נשמע הרי זה אין צריך באור. בכל פנה שאנו פונים אנו רואים בה עובדין דחול. הגיונות של חול, רגשות של חול. ספרות של חול. והיכן הוא תוכן הקודש שבחיינו? היתכן שגז ועבר. נמחק מן המציאות ואיננו? היעלה זה על דעת שום אדם, היודע ומכיר את המציאות הכללית? היסכים לזה שום אדם שיש לו איזו ידיעה כל שהיא בתולדות ישראל? חבוי הוא כח הקודש שלנו, גנוז הוא בנשמתנו הפרטית ובנשמתה הכללית של האומה. טרוד הוא לשמור על הקיים. לשמור את האומה מכליון ואבדון, אבל לא התעורר ליצור ולחדש את החדוש הרם והקדוש המוטל עליו לחדש עתה, לעת דרישתה של התחיה.

אמנם כך הוא דרכו של עולם, הכח החלוני בא הוא בתחלה, "מעיקרא חשוכא והדר נהורא". ו"קליפה קדמה לפרי". באו גדולי חול ותפסו את מעמד החיים, והם הם מכשירי הקרקע לגאוני קודש להגיד את אמרתם. לגלות את מצפונם ולהרים את כח ידיהם לפעול ולעשות. מה המה ראשי העובדים בתחיה. אם לא גדולי חול, וכן ראשי המעוררים להשכלה כללית בדורות ההשכלה הקודמים. אם לא מעוררים לעבודת חול שנשתכחה מישראל? ומה הם המעוררים האחרונים. ראשי התעמולה והספרות, אם לא עובדי החול והמדברים בשמו בכל ערכיו. ולא עוד אלא שגם הקודש הנשוא בניהם איננו הקודש השרשי, היסודי. אלא הקודש שבחול. "חבת ציון" היא הבעה של חול לתוכן קדוש. הציוניות והלאומיות, ההולכת ומרחבת את צעדיה, עם כל הספרות, האמנות והשירה שלה, איננה כי אם תוכן של חול לרעיונות, שיסוד הויתם וחיותם הוא בקודש. מפני שהאומה היא קדושה, ארצה, שפתה, מהותה וערכה. צפיתה ושאיפתה, הכל הוא קודש. אלא שהקודש הזה יש לו גם כן גלויי חיים של חול. ואת גלויי החיים החלוניים היינו

אבל אני רוצה להעיר שדבריו בסעיף י' מסוכנים לנו מאוד. בייחוד בזמן התחיה והבנין וראשית צמיחת גאולת עמנו על אדמת קודשו, אין לנו שום תועלת בהקרמת קרום על המכה. לרפואה מקורית ויסודית אנחנו צריכים לשאוף, אל הטעות של ההשכלה הברלינית לא נוכל לשוב. הדברים שאמר הדר, הנכבד, כי "אמנם יש ליהדות אמונות ועקרם הנוגעים לדברים שהם למעלה מן הטבע, אך מעולם לא שמה היהדות לחובה על איש להאמין באופן ידוע ומסוים בדברים כאלה", ועוד "היהדות מודדת את נאמנות היהודי לדתו, לא על פי רעיוניו ומחשבותיו, כי אם על פי מעשיו אם מקיים הוא את המצוות והחוקים אשר שמה התורה לחובה על עם ישראל או לא". כשאמר הרמבמ"ן דברים הללו, אז בימי הפריחה של ההתבוללות והטמיעה, היו הדברים, לכל הפחות, מובנים לאלה שנטה רוחם לזה, והם הסתפקו באקסיומה זו מפני שכל הנטיה של הטמיעה הלא היא באה מתוך תכונה שטחית בנפש אשר לא תחדור לכל מעמקיה, ולא תבין את עצמה עד כדי לדעת עד כמה היא מזדייפת במהלך זה. אבל עכשיו נשתנו עלינו הזמנים. ההכרה הלאומית הולכת היא וחודרת בקרבנו ואין אנחנו חפצים באונאת עצמנו כלל. איך יתכן הדבר שאנחנו נעמיד את מצב האומה על פי יסוד רפוי כזה, שהוא מוכחש מכל ההכרה הפנימית שלנו ומכל המסורת והאמונה כולה. ישראל הוא גוי צדיק שומר אמונים, ואבינו הראשון נשתבח באמונתו "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה", ואין קץ לשבח וקילוס של תכונת האמונה המפוזרים בספרי קודשנו, וזהו דבר פשוט ומבואר לכל "דרחמנא ליבא בעי". ועתה, לעת הבנין היסודי של האומה, נבוא אנחנו ונעמיד יסוד מטעה כזה שדי לנו במצוות אובטומטיות, שיעשו מטעם קונסטיטוציה או "מקבעת" לאומית, לא בתור דבר ה' ותורתו, אלא בתור מצוות אנשים מלומדה, היתכן להיות כדבר הזה? אבל כפי מה שאני רואה יש כאן טעות יסודית בכל הענין כולו, והטעות הזאת איננה אשמת האיש הפרטי, כי אם אשמת המצב של שפיטת המעמד של ארץ ישראל מתוך העמדה של הגלות על יסוד מאמרים וגלויי דעת של יחידים. לדעת את חיי האומה ואת מהלכה ושאיפתה כלפי העתיד ביחוד, צריכים לבוא לארץ ישראל ולהיות קבוע בארץ ישראל, קבוע בגוף, בנפש וברוח. פה נבין את העמדה לגמרי באופן אחר. אמת הדבר שהארה חדשה מוכרחת היא להופיע אל תוכן התחיה הלאומית שלנו כדי להעמיד אותה על המצב האיתן והרצוי, אבל לא בהארה פשרנית כזאת של התרפסות לפני הכפירה ע"י מה שנאמר לה שהננו מוסרים לה את

הרעיון, את הנשמה, שתעשה עמם מה שלבה חפץ, ואין אנו דורשים ממנה כ"א מס של מעשים דתיים בזה נבוא אל המטרה. לא! התביעה שלנו היא שלמה ורדיקלית, כל חיי הנשמה הישראלית במלא הזהר שלה מוכרחים להיות מאירים בתחייתנו הלאומית. את ההכרה הגדולה הזאת עלינו להכניס ע"י כל האמצעים המשפיעים אל ההוה. והננו רואים שמוכנה היא כנסת ישראל אשר בארץ ישראל לקבל לתוכה את הרשמים היותר אצילים שהם מתאימים להכרה זו, והיותר נאדרים בקודש. אנחנו חייבים להשגיר בקרב שדרותינו כולן את הרעיון שהתחיה הלאומית שלנו כוללת היא שני צדדים, ורק בההשלמה של שני הצדדים יחד, תהיה אז ראויה לשמה. והצדדים אינם אחרים, כי אם צד החול וצד הקודש שבה. שני הצדדים של תחייתנו מוכרחים להיות איתנים, רחבים ומקיפים את כל צדדי החיים כל אחד בגבולו, במובן היותר מלא. וע"י הגבורה של החיים של שני הכוחות ביחד, כח החול וכח הקודש, יתגלה העז וההדר אשר לתחייתנו הלאומית. ועל ידי זה ננצל מאותה המגערות של השכלת הטמיעה, המכשילה את הכח ומטמטמת את הלב. והנה אנשי החול שבינינו יוצרים הם את ערכי החול, עסוקים הם בטיפולם בלא הרף, זה עשיריות בשנים, ובעצם הדבר הם מביאים בזה ברכה לאומה ולארץ. כי הלא ערכי החול הלאומיים נשתכחו ממנו לגמרי כמעט, וצריכים אנו לכח חלוני שיחזיר אותם לנו. אבל החסרון הוא מצד אחר, מצד אותם הראויים ליצור את ערכי הקודש, שאמנם הם לא נשתכחו ממנו מעולם, אבל הלא הם צריכים עכשיו להיות מועמדים בצורה לאומית חיה ומשפעת. ועל כן תחת להתרגז או להתחנן מן אלה שבתכונתם הנם ראויים ליצור ולהעריך רק ערכים חלוניים, חובתנו היא להתרומם למדרגה של יצירה [בכל אותו החיל המוכשר ליצור ולשפר את ערכי הקודש. ואז תהיה תחייתנו תחיה שלמה, ובמערכות ישראל ישמעו הדי הקול של החיים השלמים משני צדדיהם, חיי החול וחיי הקודש בכל שלמותם, שההרמוניה השלמה שלהם יחד תהיה ודאי כליל תפארת של קודש קודשים. זהו האושר המקווה, וזאת היא התשובה השלמה שתבוא ותופיע במהרה בימינו, בימין ה' רוממה ועושה חיל. וידע כל איש ישראל שכל זמן שהוא מטפל רק בצדדי החול של התחיה הלאומית, הרי הוא עובד את עבודת עמו רק מצד אחד, ואין עבודתו עדיין עבודה שלמה עד שיהיה ג"כ עוזר וסועד לרומם את תחיית הקודש בצורה לאומית כוללת, וכמו כן ידע כל איש ישראל הבונה את ערכי הקודש של האומה, שכל זמן

שאיננו עוזר ותומך לבנין החלוני של האומה, הרי הוא מחסיר את צביון העבודה הלאומית המחויבת. וככל אשר תתפשט יותר ההכרה השלמה הזאת, תקבל התכונה של תחיתנו הלאומית יותר את צביונה השלם, לשמחת לב כל המצפים לתשועת ישראל מציון באמת ובצדקה. כללו של דבר, כל הקובלנות של הרב הד"ר הנכבד נגד אלה המצלצלים בצלצלי כפירה ותכונה של גסות נגד כל קודש בישראל בשם התחיה הלאומית ושאיפת הישוב החדש, יכולות להיות צודקות ביחס לאלה האנשים הפרטיים. והתביעה מהיחידים הללו, שאין להם רשות לפרוץ את חוקי היהדות במעשה גם לפי השקפתם, היא ג"כ נכונה. אבל אנחנו צריכים להשמר שלא נסתפק כלל בזה שנחשוב שנפייס את מרשיעי הקודש בפיוס שטחי זה, כי אנחנו צריכים את תחיית הקודש השלמה. ותחיית קודש שלמה תשפך גלי אור על כל נשמה, ותשובה מאהבה כבירת כח לב, תקיף את כל המוננו ואת כל האינטליגנציה שלנו, את כל בעלי הרעיון ואת כל בעלי העט, את כל עסקני הצבור ואת כל עסקני החנוך. ובמקום להסתפק ברוח כהה, של איזה הסכמה רפויה מן השפה ולחוץ לשמירת חוקי היהדות בתכונה לאומית חלונית שלא תוכל להחזיק מעמד קבוע, ושמן הנמנע הוא שהדיעות הפנימיות לא יתבטאו בחיים ובספרות בכל סיגיהם ורפשמם, כמו שעיינו רואות הרינו מוכרחים להתגבר כאריות ולדרוש מכל עמנו תחיה שלמה, לא תחיה חצונית לבדה שכחה הוא רפה ודל, שאין בה אותו המעין הנובע חיים ואורה תדירים. והדרישה הזאת תחדש לנו רוח נכון ותשפיע על כל הכוחות הפועלים בסדרי החיים הלאומיים שלנו בכל צדדיהם, שהם עצמם יתרוממו ויתקדשו. ורוח ה' אשר על עמו ילך הלך וגבור בכל מלא ארצנו הקדושה, ורוח חיים חדשים ישפיע לרומם ולעלה את הנשמה הישראלית גם בכל ארצות הגולה. כמהי ישועה בעם ה' יביטו על אורח התחיה וינהרו, ונהרו אל ה' ואל טובו, מתוך הכרה פנימית ומתוך רעיון גבוה ונשא, וגם כל העמים יכירו כי רוח ה' ואור קדשו החל לשוב אל עמו, ויכירו כלם וידעו כי יד ה' עשתה זאת וקדוש ישראל בראה, ותתקיים בנו אז בקשתנו הנצחית "מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה' שבית עמו, יגל יעקב ישמח ישראל". (חוברת הגלות בתוך הגאולה לד"ר דרכמן ירושלים תר"פ)

מאמרי הראיה / חלק א / תורת ארץ ישראל

"זוהב הארץ ההיא טוב" (בראשית ב' י"ב), מלמד שאיו תורה כתורת ארץ ישראל (בראשית רבה פ' ט"ז)

בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה את תורת ארץ ישראל. ויותר מכל דור אנו צריכים לזה בדורנו דור המלא סערות ותהפוכות, דור הנבילה והפריחה, בן הזמן של האורה והאפלה, של היאוש והבטחה, וכל המוני משפטים הסותרים זא"ז הצבורים בקרבו ועושים אותו כמרקחה וכהר געש שלא ידע שלו. לו אנו צריכים לתת סם חיים דוקא מתורת ארץ ישראל אנו צריכים להראות לו את גדולת האמת ואת הבהירות הנמצאים באוצרנו האלהי, בהגותיה ורעיונותיה של תורת אמת, את היופי והנשגב במצותיה המעשיות ובתיאור החיים כולם, שעל פיה ובקרבה, כמה היא תורת אמת ותורת חיים! אשר לטעום וקל וחומר להטעים כל אלה במובן המלא אפשר רק ע"י אור תורת ארץ ישראל.

דורנו מוכשר, וצריך הוא להיות מושפע דוקא מרעיונות שיש בהם חיים רעננים וגודל. דברים מקומטים ומקוטנים חדלו לקחת את לבבו, הנטיה החברתית נתגברה בקרבו מאד. את הכל הננו מוכרחים להושיט לו במובן כללי, דרך המשפך של זרם החיים שלה ללות האומה. וכאן כבר אנחנו פוגשים בנקודת ההבדלה שבין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ: כל מה שהוא קטן ופרטי, מכל הרעיונות הרוחניים בכלל וביחוד אותם המשתרעים על המרחב הגדול אשר לתורה ולאמונה, כשהוא נסקר מצד תורת חוץ לארץ, נעשה גדול וכללי מיד כשהוא שואף את אוירא דארץ ישראל בקרבו. תורת חוץ לארץ אינה מכרת רק לדאוג בעד הנפש הפרטית, בעד השלמתה הרוחנית והחמרית, הזמנית והנצחית. לא כן היא תורת ארץ ישראל. היא דואגת בעד הכלל, בעד האומה, בעד נשמתה ורוחה, בעד גופה ונפשה, בעד ההוה של כולה, ובעד העתיד של כולה, ובעד הרושם החי של העבר של כולה כאחד. הפרטים כולם הם מתכנסים בקרבה ומתעלים בעילויה. זהו כלל החדוש הפנימי, העמוק והמרהיב, של תורת ארץ ישראל, שהיא מכשרת את כל הדעות והרעיונות הפרטיים, שהם הולכים דלולים ופזורים באויר ארץ העמים שיעשו כולם אגודה אחת ושילבשו מגמה כללית מיוחסת לחיי האומה כולה מצד השפעתה של ארץ ישראל.

נקח פרט אחד מהרעיונות היותר חשובים: את הרעיון המוסרי. במובן המוסר של היחיד הננו מוצאים את הצד העליון שבו, את היכולת המוסרית האדירה להפוך את כל רע לטוב, להשתמש בכל כח פראי ומגושם לתכלית נשגבה,

משוערה בחכמה ועדינות הנשמה, גם בכחות מעשיים וגם בכחות של עיון ומחשבה. הצד העליון של העבודה אשר לצדיקים גמורים הוא להחזיר את הרע לשרשו הטוב, ולהפוך את המחשבות הזרות כולן למחשבות נאצלות ויקרות, קדושות וטהורות. אויר חוץ לארץ יכול רק לנשא את הרעיונות של היחידים, להפכם אל יסוד הטוב. לרוממם ולשגבם שגוב אישי ופרטי, אבל בשום אופן אין לו כח של תפישה כללית, לקחת עמו את כל המחשבות הזרות, הכחות הגרועים הפסולים והמגושמים יותר מדאי הנמצאים בכללותה של האומה ולהפכם לטובה ולברכה. דבר זה, עבודת קודש זאת, אי אפשר שתעשה אלא ע"י אוירא דארץ ישראל בכח תורת ארץ ישראל שהנשמה הכללית חיה ומורגשת בקרבה. ומה נהדר ונחמד הוא המחזה, כמה מרחיב הוא את הלב, וכמה גדולה ומכופלת בקדושת אמת היא השאיפה לראות באותה התפארת כשהרע הכללי הולך ונהפך לטוב, כשהמחשבות הזרות, הנופלות לא רק בלב ובמוח פרטי כ"א בלבה ובמוחה של כללות האומה לכל צדדיה, אותן המחשבות שנוטלות את זיו חייה, שמטמאות את נשמתה, כשהן עצמן מתהפכות לאורה ולגדולה, לקדושה ולברכה "מרירו למתיקא וחשוכא לנהורא".

עתה בימינו לעינינו הגיע הזמן של תקומת היהדות בארץ ישראל, ועל ידה בכל העולם כולו. בעבודת התחיה המתעוררת באומה יש עבודה כבירה, שתוצאותיה גדולות מאד. עתה יכוף ההכרח להשיב לארץ ישראל את כל המצבים של האומה, החמריים והרוחניים.

ראשית עבודתה של תורת ארץ ישראל צריכה להיות מכוונת ביחוד להסיר את הבורות של החלק המדעי והפנימי שבתורה. זה הוא החלק הנשגב של כל עניני הלב, התלוי ברגשות, בדעות ובאמונות, שהוא כללות תוכן האגדה, המוסר והמחקר, הקבלה והחסידות, ההיסטוריה, הפלוסופיא והפיוט, עם כל צדדיהם הרבים והשונים. כל אלה הנם ענפים מתורת הנבואה ורוח הקדש המיוחדת לארץ ישראל. גם כל יחיד הוא נתקל מאד בחייו ע"י עב הענן של סכלות וגסות הרעיון בעניינים הרוחניים המסורים ללב. מושגים גרועים וגסים, דמיונות כוזבים וערבובי דעות הם מחשיכים גם את העולם הפרטי, והם הם הנם גם הגורמים היותר יסודיים להשחתת המדות ולהפסד של סדרי החיים. אבל הרבה יותר ויותר ממה שיוכלו כל אלה לפעול לרעה על מצב הפרט, הם פועלים על מצב הכלל. התעוררות ברורה של חפץ נאמן ע"ד מצב האומה בתור

עמידה כללית והנהגה שלמה בכחה העצמי הפנימי על עניינה וסדרי חייה לפחות מבית, שזה מונח ביסודם של חיי ארץ ישראל א"א שתתכונן ברעיון טהור, אלא על ידי מושגים ברורים וטהורים, ע"י הכנה ישרה מאירה וברורה ביסודי הדעות והאמונות, בצורת הדברים הנוגעים אל הלב ואל הרעיון וביחושם הבריא אל החיים המעשיים והחברתיים. כל אלה נפגשים לנו בכנסת ישראל רק ודוקא ביחוש לארץ ישראל ע"כ תורת ארץ ישראל צריכה ועלולה להיות עשירה מאד, בעושר שפע החכמה והנעם האלהי של זיקוק הדעה העליונה, לרומם את הרוח הפנימי לאורה של תורה בצורה חיה ומבהקת. ושיבת נדחי ישראל לארץ ישראל, מחוברת היא בטבעה יחד עם השפעתה של תורת ארץ ישראל אל הכלל כולו, שממנה תצא האורה והרטיבות הפנימית על כל שדמותיה של תורה, להחיות בהם את פזורי ישראל בכל מקום שהם למען ימיה רוחם גם הם ויהיו מכשרים לשוב ולחיות חיים עבריים כלליים על אדמת הקודש. לכן כל אותם הלמודים הגדולים של כל הצדדים הרבים אשר לפנימיותה של תורה שהם כ"כ עזובים בכל העולם כולו והעזיבה נוראה היא מאד ואי אפשר לתקנה בכללה כראוי באויר ארץ העמים, צריכה להיות מתמלאת דוקא על ידי תלמידי חכמים שבארץ ישראל בהשפעת תורת ארץ ישראל. כל ההגיונות האלהיים, כל החכמות הרוחניות, כל משאות נפש לקדושה ואצילות, כל תלמוד של מוסר עליון ובינה עליונה של דעת אלהים, כל הבנת תעופת רזי תורה בידיעה הנותנת ליודעיה אור וחיים, הכל צריך שיתחדש ע"י השפעת תורת ארץ ישראל.

(משנת הרב, ירושלים, תרצ"ז)

כבוד נשיא המדינה, צבור נכבד,

הציונות, ראשיתה במרד. מרד אשר, למרבה הצער, הפך לקיטוב חריף ובלתי-נלאה:

מרד של 'היהודי-חדש' - נגד 'היהודי הגלותי'; מרד של 'היהודי העובד', 'המגן על עצמו', 'הריבון' - נגד 'היהודי הפרזיט', איש 'החלוקה', 'הנסמך על זרים'; מרד של היהודי 'המשכיל', 'המודרני' - נגד היהודי שכל-כולו בעבר, נגד היהודי המסורתי; מרד של 'היהודי הזקוף', 'השזוף' - נגד 'היהודי הכפוף', 'החיוור'; מרד של 'העברי החדש' ו'העבריות החדשה'.

לא במקרה, שמתי את המושגים במירכאות. כדאי להעמיק ולחשוב היטב על כל אחד ואחד מהם. עד כמה אלו מושגי-אמת או שמה רק סיסמאות.

הערב אדבר על המרד של תל-אביב בירושלים. מרד של 'העיר העברית הראשונה' נגד 'עיר הנצח'. מרד, אשר הפך – לצערי – לשסע המאיים על כל אשיות-קיומנו:

יכולתי לפתוח במרד של יפו בירושלים, עוד לפני שנוסדה 'העיר העברית הראשונה', תל-אביב. יכולתי, למשל, לפתוח בהתקפות "ציוניות" נוסח אלו של אחד-העם – המנהיג הציוני, שישב בגולה עד שנות העשרים - שביקר בירושלים בשלהי המאה התשע-עשרה. או בתיאורים של 'חוזה המדינה', בנימין-זאב הרצל, אשר תיאר את ירושלים בספרו 'אלטנוילנד' (1902). או בתיאורים של אנשי-המושבות את עליבותה של ירושלים.

אולם, בחרתי לפתוח במרד-הציוני רק אחרי הקמת תל-אביב (1909).

אפתח ביוסף חיים ברנר. במורד-החילוני הגדול של ימי 'העלייה השנייה העובדת'. אפתח באחד הקורבנות הראשונים של הטירוור הערבי בארץ, בסופר הגדול שנרצח לפני כמאה שנים (בשניים במאי 1921).

ברנר, ביצירתו החשובה **שכול וכשלון** כתב על ירושלים של ערב מלחמת העולם-הראשונה את הדברים הבאים:

"כחמישים או ששים אלף יהודים ישנם בירושלים. כך אומרים. בדיק לא יודעים...האם יש במספר ההגון הזה – מספר שהוא כמעט פעם וחצי כמספר עולי-בבל...- האם יש במספר הזה אף משהו לשמח (ולשמח את מי? ... - שאל מי שהוא בקרב המדבר). ששים אלף! אבל הן ודאי תשעים אחוזים מן המספר הזה חיים, בעיקר, ממה שמביאות הפוסטות, להם או לאחרים; הן מסחרם העיקרי של היצורים האלה אינו אלא ה'שטרות' של מוסדותיהם השנוררים; הן כל בעלי הכרס, שאנו פוגשים כאן בעגלות העוברות, ספוגים דם עניים עלובים וגזל 'חלוקה' עלובה; הן בחלטים הללו צפונים 'כניוקות'-עלוקות, האוכלים את חלקם ועוד עשרה חלקים של אחרים.

אימה! אימה!...עיר גדולה, שכולה תלויה בחסדי נדיבים ובקאפריזים של שולחי נדבות... - והאם משהו אתה, מנחם, בנפשך את כל הנעשה בחלוקת ה'חלוקה' הזאת, את כל הקונוניות והרשעות של סרסורי המוסדות ופקידיהם?... האם שמת אל לבך, מנחם, ש'חלוקה' זו הבאה מארבע כנפות הארץ, אינה נחלקת למקום אחד, אלא היא נחלקת לפי הכוללים, לפי הארצות והמדינות? – האם תדע, שיש כוללים עניים מאד וכוללים עשירים מאד...? האם משער אתה, מנחם, בנפשך, שבהתאסף אלה היהודים לשמוח בשמחת-תורה והם מרקדים 'אשריך, ישראל!' הרי פירוש-הדברים הוא: אשריך, ישראל, שיש לך 'חלוקה'?"

כדאי לדעת: כמעט שני-שלישים של יהודי ארץ-ישראל, היו אז בירושלים. קצת פחות מחמישים אלף. [ברנר הגזים כשכתב חמישים או ששים אלף].

כדאי לזכור ולהזכיר (ואנו, פחות-מדי יודעים זאת): כבר משנת 1839, היהודים היו העדה הגדולה ביותר בעיר (כ-5,000). יותר מן המוסלמים (כ-4,500). יותר מן הנוצרים (כ-3,500). למרות שהגבילו מאד את עליית היהודים לירושלים, זו היהודים הם הקבוצה הגדולה ביותר בירושלים כמאה וששים שנה.

ברנר, תוקף את הצבור היהודי הדתי-חרדי בירושלים. עברו הם "היצורים האלה". ברנר היה סופר מוכשר שברר היטב במילים: הוא לא כתב "האנשים האלה". גם לא כתב "היהודים האלה" על היהודים ששמרו לנו על ירושלים ואת ירושלים, לאורך-הדורות. אלא, "היצורים האלה". הביטוי מעיד על ניכור-קשה ועל מרחק רב. והוא הוסיף בתיעוב: "ספוגים דם עניים עלובים וגזל 'חלוקה' עלובה". לפי

³ נוסח דברים שהשמיע, ד"ר צבי צמרת, מנהל יד-בן-צבי, בירחי כלה אשר התקיימו בבית נשיא המדינה בכ"ה אלול, תשס"א, ביוזמת מרכז רחל ינאית-בן-צבי ללימודי ירושלים.

ברנר, כאילו כל היהודים תפוחים מן הגזל. בעלי-כרס המלאה חמס. אם היה כותב זאת סופר זר היינו טוענים: "כתיבה אנטישמית".

לצערי הרב, תיאור מוסדות ה'חלוקה', דומה לתיאורם של כל המוסדות-החרדיים בימינו על-ידי אישים מסויימים: כביכול, הכל קנוניות וסרסורים. כאילו כולם מרמים ומשקרים. אני משוכנע כי הן אצל ברנר וגם בימינו יש בתיאורים יסודות של אמת-חלקית. אולם, הצגת הצד האחד כאילו כולו טומאה והצגת הצד השני כאילו כולו טהרה – היא תמיד, מעוותת ומוגזמת.

שיא הביטול של יושבי-ירושלים, אצל ברנר, בתיאור שמחתם הדתית. לא דת-אמת מנחה אותם, אלא דת-הכסף: 'אשריך ישראל' שחילקו לך יותר, שקיבלת יותר.

תיאור שני בו בחרתי, מתוך שלל-תיאורים של ירושלים על-ידי מנהיגי-הפועלים בימי העלייה השנייה, הוא תיאור דומה מאד, שכתב בשנת 1913 לא-אחר מאשר דוד בן-גוריון. בזמן שכתב את התיאור, הוא היה בסך-הכל בן 27. כבר אז היה אחד המנהיגים העולים של 'פועלי ציון' בארץ. אם כי, עדיין לא החשוב ביניהם. בייז בטבת התרע"ג פורסם מאמרו של בן-גוריון 'לתקונה של ירושלים' (כן, אז כתבו כך – י"ז בטבת התרע"ג – ולא מוזכר על העיתון האחדות, עתון מפלגת הפועלים העברים הסוציאלי-דימוקרטים בארץ-ישראל פועלי-ציון, שממנו העתקתי את הקטע הבא, תאריך לועזי...).

"ירושלים [כך כתב בן גוריון. ועדיין לא 'ירושלים']. היא לא רק אותה העיר הרומנטית, שיש לה זכות אבות ויחש היסטורי חשוב. ירושלים היא, יחד עם זה, מרכז המכיל בקרבו את מחצית הישוב היהודי שבא", כלומר, ממאה יהודים הדרים בא"י – יותר מחמישים יושבים בירושלים. ומה נתנה ומה הוסיפה לנו ירושלים במשך שלושים השנה האחרונות? יחד עם שכונות יהודיות אחדות מרופשות ודחוקות – מגדלים וארמונות של זרים, מגרשי-חמד ואחוזות נכריות, כנסיותיהם של הגרמנים, הרוסים, הצרפתים, היוונים ואפילו החבשים, מתנוססות לתלפיות בראש ציון, הר-הזיתים, הר-הצופים וכל הגבעות הסובבות לעירנו, ופעמוניהם מחרישים בצליליהם אזני כל יושב ירושלים, בשוררם לפניו את שיר נצחונם על העיר הזאת ועל ארצה.

והיהודים? הישוב היהודי שבירושלים חי, כמאז וכמעולם, על הצדקה והחסד; כמו אז, לא העבודה המחיה כאן את בעליה, אלא – הבטלה, השנוררות, הקבצנות. כמו בימים ההם, מוסיפים גבאי ירושלים וקברניטיה להיות שנוררים ועבדים לגבי חוץ, ועריצים – כלפי צאן מרעיתם... המוני עמה הולכים ונמקים מחוסר מחיה בהווה ותקווה לעתיד, בכלותם את כל חייהם בתוך הרפס והזוהמה של מבואות העיר' ומערותיה, בפחים החלודים באמצע השדה, או בתוך הדומן והאשפה, על-יד בתי-המחראות – טרף למחלות השונות, האוכלות בכל פה בהם ובטפיהם ומוצצות את לשד עצמותיהם, והמספיקים להמלט – נמלטים בפחי המונים המונים אל ארצות מערב השמש.

גם לתיאורים של ברנר וגם לאלו של בן-גוריון, היה כמובן בסיס. אך, הם היו מופרזים ללא-שיעור. בסופו של דבר, מספר היורדים מן הארץ שברחו "המונים המונים אל ארצות מערב השמש", מקרב עולי "העלייה השנייה העובדת", עלה בהרבה על מספרם של היורדים מקרב בני 'היישוב הישן'.

עתה כולנו יודעים כי גם 'היהודים החדשים' לא תמיד עבדו והרוויחו מפרי-כפיהם. גם הם נסמכו על דבנים ועל שנוררות. נכון כי שכונות-היהודים בירושלים היו מעופשות ומרופשות. אולם, האין זו הגזמה מכוונת לציין כי כילו את כל חייהן "על-יד בתי-מחראות"? לפי בן-גוריון, במאמר אחר, דווקא תשעים אחוזים מצעירי 'העלייה השנייה העובדת' - ירדו מן הארץ.

בן-גוריון, בניגוד לברנר, לא היה "רק" סופר. תוך שנים ספורות הוא הפך להיות בחיר-מנהיגי היישוב. "האב המייסד"! האיש שבלעדיו לא היתה קמה מדינת-ישראל, בשעה שהיא קמה.

ערב מלחמת-העולם השנייה, בן-גוריון פתרונות 'מעשיים' לירושלים. באותו מאמר, 1913-, הוא קבע:

ירושלים תוכל להוושע דווקא באותו האמצעי שעל ידו צריכה ויכולה האומה הגולה כולה להוושע – ע"י עבודת האדמה. הרעיון הפשוט הלזה לא עלה על לב אותם, שחובתם הישרה היא לעמוד על משמר אינטרסי הישוב בא"י! עכשיו הגיעה השעה להראות על הדרך הזו: מושבות וחוות עם משק בית סביב ירושלים דרושות לנו לא רק בתור סיוע ושוק טבעי בשביל העיר, אלא בתור מקור

חדש למחיית עודף האוכלוסין של ירושלים החלוקנית שרוצה להפרד ולהפרש מחיי בטלה לחיים פוריים ויוצרים...רק ע"י רשת של מושבות וחוות מסביב לירושלים נוכל להבריאה ולהשיב לנו את הכח הענקי הזה הנרדם במצב פוטנציאלי על גבעות-המור. השעה הגיעה...ומי יודע, אולי עי"ב יתעוררו עסקני הישוב לכפר במקצת על עוונם לפני ההסטוריה הישובית.

כלומר, הפתרון שלו: גם באזור-ההר – ולא רק בעמקים - חקלאות. התרופה העיקרית לעתידה של ירושלים: להקיף אותה ברשת של מושבות-חקלאיות וברשת של חוות-חקלאיות.

למרות בקורתם החריפה, ברנר ובן-גוריון היו מאנשי 'העלייה השנייה העובדת' הבודדים, שחיו כמה שנים בירושלים. אחרים – התרחקו ממנה לחלוטין. אפילו לא הגיעו לבקרה.

בן-גוריון הגיע לירושלים לביקור בפעם הראשונה במאוס 1909, למעלה משנתיים אחרי שעלה ארצה. בקיץ 1910 התיישב בירושלים והצטרף למערכת 'האחדות' (בטאון 'פועלי-ציון' שהוזכר לעיל). באותו הזמן הפך מדוד גרין לדוד בן-גוריון – אחרי שאימץ לו את שמו של אחד מאישי ירושלים בתקופת המרד הגדול ברומאים. בן-גוריון חי בירושלים עד לנובמבר 1911, המועד בו יצא ללמוד משפטים בקושטא.

ברנר הגיע לירושלים באוקטובר 1911. הוא חי בה שלוש שנים. באותן שנים השתתף בקביעות וערך את החלק הספרותי של השבועון 'האחדות'. לאחר נישואיו לחיה-ברוידא והולדת בנו אורי-ניסן (ביולי 1914) ירד לשפלה והתגורר ביפו-תל-אביב.

מנהיגים אחרים של תנועת-הפועלים, למשל ברל כצנלסון, היו מנוכרים עוד יותר לירושלים. ההיסטוריונית אניטה שפירא כותבת בספרה **ברל** (עמ' 112-113) כי ברל עלה ארצה ב-1909. את ירושלים ביקר בפעם הראשונה רק אחרי תשע שנים, ב-1917, כאשר הקים את קבוצת הירקנים בירושלים.

בספרה כתבה אניטה שפירא:

"אם היה אזור בארץ, שממנו הדירו אנשי העלייה השנייה את רגלם, היתה זו, למרבה הפלא, ירושלים...זומה שאנשי העלייה השנייה היססו לגלות רגשות 'ריאקציונית' למראה העיר המקודשת במסורת היהודית...הישוב הישן היה ידוע לשימצה בקרב

המהפכנים העולים, וכך לא נראתה ירושלים שווה בטירחת העלייה לרגל אליה. הגיעו עד חולדה, עד בן-שמן, ועד רמלה הרחיקו – אך לשם מה לעלות לירושלים?...אפילו לגבי אהרן דוד גורדון לא היתה ירושלים של ימיו רבת חשיבות; ואם זקן זה, שבא ארצה אדוק בדת ובמסורת, לא ראה בירושלים עצמיות מיוחדת במינה, מה לנו כי נלין על אותם צעירים, שארץ-ישראל שלהם נצטמצמה בגליל או ביישוב החדש בלבד?...[ברל הגיע לירושלים באלול תרע"ז]. לאחר שהייה של חצי-שנה בירושלים עלה בראשון של פסח בפעם ראשונה להר הבית. בשביעי של פסח עלה שנית [וכתב]: 'סיבוב החומה וביקור הכותל, הר-הבית הוא הוא המפעים את הלב ומעביר על גדותיו'. תשע שנים עברו מאז הגיע ברל לארץ, עד שבא לראות את [הכותל ו]הר המוריה".

היחידים מכל מנהיגי תנועת-הפועלים שבלטו בזיקתם לירושלים, היו יצחק בן-צבי ורחל ינאית בן-צבי. יצחק בן-צבי, שעלה ארצה בחג הפסח של שנת תרס"ז (כלומר, 1907), היה אחד המנהיגים הבכירים היחידים של תנועת-הפועלים שכמעט את כל חייו הבוגרים – לבד מתקופת לימודים בקושטא ערב מלחמת העולם הראשונה ובימי המלחמה עצמה, כשגורש מן הארץ (אביב 1915) ואחר-כך כשהיה בגדודים-העבריים – עשה בירושלים. יתר על-כן, הוא היה אפילו חבר מועצת עיריית ירושלים (מ-1927).

רחל ינאית בן-צבי עלתה ארצה ב-1911. גם עברה היתה ירושלים עיר-חייה, מימי היותה מורה בצוות הגימנסיה העברית סמוך מאד למועד עלייתה – ועד ימי חוות הנוער שהקימה וניהלה תחילה בתלפיות ולאחר-מכן בעין-כרם (עם הפסקה של לימודי חקלאות בנאנסי שבצרפת – שם זכתה בתואר "מהנדסת חקלאית" – וחזרה לירושלים רק אחרי מלחמת העולם הראשונה).

ברשותכם, אעבור לתל-אביב, 'העיר העברית הראשונה', שנוסדה ב-1909.

אחד מראשוני ילדיה היה הסופר-הצייר הנפלא, נחום גוטמן, בנו של הסופר ש' בן-ציון, שהיה בן אחת-עשרה, כשתל-אביב נבנתה על החולות.

נחום גוטמן פירסם אחרי שנים את ספרו **עיר קטנה ואנשים בה מעט** (תשי"ט). שם כתב את זכרונות ילדותו:

אז נתפתחו רחובות העסק והחנויות בתל-אביב – המרכז המסחרי של הרצל, נחלת בינימין ושינקין. נוספו אזורים מגורים חדשים... הבניה שיגשה... בעלי-הבתים בנו בתים לעצמם והשתדלו לעשות כל בית שונה מחברו ולהתחרות זה בזה ביופיו של הבית, כך קמו בתים בני קומותיים, מעוטרים במרפסות ועמודים יווניים וקשתות, וקמרונות ואכסדרות וכיפות, כבערי אירופה...

[מאוחר יותר] הוועד הפועל-של ההסתדרות נטש את ירושלים והשתקע בתל-אביב. מערכת 'הארץ' עברה לתל-אביב ו'דבר' עתון הפועלים, אף הוא יצא לאור בתל-אביב...

תל-אביב נבנתה בשנות-העשרים רחובות-רחובות ושכונות-שכונות. כל רחוב ושכונה קמו לעצמם, כאילו לא היו לידם רחוב ושכונה אחרת. וכך התעקלו רחובות העיר הישנה ואינם מתחברים זה עם זה וחלופים במעוקם סביב שכונות ואזורים, כמו רחוב אלנבי שעקף את כרם התימנים. וכאשר במקום הכרכרות והדליג'נסים באו המכוניות והאוטובוסים – היתה העיר מעין תשבץ וחידון לתחבורה.

בשלהי שנות העשרים, תל-אביב הפכה לעיר שבה כמעט חמישים-אלף יהודים. יתר על כן, היא המשיכה ותוך שנים ספורות, הכפילה את אוכלוסייתה. ערב מלחמת העולם השנייה היו בה כבר יותר מ-130,000 יהודים. היא הפכה המרכז הכלכלי, המרכז של התרבות-החדשה, מרכז אמצעי-הקומוניקציה ועוד. עיר שצמחה ללא-הפסקה.

בשנות העשרים והשלושים היו רק כמה אנשי-רוח בודדים שהזדעקו כי מטפחים את תל-אביב ומזניחים את ירושלים.

שני בולטים ביניהם היו המשורר **אורי צבי גרינברג** ומשורר חשוב שני, אך פחות מוכר: **יהודה קרני** (-1949, 1884).

אורי צבי גרינברג כתב בזעם-נבואי כי היישוב ומנהיגיו, המפנים עורף לירושלים, הם 'סנבלטים' בוגדניים. הוא טען כי בירת ההר מושפלת, בעוד שער הפרזות חוגגת. את תל-אביב כינה, 'תל כזר', כלומר: עיר משורש עם-זר, משורש 'הכוזרים'.

במקביל לו, **יהודה קרני** כתב, בין השאר, את השיר **תשכה ימינכם:**

תל-אביב!...בתים קטנים שנתפרו בחול, עיקשים ככנימה! אבודים בין גבעות-חול נודדות!...תל-אביב, את אינך רק קומץ בתים וצומת רחובות ביניהם. הנפתי בכף-ידי כאומר לא. הבטתי בה ונתפסתי להברקה: החופן חול בכף-ידי – משתפכים גרגרי החול בין אצבעותי, ומה נשאר בכף-ידי? לא כלום! זה ברור.

אך אם האצבעות מתקרבות ומתהדקות זו לזו, וכף היד מתקערת, - לא רק חול יכולה היא לחפון – אפילו מים יעמדו בה! כל עוד כל אצבע מרגישה שעליה להיצמד אל חברתה.

הרי מה שאת תל-אביב: כף-יד קעורה השומרת בתוכה מים. בריכת-מים זעורית אל מול השממה הגדולה והחול... חמש-אצבעות מהוות כף-יד. אצבעות רכיכות, לא-כלומיות, כשהן מצטמקות לאגרוף לא גרמי – לא כל-יכול – אבל הוא אגרוף. הרי מה שאת, תל-אביב הזעורית. הדוקות יחד (האצבעות) אל מול השממה וחוסר התכלית...

...הבתים הקטנים, בעלי היסודות של שבעים סנטימטרים, ככתוב בחוקי הבניה שלך – יש להם תוספת שרשים עמוקים הרבה יותר. נכון, אין רואים אותם, אך הם ישנם.

תל-אביב, 'בירת-החילונית', תחילתה, רק חול וחול. הכל צמח מן החול, כמו השיר הרומנטי הידוע: "היה זה בחצות-הליל, כשזוג יצא לו לטייל... בחולות".

כבר אמרנו, ערב מלחמת-העולם הראשונה יותר ממחצית היהודים בכל ארץ-ישראל היו בירושלים. תל-אביב היתה עיר זעורית. עד תום מלחמת-העולם הראשונה (1917) היו בה רק כמה אלפים. אולם, היא גדלה ופרצה - והתמלאה גאוה - במחצית השנייה של שנות העשרים.

על שנות העשרים כתב הסופר והחוקר שלמה שבא, בספרו **הו עיר, הו אם (תל-אביב, 1977, עמ' 278 ואילך):** "שנת 1924 היא שעשתה את העיר לעיר. העליה הרביעית שהתחילה באותו זמן, כונתה על שם אדם מפולין ולא דווקא מחובבי-ציון. שר האוצר של פולין באותם ימים, גרביסקי, ביקש לתקן את פגמיה הכלכליים של ארצו על-ידי פגיעה ביהודים. פורסמו גזירות-מיסים שפגעו בסוחרים ובבני המעמד הבינוני. ורבים מהם עלו לארץ-ישראל [והתיישבו בתל-אביב]..."

תשכח

תשכח ימינכם אשר שכחתם ירושלים!

תדבק לשונכם לחככם!

יען כי נתרוקנתם מן המעמקים עד השולים

ומצפונותיכם שואג ריקכם.

הרי אתמול ועוד היום בבוקר

את שם קדשה נשאתם ולפידה;

איני יודע מתי עבדתם לשקר:

עם השבועה או עם הבגידה.

דברים כדרבנות, המאשימים את העם ומנהיגיו בבגידה בשבועת-הדורות לירושלים. קביעה חדה כי נחתכו השורשים והריקות זועקת.

אבל, השניים האלו – היו יוצאי-הדופן. רוב "אנשי התרבות" נעו לכיוון הפוך. בתל-אביב צמח לו "נוסח תל-אביב" – ששלונסקי הקפיד להבחין בינו בין "נוסח ירושלים". אברהם שלונסקי, נתן אלתרמן ויושבי 'כסית' האחרים – הצמיחו תרבות אחרת, "מתקדמת".

שלונסקי קבע כי ירושלים "מסולעת לקיפאון" והיא מייצגת את "היהדות-הסטטית". לעומתה, כך טען, תל-אביב היא "בת שובבה", המבטאת "דינאמיות-חדשה וחיות". הוא פסק: "התקומה והחידוש לא מירושלים יצמחו". היצירה תפרח רק בעיר העברית החדשה.

אלתרמן לגלג. הוא טען שיש משוררים שיש להם מתכון פשוט לשיר ירושלמי:

לכל משורר ידועה התרכובת,

שליש תפלה –

שליש דמעה,

רבע נוף,

חתימה.

שיר מוכן...

כתוב למעלה: ירושלים!

הוא עצמו, כתב כמעט רק על תל-אביב.

כך, למשל, כתב את **ערב עירוני**:

שקיעה ורודה בין הגגות.

אספלט כחול מלמטה.

עיני נשים נווגות נווגות

אומרות לערב – למה באת?

הפנסים – פרחי העיר –

מלבלבים באור ניחוח.

אביב חשמל עצוב-בהיר

משכרונו אסור לברוח.

הוא רק יתום ורק תמים.

נולד לרגע ואיננו.

בין הלילות והימים

הוא בא לזרוח בעינינו.

בין הימים והלילות

לנאות מראה כחולים נלך נא,

כל נשמותינו הבלות

שם דשא עשב תלחכנה.

נפנוף שלום. ילדה פתיה.

את חיוכה נשא האוטו.

מה שהיה ולא היה

נדמה כמו ישוב להיות עוד.....

יש כאן בכמה שורות את תל-אביב: שכרון, צבעים, שובבות, נשים, 'פלירטים', חיוכים, אור ועוד. ירושלים, בעיניו, היתה עיר הפוכה: רצינית, כבדה, אפורה, חסרת מתח-מיני, זועפת, חשוכה.

אעבור למשורר נוסף, אלכסנדר פן, שביקש לחתוך את הקשר-המיסטי היהודי לירושלים. במכוון כתב נגדה את הפואמה **ירושלים הקדשה**...

מי היה אלכסנדר פן? הוא היה אחת הדמויות הפיקנטיות ביישוב: נולד בראשית המאה (פעם טען שב1902- ופעם כי ב1906-). על פי גירסה אחת היה בן לאם לא-יהודיה ממשפחת אצילים שבדית ולאב יהודי מצאצאי רבי שניאור מלאדי, אותו לא ראה מעולם. לפי גירסה זו גדל אצל סבו הגוי, שהיה צייד דובים ודייג באזור ים-הקרח הצפוני. על פי גירסה שנייה נולד בעיירה יהודית בדרום אוקראינה למשפחה יהודית 'כשרה'. לפי גירסה זו ביקש לטשטש את זהותו פשוט כי רצה להשתמט מהצבא. ...

בירושלים הקדשה (שכאמור, כתב כמחאה נגד כל אלו שממשיכים לכתוב על קדושתה), כתב בין היתר:

[הורדנו]

מטרת הפואמה שלו היתה ברורה: מרד בירושלים הקדושה...

מעניין הוא כי ב-1933, כשנכתבה הפואמה, אף עיתון-עברי בישראל ושום כתב-עת בארץ לא הסכים לפרסמה. פן לא ויתר. הוא נדד ברחבי-הארץ וקרא את הפואמה בערבי-שירה. פעם, בערב אחד כזה שהתקיים בבית-הספר 'למלי' בירושלים, העיפו עליו חפצים וכסאות.

מעניינות עוד יותר התגובות לפואמה בשנות החמישים. ב-1956 אלכסנדר פן, שהיה חבר-פעיל במפלגה הקומוניסטית הישראלית, רצה להוציא-לאור את כל כתביו. הוא ביקש את תמיכת המפלגה. המפלגה הקומוניסטית, ראתה בכך כבוד גדול. השיבה לו בחיוב, אך היתנתה תנאי אחד: בלי הפואמה 'ירושלים הקדשה'.

ח"כ שמואל מיקוניס – האיש שענה אמן לכל עלילותיו של סטלין על העם-היהודי (משפטי פראג, אשר בשנת 2002 ימלאו להם חמישים שנה, עלילת הרופאים, ועוד ועוד) – אמר לפן: "ירושלים היא בירת הנצח של מדינת ישראל, ואם היא בירת הנצח – אי אפשר להגיד עליה שהיא קדשה". לכתוב כך על ירושלים, כך אמר מיקוניס, "פירושו להתנגד לירושלים", ואת זאת, אנו חברי המפלגה-הקומוניסטית, לא נוכל לקבל. אפילו הקיצוניים ביותר, האמינו כי זכותנו להקים מדינה יהודית, שבירתה: ירושלים.

פרשה אחרת המעידה על מעמדה של ירושלים קשורה במלחמה על הדרך לירושלים במלחמת העצמאות. שיאה של המערכה היה, כידוע, מבצע נחשון.

ערב המבצע בן-גוריון כתב ביומנו:

כרגע יש שאלה אחת בוערת והיא המלחמה על תחבורה לירושלים. כוח-האדם שיגאל ידיו מכין, 400 עד 500 איש, אינו מספיק. זוהי עכשיו המלחמה המכרעת. נפילת ירושלים העברית עלולה להיות מכת-מוות ליישוב, והערבים מבינים זאת וירכזו הרבה כוחות לניתוק התחבורה. ויש לקחת את כל האנשים שאינם הכרחיים בהחלט [ב]אזור ה[תיכון], בתל-אביב ובדרום על נשקם ולשלוח אותם דרך חולדה, באב אל-ואד – לירושלים.... לעשות זאת מיד, הערב והלילה.

לבן-גוריון היה ברור: 'נפילת ירושלים העברית עלולה להיות מכת-מוות ליישוב'.

אחרי המלחמה הוא סיכם:

כמעט מהרגע הראשון הועמדה ירושלים במרכז המערכה. בעקיפין ולמישרין היתה ירושלים המטרה הראשית לצבאות הפולשים הערבים. ההתנפלות הרצינית הראשונה נעשתה בתחילת דצמבר 1947 על המרכז המסחרי היהודי בירושלים, וכשלא יכלו לנו בתוך העיר, ניטשה מערכה ממושכת על דרכי התחבורה היהודיים לירושלים. נעשו ניסיונות לנתק את ירושלים העברית מעל שאר מרכזי היישוב היהודי. לערבים היה חשבון נכון: הכנעת ירושלים היהודית, כיבושה או חרבתה יתנו מכה אנושה, ואולי מכת-מוות, ליישוב היהודי וישברו את רצון היהודים ויכולתם לעמוד בפני התוקפנות הערבית.

בן-גוריון ואחרים עצרו את כל התכניות לבנאם את ירושלים.

בשנת 1949 הוא קבע באומץ-רב – למרות התנגדות בינלאומית והתנגדות של רוב האישים-הציוניים לצידו, שמחו והיססו - כי ירושלים תהיה בירת-ישראל.

בתש"ח, ב-1948, עם הקמת המדינה והכרזת-העצמאות, היו בתל-אביב כרבע מיליון יהודים. באותה שנה, בירושלים-המערבית היו בסך-הכל כ-100,000 יהודים. בימי המנדט הבריטי, מעמדה של ירושלים הלך ונחלש. בשנות השלושים והארבעים תל-אביב הפכה לעיר הגדולה ממנה ביותר מכפליים!

אגב, ערב מלחמת-העצמאות היו בכל תחומה של ירושלים – המערבית והמזרחית - בסך-הכל כ-165,000 נפש. מהם רק 40,000 מוסלמים. רק 40,000 ערבים-מוסלמים בחרו לחיות בעיר זו, מתוך עם ערבי-מוסלמי ענק שמנה כבר אז עשרות רבות של מיליונים. אין ספק כי יש בכך עדות ליחס הערבי-המוסלמי לירושלים. רק בשנים האחרונות, האיסלאם האדיר את ירושלים – ולמעשה את כל ארץ-ישראל. לא במעט בזכותנו...

מה קרה ביחס-היהודי לירושלים אחרי הקמת המדינה? אחרי שהיא הפכה רשמית לבירת מדינת-ישראל?

עד מלחמת ששת-הימים - 1967 – חוזק היישוב היהודי בירושלים.

תוך 19 שנים, יישבו בעיר עשרות-אלפי עולים חדשים.

מספר יהודי ירושלים: הוכפל. ערב המלחמה, היו בה 200,000 יהודים

המהפך הגדול בחיינו חל, כידוע, במלחמת ששת-הימים ועוד יותר, אחרי מלחמה זו. ירושלים 'חבורה לה יחדיו'. שכונות רבות החלו להיבנות בכל עבריה. היא הפכה לעיר הגדולה בארץ.

אולם, יש להדגיש: ב-1977 אחרי עשור לאיחוד העיר היו בה 380,000 נפש – אך רק 280,000 מהם היו יהודים. המוסלמים והנוצרים בעיר, היו יותר מרבע של אוכלוסייתה.

1987-כתב פרופ' דן מירון מסה על ירושלים ותל-אביב, שעוררה תגובות רבות. הוא קרא לה: **אם לא תיהיה ירושלים.**

לטענתו, בעשור הראשון שאחרי 1967, ובעיקר בעשור השני, אחרי עליית הליכוד לשלטון ב-1977, המרכז-התרבותי של החיים התרבותיים בארץ-עבר מתל-אביב לירושלים. נכון יותר: הוא חזר לירושלים.

אלא שדן מירון הזהיר בלשון-בוטה: ירושלים היא עיר שבה משתקפות כל מלחמותינו וכל שסעינו. שם בולט הניגוד בין יהודים לערבים; הניגוד בין דתיים לחילוניים; הניגוד בין עדות-המזרח לאשכנזים; הניגוד בין הימין הלאומני לשמאל. דן מירון הוסיף ניגודים "שעליהם לא מרבים לדבר": בין "אנשים משכילים, בני תרבות הספריה והלשון הקונצפטואלית" ובין "[ה]אנשים הבורים, בני תרבות השוק, האגרופ ולשון עיתונות ה'כסאח' העכשווית". גם את הניגוד האחרון מצא דווקא בירושלים...

מסקנתו היתה קשה: "...ירושלים של היום חיה בכל נימי דמה, בכל אבניה וקוציה, את ההווה הישראלית האמיתית, שפירושה הוא כיבוש, או מאבק על כיבוש שטח לא לך, דחיקת רגלו של האחר, מימוש זכויותך שלך כאילו הן יחידות, נצחיות, בעלות תוקף טראנסצנדנטאלי, השלטת השלטת נוסח חייך שלך כאילו הוא הנוסח היחיד של החיים הראויים שיחיו אותם. תל-אביב של היום, לעומת ירושלים, היא עיר רכה וותרנית. עיר חוף של ריביירה כמעט. בסך-הכל נמשך כאן המאבק הנצחי על רכוש, מעמד, הצלחה טובת הנאה. זוהי תחרותיות מסורתית בעלת שיניים קהות ועיניים ללא דם ושיגעון. הרוע הוא רוע רגיל, בנאלי, מחוסר אינטנסיביות ומשולל כל קסם של רוע רדיקאלי..."

איני מקבל לא את סגנון-הדברים ולא את תוכנם. בעיני התחרותיות על כספים – שהולידה את המצב-הנורא בארצנו של מדינת-הפערים הקוטבית כל-כך, שהביאה היום לכך שכל ילד חמישי הוא מתחת לקו העוני – אינה

תחרותיות 'רכה'. לעומת זאת, התחרותיות על 'כיסופים', לא בהכרח חייבת להוליד כיבוש. בוודאי לא לדחיקת רגלי-האחר.

אבל, דן מירון הוא רק אחד הסמנים של מתקפה-"אינטלקטואלית" קשה על ירושלים, שהחלה בארץ מראשית שנות השבעים.

במחצית השנייה של שנות השבעים – ועוד יותר בשנות השמונים והתשעים: סכר המילים נפרץ.

כך, למשל, ב-5/11/93 כתב הסופר-עיתונאי יונתן גפן במעריב, דברים קשים על ירושלים. כולם בציניות-בוטה:

"...מה היא ירושלים, נדבר גלויות, אם לא אבן אחת גדולה, עיר כל כך קדושה שלא נעים לך לזרוק עטיפה של מסטיק ברחוב, ולגור בה, דבר שמעולם לא יעלה על דעתי, זה כמו לגור מקופל בתוך מזוזה.

אבל זה טעמי האישי, שתמיד העדיף שפלה פנימית וים על עיר שרוצה שימותו למען שלמותה כל הזמן. כמו שתל-אביב היא עיר ללא-הפסקה, ירושלים היא הפסקה עד הנצח..."

תהרגו אותי אם אני יודע מה לעשות עם כל העיר הזאת, כמה שאני משתדל ומתאמץ אני לא מצליח להתרגש מזה שהיא בירה. גם עפולה היא בירת העמק, אז תגידו עם היד על הגרעינים, לא הייתם מלווים אותה קצת, אם מישהו היה מעוניין בה, תמורת שלום צודק? או אפילו שלום טועה?..."

תהרגו אותי אם אני יודע מה לעשות עם העיר הזאת, אבל לפני שאתם הורגים אותי אני רוצה שתקשיבו לפיתרון מסויים שעלה בדעתי. זרקתי אותו לכמה אנשי רוח, אבל היה עומס חום, והם לא תפסו. הרעיון שלי הוא לא לחלק, אלא לתת. לתת את העיר הקדושה לאנשים הקדושים, או במלים אחרות – לכל הפנאטיים, שלנו ושלכם, שישתובבו להם שם כמה שהם רוצים, רעולי פנים או חוזרים בתשובה שמרצים את עברם, ויחבלו אחד בשני עד לנצח או איך שהם קוראים לזה.

זה מה שאני חושב שצריך לעשות עם העיר הזאת. להשאיר אותה לזורקי אבנים ולמחררי נצח. שלנו ושלכם. בגלל האקלים ושער האשפות, גיא בן הינום, וכל שאר השמות המפחידים הללו. נראה לי שירושלים היא מקום טוב לסגור בו (לנצח!) את כל הרוצחים, האנסים בתשובה, המתפרעים, מציתי האנשים, אוהדי עונש המוות, אוהדי המוות, זורקי האבנים, מהמחנה הדתי או מהמחנה החרדי או ממחנה בלטה, שיכורי בקבוקי

מפחידים אותי האנשים שבטוחים כי אמונתם-שפוייה ואמונת-האחר מטורפת.

שם "החילונית" שם תהיה "חילונית עד העצם". מה פירוש "חילונית עד העצם"? זולל כל-היום עצמות חזיר? חי רק חומרנות? חי בלי שום קודש? חי בלי אמונה? האם אפשר לחיות כאן, בארץ, חיים כאלה?

"והוזה". איך אפשר לחיות בארץ הזאת רק עם הווה? אם רק הווה, מדוע בארץ הקשה הזאת?

תארו לכם מה היה קורא בבריטניה אם אחד מגדולי-סופריה היה אומר דברים דומים על לונדון? מה היה קורה בצרפת אם אחד מחשובי האינטלקטואלים שלה היה אומר כי פאריס צריכה להיות עיר שיסעו אליה כמו שנוסעים לחו"ל? פה – הדברים עברו כמעט ללא תגובה.

או, הסופר יורם קניוק שתבע בהארץ מיום 28/11/96 'בואו נחלוק' וכתב, בין השאר:

"קחו את הארץ מזרחה מכפר-סבא ועשו בה מה שתרוצו. כבר היה מעולם: יהודה וישראל. קחו את חברון, קחו את הברון מינכהוזן הקבור במערת המכפלה, כמו שקבורים בה האבות, קחו את ירושלים, ותנו לנו לקיים מדינת יהודים בשפלת פלישתים...באנו להיות עם חופשי בארצנו, ועם העצב האסתטי הכרוך בדבר, נחיה בלי ציון. הקימו לכם סנהדרין ותנו לנו מדינה באשדוד, בתל-אביב, בגליל-גויים...ישראל איננה פעולת תגמול על אלפיים שנות היסטוריה, והיא איננה אפיזודה בדרך לגאולה...אנחנו לא רוצים ערכים יהודיים, כי אין דבר כזה. ישנם ערכים אוניוורסליים...בואו ונחלוק. לכם ארץ ההר היפה ולנו פלשת ונקים בפעם הראשונה את מדינת היהודים ונקרא מדרשים כמו שאנו קוראים את האיליאדה, כתובות, ונלך איש איש לדרכו, ויבוא שלום על ישראל ושלווה על יהודה".

קניוק הוא סופר שכתב יצירות חשובות כמו 'חימו מלך ירושלים' או 'אדם בן-כלב'. הוא זכה לפרסי-יצירה רבים. איך הוא העז לטעון בפשטנות-ילדותית כזו: בואו נחלק. קחו "לכם" את ירושלים – והשאירו "לנו" את מישור החוף. כאילו שהכל תלוי בחלוקה שלנו – והפלשתיאנים כבר יקבלו.

יתר על כן, הוא קובע בבורות מדהימה: אין ערכים יהודיים. יש רק ערכים אוניוורסליים. כאילו עגנון, חתן פרס-הנובל היוקרתי שלנו, זכה בפרס הספרותי החשוב ביותר בגלל שהיה אוניוורסליסט...

התבערה, הג'יהדניקים, נאמני הר-הבית, מחשבי-הקיצין, הסכינאים, בכיני הכותל, מרטיבי המסגדים, סגפני-החומה, המתאבדים, וכל שאר הפנאטיים. פנאטי כל העולם התאחדו...

יחיו להם שם ביחד, לנצח או אפילו לשני נצחים, אבנים עם לב עם אנשים מוגזי מוח – אוטונומיה של פנאטיים בעיר שחורה, ואנו נקים חומה גבוהה מסביבם, ונמשיך לחיות את חיינו הזמניים הבלתי קדושים בלי מורא ובלי להיות בני ערובה.

תושבי ירושלים שאינם פנאטיים ואינם קדושים, יפנו לשלה, ויבינו סוף סוף שהחיים הם נמוכים. אני יודע שיש כאלה שמתים על ירושלים, אבל יש גם הרבה אחרים שרוצים לחיות..."

צר המקום להרבות בניתוח. הכל סכימטי, פשטני וחד: ירושלים – בירת חפצי-המוות. המטורפים. אלו הרוצים לחיות "את חיינו הזמניים הבלתי קדושים". צריך לפנותם לשפלה.

למעשה: יונתן גפן, בעד פתרון של "טרנספר"...

תוכלו לומר לי: "זה רק יונתן גפן. זו רק סטירה-עיתונאית".

אבל, גם סופרינו המכובדים ביותר כתבו ואמרו דברים דומים.

כך, עמוס עוז, בראיון ל'מעריב' מי"ב בתשרי תשנ"ו:

"...נצטרך להחליט מה באנו לעשות פה. זה יהיה זמן מעניין, העניין הזה של הזהות. יש לי ניחוש, זאת תהיה ארץ יותר ויותר ים-תיכונית, כמו בארצלונה, מארסיי, פיראוס...והיא תהיה חילונית עד העצם. כבר היום היא ככה, קולנית, נהנתנית, חומרנית מאוד, ממולחת, גם מרושעת וגם טובת לב..."

העתידנות היא ההווה, היא תל-אביב, היא שפלת-החוף. אני חושב שהשפלה כבר ניצחה, וירושלים תהיה עיר שאנשים נוסעים אליה מישראל כמו לחוף-לארץ, כמו לראות את העבר.

ובמלחמה בין ירושלים לתל-אביב אני כולי לצד תל-אביב – שפיות, חילונית והווה. זה דבר חולה שחברה חיה רק בעבר ובעתיד. זה מסוכן נורא, זה הורג אנשים..."

כך, בחדות, עמוס עוז פסק ברצינות: אני כולי לצד תל-אביב. שם שוררת השפיות.

יש באמתחתי עשרות-התבטאויות דומות, ועוד יותר חריפות, של סופרים ואמנים, של עיתונאים ופרופסורים. ירושלים הפכה שק-האיגרון של כולם. רבים מהם מציגים אלטרנטיבה: תל-אביב. ח"כ שמואל מיקוניס כבר איננו, כדי להגן על ירושלים מפניהם...

אעבור להארץ. לא אלאה אתכם בעבודה סיסטימטית – שלא עשיתי וכדאי לעשות - מה התפרסם בכל יום-ירושלים 1968- ואילך, במוספים-הספרותיים של 'העיתון לאנשים חושבים' אשר הוקדשו לאיחוד-העיר מדי שנה בשנה.

אני בדקתי רק את השנים האחרונות. תחילה נתבונן בשני השירים שפורסמו ב'מוסף-חג' של הארץ שהוקדש ליום ירושלים 14/5/99-:

הראשון, שיר מאת רמי דיצני, 'למאסף ירושלמי שיר':

"עיר לדפוק ראש בקיר. בכותל. בכותל. עיר אתרא-קדישא כל קיר. קנאים לוחמים על קברי קנאים לחמו על קברי קנאים לחמו לאל קנא... עיר מביאה לנו את הפחד. בלילות עולה בחלונינו שאגת המון ככר-העיר. למות למות עליה. נמות אליה אל קיר".

השני שיר מאת המשורר והמבקר יצחק לאור, 'ירו, ירו, ירושלים'.

[הורדנו מפאת השפה]

בשני השירים האחרונים שעורכי המוסף-הספרותי של הארץ בחרו לפרסם לפני שנתיים, הכל ברור: ירושלים, פירושה קנאות. ירושלים, היא פחד. ירושלים, היא עיר-המוות. ירושלים הינה צנחן וגבר, היורד אלי קבר. נחוצות אמהות – אולי 'ארבע אמהות' – שיחלצונו מהמצב. שיחלצונו מירושלים.

אחרי אותו מוסף חיפתי מחאות בגיליונות הבאים של העיתון. לתדהמתי, איש לא מחה.

אני חושש שהיו כאלו שרצו למחות אך פחדו שהם ייחשבו 'ריאקציונרים', 'לא מבינים באמנות', שייכים ל'כוחות-האופלי'.

ואולי, היו שמחו, ומחאותיהם לא-פורסמו.

השנה, ביום ירושלים – המצב היה גרוע הרבה יותר: ירושלים כלל לא הוזכרה!.

אחרי יותר משלושים שנה, שבכל אחת ואחת מהן המוסף-הספרותי של הארץ הזכיר את 'יום ירושלים' – הפעם, ממש באותו יום, היה מוסף מיוחד שהוקדש ל... 'נכבה' הפלסטינאית.

היו באותו מוסף: מאמר ביקורת מאת עוז שלח, שנשא את הכותרת 'אוהל יזכור לנכבה', ושוב יצחק לאור, שבאותו גיליון כתב על שלוש נובלות פלסטיניות.

המתח בין תל-אביב ובין ירושלים מדגים את כל הקיטוב בתוכנו.

כל אלו הרוצים להבליט את המתח מתארים את ירושלים כעיר "ריאקציונית", "שחורה", ואת תל-אביב כ"עיר העתיד", שכולה צבעונית-חגיגית.

אני רוצה לחזור ליהודה עמיחי, משורר כל-כך ירושלמי, שראו זה פלא: הוא היה מקובל אפילו בתל-אביב...

עמיחי כתב בשירו הנפלא, **ירושלים, ירושלים**, שיר בן 28 בתים שאקרא רק שניים מהם:

"ירושלים היא קרוסלה מסתובבת ומסתובבת

מן העיר העתיקה דרך כל השכונות וחוזרת לעתיקה.

....ירושלים היא נדנדה: לפעמים אני יורד

לתוך הדורות שהיו ולפעמים אני עולה לשמים".

ועוד כתב באותו שיר:

"למה ירושלים תמיד שתיים, של מעלה ושל מטה

ואני רוצה לחיות בירושלים של אמצע

בלי לחבוט ראשי למעלה ובלי לפצוע את רגלי

למטה".

דומני כי דווקא השנה האחרונה הראתה לנו כמה כל חיינו, הם קרוסלה מסתובבת: פעם אנו למטה, ופעם – בזאת חייבים להאמין: ניהיה למעלה.

לי ברור כי **האינתיפדה האחרונה נולדה, בין היתר,**

בעקבות התצפית הפלסטינית שראתה בתקווה-גדולה את

המלחמות הפנימיות בתוכנו. לי אין ספק, היא נולדה מן

התחושה שלהם כי אנו שסועים.

החיבור בין ירושלים ובין תל-אביב – חיזוק ירושלים של אמצע' וחיזוק 'ארץ-ישראל של אמצע' - הם, לדעתי, תנאי הכרחי לחיזוק כוחותינו. תנאי-הכרחי לכל קיומנו.

*

ברוח זו: כל הכרעותינו חייבות להיות תמיד ירושלמיות. ותמיד תל-אביביות. כאחד.
הן חייבות לנבוע ממעין העבר שלנו. מן הנצח ההיסטורי. מן הסלע הירושלמי.
אולם, עליהן גם להתחשב בעתיד. בעקרונות העולם הגדול, במציאות החופשית-המודרנית. בחול-הרך וביס-הפתוח של תל-אביב...

ברשותכם, ברוח המקורית של 'ירחי-כלה', ברצוני לסיים בעזרת המקורות המסורתיים שלנו (השייכים גם לי, למרות שאינני יהודי-דתי!): מצאתי דיון-משווה בין שלושה נוסחים הדנים בהליכה ב'דרך האמצע': **בירושלמי**, חגיגה, פ"ב, ה"א; **בתוספתא**, חגיגה פ"ב ובאבות דרבי **נתן פכ"ב**:

בשלושתם עוסקים באדם שיש לפניו שני שבילים, אחד של אור (כלומר, של אש) ואחד של שלג, ומייעצים לו ללכת באמצע. מעניינים חילופי הגרסאות בין שלושת המקורות: **בירושלמי ובאבות דרבי נתן** גורסין בלשון שאלה ועצה: מה יעשה לו אותו אדם? מייעצין לו שיהלך באמצע. **בתוספתא** הקו אחר: "מעלין על אדם להלך באמצע". כלומר, כופים עליו. מצווים עליו. זהו צו-מוחלט ולא סתם עצה-טובה.

באבות דרבי נתן העצה היא אישית: יזהר נא האדם "שלא יכווה באור ושלא ילקה בצינה". כלומר, כדאי לו ליחיד להיזהר כדי שלא יחלה, כדי שלא יתייסר.

בירושלמי הנוסח מוחלט וכללי יותר. אין זו שאלת יסורים בלבד, אלא שאלת קיום: "היטה בזה – מת באור, היטה בזו – מת בשלג". לפי הירושלמי, כל קצה הוא סכנת-מוות. הליכה במרחב-האמצע היא תנאי-קיומי.

משינוי הגרסאות ניתן ללמוד כי יש שתי בחינות של הליכה באמצע: הבחינה האחת, מתוך נוחיות. מתוך כדאיות. האדם הבוחר בכך, שוקל כי כדאי לו. הבחינה השנייה, היא צו קיומי. זו אינה בחירה, אלא הכרח. אין אפשרות אחרת. ההילוך בקצוות יגרום לא רק לכווית-חום או לכווית-קור, הוא עלול להמית.

כבר המסורת-היהודית קבעה: קו האמצע הוא קו-החיים. קווי-הקצוות הם קווי-המוות.

*

הקיום-היהודי היום במדינת-ישראל, מחייב כי נחבר את הקצוות: הוא מחייב התפייסות בין תל-אביב ובין ירושלים. הוא מחייב כי כולנו נשאל עצמנו בכל יום מחדש עד כמה אנו 'יהודים חדשים' – אם תרצו, תל-אביבים – ועד כמה אנו 'יהודים ישנים', ירושלמים.

עד כמה אנו, השואפים למודרנה, רגלינו גם במסורת, גם בעבר ההיסטורי לדורותיו.

מנהיג 'אחדות העבודה', יצחק טבנקין, היה נוהג לומר משפט שאני אוהב במיוחד: "בכל שאלה גדולה אני שואל תמיד שניים: את סבי מה הוא היה אומר ואת נכדי מה דעתו. בלי השניים לא הייתי מכריע אף הכרעה גורלית".